

POSEBNO POROČILO

NASILJE V DRUŽINI – POTI DO REŠITEV

junij 2004

POSEBNEMU POROČILU NA POT

Pred dvema letoma je Državni zbor potrdil varuhovo željo po zaposlitvi novih strokovnjakov, ki bi se intenzivneje ukvarjali z otrokovimi pravicami, saj je vse kazalo (in še vedno je tako), da nove institucije varuha otrokovih pravic še dolgo ne bo. Eno izmed področij v zvezi z otroki, s katerimi so se novi strokovni delavci začeli intenzivneje ukvarjati, je bilo nasilje, ki ga otroci skusijo v svoji najzgodnejši mladosti: nasilje v družini. Druga spodbuda so bile nevladne organizacije in posamezni strokovnjaki, ki z veliko prizadevnostjo poskušajo zmanjševati gorje, za katero imajo država in njene institucije premalo posluha, ali pa zaradi neurejenega stanja ne morejo dovolj narediti. Tretja spodbuda so bili posamezniki – žrtve družinskega nasilja (predvsem ženske, saj otroci v takih primerih le redko najdejo pot iz samoobnavljajočega se kroga nasilja), nezadovoljne z ravnanjem institucij, ki bi jih morale varovati. Pogosto se je zdelo, da so tisti trenutek, ko so se odločile, da se uprejo nasilju, postale še drugič žrtev. In to žrtev tistega državnega kolesja, ki bi jim morale pomagati.

Področje, ki naj bi urejalo družinsko nasilje je namreč vse prej kot urejeno. Zakonodajca je luknjasta in prepogosto bolj ščiti nasilneža kot žrtev (umik žrtve v varno hišo, ki nasilnežu prepusti stanovanje, kjer je družina prej prebivala skupaj, je tak akt). Institucije, kolikor jih sploh je, nimajo dovolj prostora, strokovnjakov in denarja, da bi lahko nudile kakovostno pomoč žrtvam, pa tudi storilcu, med njimi ni dovolj sodelovanja, ni pa tudi nekih pravil, ki bi določala, kaj mora nekdo, ki zazna nasilje, storiti. Prevladujoča kultura v družbi pa je vse prej kot zaviralni dejavnik za nasilje: norme, vrednote in stereotipi, ki jih gojimo, bolj spodbujajo in čislajo moč in nasilje, kot da bi ga kazali v slabi luči. S tem pa mu dajejo nekakšno legitimnost. In končno socialno-ekonomske razmere, ki smo jim priča v obdobju povečevanja neenakosti, povečanje brezposelnosti in boj za preživetje povzročajo osebne strese, ki se prenašajo na družino in pogosto izbruhnjejo v obliki nasilja. Vsi ti dejavniki skupaj kažejo na potrebo po usklajenem pristopu različnih dejavnikov ter ureditvi vrste področij, da bo mogoče celostno pristopiti k odpravljanju tega problema.

To so bili temeljni motivi, da smo se pri Varuhu človekovih pravic RS začeli še bolj intenzivno ukvarjati s tem področjem, ki ga je treba nemudoma urediti, da bi gorje, ki se v sklenjenem krogu prenaša iz generacije v generacijo, vsaj zmanjšali, če že ne popolnoma odpravili. In eno teh dejanj je bil strokovni posvet v Državnem zboru novembra 2003, ki se ga je udeležila vrsta strokovnjakov z različnih področij s skupnim ciljem vsaj malo prispevati k ureditvi tega vprašanja. Predvsem pa spodbuditi politiko, da bi končno dojela resnost tega problema, ki načenja tako posameznike kot celotno družbo.

Prepričan sem, da bo znanje, zbrano v tej publikaciji, pripomoglo k temu.

Matjaž Hanžek
Varuh človekovih pravic

KAZALO

1. Kronologija	6
2. Pripoved žrtve nasilja	9
3. Pogostost nasilja v družini - ali nasilje v družini sploh obstaja?	16
Špela Majcen, I. gimnazija v Celju	
4. Kaj se dogaja z žrtvijo med dejanjem nasilja v družini in po njem?	18
Živa Štiglic, I. gimnazija v Celju	
5. Kam po pomoč	20
Lea Kostanjevec, I. gimnazija v Celju	
6. Povzetek, sklepi in ugotovitve delavnice kaj sploh je nasilje v družini; V boju za definicijo	21
Dijaki drugega in tretjega letnika, I. gimnazija v Celju	
7. Družina in nasilje	22
asist. Dr. Maja Rus Makovec, spec. Psihatrije, Psihatrična klinika Ljubljana	
8. Obravnava nasilja v družini in ukrepi centra za socialno delo	27
Irena Velič, dipl.soc.del., Center za socialno delo Ljubljana Šiška	
9. Obravnavanje nasilja v zdravstveni negi	36
Delovna skupina za nenasilje v zdravstveni negi pri Zbornici zdravstvene nege Slovenije – Zvezi društev medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Slovenije (Zbornice – Zveze)	
10. Nasilje in zanemarjanje v družini - vloga družinske medicine	41
Doc. dr. Janko Kersnik, dr. med., ZP Kranjska Gora, ZD Jesenice Asist. Ksenija Tušek Bunc, dr. med., Katedra za družinsko medicino medicinske fakultete v Ljubljani	
11. Družinsko nasilje in zdravstveno varstvo otrok in mladostnikov	54
prim. asis. mag. Polona Bracar, dr. med., spec. šolske medicine, Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije	
12. Preprečimo telesno kaznovanje otroka: Nov izziv proti nasilju v družini	57
prof. dr. Pavle Kornhauser, Zveza Prijateljev Mladine Slovenije	
13. Policijska v sodobni družbi in preprečevanje nasilja v družini	59
dr. Branko Lobnikar, Fakulteta za policijsko varnostne vede Tatjana Mušič, Uprava kriminalistične policije, Generalna policijska uprava	

14. Poti do rešitev, ki jih vidim	64
Vlasta Nussdorfer, vodja oddelka za mladoletniško, družinsko in spolno kriminaliteto na okrožnem državnem tožilstvu v Ljubljani, Okrožno državno tožilstvo	
15. Nasilje v družini - pogled sodnika	67
Vesna Pavlič Pivk, Okrajna sodnica, Kazenski oddelek, Okrajno sodišče v Ljubljani	
16. Nasilje v zasebni sferi - sistemski zakon z vidika nasilja nad ženskami	71
Sonja Robnik, Vlada RS, Urad za enake možnosti	
17. Sistemski pristop k obravnavanju nasilja v družini	75
doc. dr. Katja Filipčič, Pravna fakulteta	
18. Obravnava nasilja v šolskem okolju	76
Tone Vrhovnik Straka, Urad RS za šolstvo	
19. Otroci, žrtve nasilja v družini: Predlog za imenovanje nacionalnega koordinatorja in vzpostavitev sistema spremljanja žrtev	83
doc. dr. Polona Selič, Varuh človekovih pravic RS	
20. Nasilje v družini - kršitev pravic otrok: O motivaciji, moči (pooblastilih) in potrebnih virih za ukrepanje	89
doc. dr. Polona Selič, Varuh človekovih pravic RS	
21. Strokovni posvet: Nasilje v družini - poti do rešitev	96
Špela Veselič in Katja Zabukovec Kerin, Društvo za nenasilno komunikacijo	
22. Nasilje v družini v luči potrebnih sprememb	98
Lorena Božac Deležan, Ženska svetovalnica	
23. Nasilje v družini - poti do rešitev: Povzetek ugotovitev strokovnega posveta	99
doc. dr. Polona Selič, Varuh človekovih pravic RS	

1. KRONOLOGIJA

Osmega januarja 2003 sta varuh človekovih pravic in generalna državna tožilka povabila predstojnike institucij, ki imajo v svoji zakonodaji ali njenem izvrševanju opredeljeno dolžnost boriti se proti nasilju v družini, pomagati žrtvam ter zaščititi žrtve in družbo pred škodo, ki jo povzroča nasilje v družini. Sestanka so se poleg sklicateljev udeležili visoki predstavniki ministrstev za notranje zadeve, pravosodje, za delo, družino in socialne zadeve, zdravje, predsednik vrhovnega sodišča in nekaj sodelavcev varuha človekovih pravic.

Udeleženci so soglasno sprejeli več sklepov.

1. Potrebno je medresorsko sodelovanje s poudarkom na pretoku informacij in posredovanju povratnih informacij. K razpravi bo povabljen tudi minister za šolstvo, znanost in šport. Nasilje v družini terja multidisciplinarni pristop, kjer sta odkrivanje in pregon nasilnežev le del usklajenih dejavnosti.
2. Vsak resor bo opravil analizo zakonodaje in pregled utečene prakse, predloge za noveliranje obstoječe zakonodaje ter morebitne predloge novih zakonskih rešitev v zvezi z nasiljem v družini. Ob tem bodo okrepljena prizadevanja v okviru obstoječe zakonodaje.
3. Problem nasilja v družini je relevanten družbeni problem. Doseči moramo, da ga kot takšnega prepoznamo in obravnavamo. Pomemben poudarek je treba dati ozaveščanju javnosti ter prizadevanjem za zmanjšanje tolerance do nasilja v družini.
4. Potreben je razmislek o nacionalnem programu; koordinacijo skupnih prizadevanj bi lahko prevzelo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
5. Cilji, ki jim sledi novela Zakona o policiji v 39. a členu, so ustrezni. Ob tem se vse institucije zavezujejo, da se bodo pridružile izpolnjevanju tega ukrepa.
6. Razprava o posebni zakonski ureditvi obravnave nasilja v družini se bo nadaljevala.
7. Vsako ministrstvo bo določilo strokovnega delavca, ki bo sodeloval v nadaljnjih skupnih aktivnostih.
8. Prihodnji sestanek bo konec marca.

Premik v smeri uresničevanja sprejetih sklepov je naredilo le vrhovno državno tožilstvo. Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, notranje zadeve, pravosodje in zdravje varuhu človekovih pravic niso odgovorila.

Sklepe sta pisno potrdila le ga. Zdenka Cerar, generalna državna tožilka, in dr. Dušan Keber, minister za zdravje. Zato je varuh človekovih pravic 7. marca 2003 pozval udeležence januarskega sestanka, naj 20. marca predstavijo svoje aktivnosti v zvezi z vsebino 2. sklepa.

Namen tega poziva je bil pridobiti:

- **analizo obstoječe zakonodaje**
- **pregled utečene prakse**
- **predloge za noveliranje obstoječe zakonodaje**
- **predloge novih zakonskih rešitev v zvezi z nasiljem v družini.**

Na podlagi pričakovanih poročil naj bi pripravili delovno gradivo za naslednji sestanek, v začetku aprila.

Odgovorila je generalna državna tožilka in predstavila strategijo, vezano predvsem na čim boljše izvajanje obstoječe zakonodaje. Generalna državna tožilka je opozorila

vodje okrožnih državnih tožilstev, naj usmerjajo policijo k večji prizadevnosti pri odkrivanju nasilja, izločanju nasilnežev iz okolja z ukrepi pripora ali preprečevanja približanja oškodovanim osebam, pa tudi k hitrejšemu ukrepanju v predkazenskem postopku. Vrhovno državno tožilstvo je predlagalo sodiščem, naj tovrstne zadeve obravnavajo prednostno. V okviru sprejete kaznovalne politike naj bi državni tožilci predlagali dovolj stroge kazni, ob upoštevanju posebnosti vsakega obravnavanega primera.

Tožilci so opozorili, da morajo ob uveljavitvi novele Zakona o policiji delovati tudi druge institucije - zlasti s področja sociale in družine.

Po intervenciji sta odgovorili še ministrstvi za pravosodje in zdravje. Prvo je opozorilo, da ima potrebne podatke Vrhovno sodišče, obstoječo zakonodajo pa je ocenilo kot zadostno. V zvezi s potrebnim noveliranjem obstoječe zakonodaje je poudarilo predlog spremembe drugega odstavka 236. člena Zakona o kazenskem postopku. Ministrstvo za pravosodje po lastnem prepričanju ustrezno sodeluje z ministrstvom, pristojnima za delo, družino in socialne zadeve in notranje zadeve.

Ministrstvo za zdravje je ocenilo, da je veljavna zakonodaja s področja zdravstva ustrezna, ter poudarilo, da je nasilje v družini v Republiki Sloveniji med pomembnimi javno zdravstvenimi problemi. Pri pregledu ustaljene prakse je ministrstvo za zdravje poudarilo pomanjkanje služb za strokovno pomoč žrtvam in povzročiteljem nasilja v družini. Predlagalo je jasnejšo ureditev prijavnih dolžnosti zdravnikov in zdravstvenih delavcev ter oblikovanje standardnih postopkov ob prijavi suma.

Glede na problematiko, za katero je pristojno ministrstvo za zdravje, naj bi novi zakon o celoviti obravnavi nasilja v družini urejal:

- prijavno dolžnost zdravnikov in zdravstvenih delavcev
- podlago za natančnejšo določitev postopkov ob sumu in prijavi
- koordinacijo in sistem dela med različnimi službami
- dostopnost do potrebne strokovne psiho-socialne in pedopsihiatrične pomoči žrtvi in nasilnežu.

Varuh človekovih pravic je 25. marca 2003 pisal udeležencem januarskega sestanka in ministru, pristojnemu za šolstvo, znanost in šport. Naslovnik je opozoril na dopis 7. marca 2003 in prošnjo, da predstavijo svoje aktivnosti v zvezi z vsebino 2. sklepa, pri čemer se je skliceval na svoja pooblastila, opredeljena v Zakonu o varuhu človekovih pravic.

V pismu je varuh ugotovil, da pregled odzivov, zlasti pa skrajna ignoranca resorja, ki se v javnosti in na deklarativni ravni najbolj izpostavlja pri obravnavi problematike nasilja v družini (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve), kaže, da je iskanje skupnih in usklajenih rešitve izjemno težavno.

Zato je varuh človekovih pravic dal pobudo za pripravo posebnega zakona, ki bo celovito uredil obravnavo nasilja v družini ter vključil tudi idejo (takrat še) predloga spremembe Zakona o policiji (39. a člen).

Varuh je predlagal, naj posebni zakon uredi:

- odstranitev nasilneža iz družine ob ustreznem sodnem varstvu (policija)
- hiter in učinkovit pregon nasilneža (tožilstvo)
- opredelitev specializirane skupine/oddelka na okrožnih sodiščih za družinsko problematiko (zavzel se je za specializacijo, in ne za reformo v smislu ustanovitve družinskih sodišč)
- ustrezno penalno in postpenalno obravnavo nasilnežev (pravosodje, centri za socialno delo)

- psihosocialno obravnavo nasilneža in žrtev (centri za socialno delo, nevladne organizacije)
- prijavno dolžnost (zdravniki, učitelji, vzgojitelji, zdravstvena nega)
- koordinacijo in sistem dela in obveščanja med posameznimi resorji.

Za pripravo zakona je varuh predlagal ustanovitev delovne skupine pri Ministrstvu za pravosodje, sestavljene iz predstavnikov vseh naštetih institucij. Naslovnike je povabil, da se dejavno vključijo v razpravo. Posebej je poudaril njihovo vlogo na področju splošne prevencije in ozaveščanja.

Pisna stališča do te pobude je varuh pričakoval do 2. aprila, skupaj s predlogi za sestavo delovne skupine.

Do sestanka 2. aprila je varuh človekovih pravic prejel še poročilo ministrstva za notranje zadeve, ki je predstavilo nasilje v družini skozi statistične podatke policije, analiziralo prekrške in kazniva dejanja v zvezi s tem ter predstavilo usmeritve ministra in predlog za noveliranje Zakona o policiji.

Sestanka 2. aprila so se udeležili vsi vabljeni razen predstavnikov ministrstva, pristojnega za delo, družino in socialne zadeve. Odsotnost slednjih je onemogočila kakršnokoli konstruktivno nadaljnje dogovarjanje o dejavnostih, katerih nosilec naj bi bil ta resor. Udeleženci so razpravljali o dilemi, ali problem nasilja v družini urediti sistemsko na vseh ravneh ali uskladiti določila v posebnih zakonih. Vseskozi so se zavedali omejitev morebitnega systemskega zakona. Ob tem se je porodila zamisel, da bi varuh človekovih pravic predlagal Vladi RS, naj pripravi nacionalni program o preprečevanju nasilja v družini. V predlogu bi lahko bile zajete ugotovitve, do katerih so udeleženci vendarle prišli. Varuh in generalna državna tožilka sta zamisel o predlogu vladi odločno podprla. V tem okviru so se udeleženci strinjali tudi, da je nujno standardizirati postopke za vse službe, ki se ukvarjajo in srečujejo z nasiljem v družini, kar terja pripravo posebnih protokolov.

Skupna ocena udeležencev sestanka 2. aprila 2003 je bila, da se še ni mogoče odločiti o načinu zakonskega urejanja obravnave in preprečevanja nasilja v družini. Tako poseben zakon kot tudi ureditev v več področnih zakonih ima svoje prednosti in omejitve. Strinjali so se, da je treba čim hitreje pridobiti stališče ministrstva, pristojnega za delo, družino in socialne zadeve, nato pa pripraviti celovito analizo dotakratnih predlogov in pobud ter se na tej podlagi dogovoriti za nadaljnje aktivnosti.

Po intervenciji varuha je državna sekretarka za družino 28. aprila posredovala (skopo) poročilo ter poudarila dejavnosti na področju preprečevanja nasilja v družini, pa tudi pogovore z generalno državno tožilko in društvom državnih tožilcev.

V tem času so pisani mediji objavili, da bo systemski zakon o nasilju v družini pripravljen do septembra.

Zato je varuh človekovih pravic 6. maja 2003 pisno obvestil udeležence sestanka 2. aprila in Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, da pričakovanega vsebinskega odgovora ni dobil, zato celovita analiza vseh dotakratnih predlogov in pobud v zvezi s preprečevanjem nasilja v družini ni mogoča. Obvestil jih je tudi, da je prejel obvestilo Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, da se posebni zakon o preprečevanju nasilja v družini že pripravlja. Podrobnejših informacij ni mogel posredovati, saj jih ni imel.

Varuh je vendarle menil, da je skupna želja spodbuditi celovito reševanje problematike družinskega nasilja dosegla namen. Ob tem je poudaril, da veliko pričakuje od jesenskega sestanka. Takrat naj bi bil omenjeni zakon pripravljen, zato bi bilo mogoče oceniti, ali izpolnjuje izhodiščna pričakovanja.

Jesenskega sestanka ni bilo, saj se napovedi Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve niso uresničile.

Da bi zaokrožil svoja letošnja prizadevanja na tem področju, je varuh človekovih pravic 19. novembra 2003 organiziral strokovni posvet, na katerega je povabil predvsem praktike iz različnih služb in nevladnih organizacij. Strokovnega posveta se je udeležilo 120 strokovnjakov, med vabljenimi udeleženci pobude, ki sta jo sprožila varuh in generalna državna tožilka, pa le slednja in predstavnik ministrstva za pravosodje.

2. PRIPOVED ŽRTVE NASILJA

»Ženske ne padajo po stopnicah« samo v družinah s socialnega dna. Zato samo nekaj podatkov o moji družini, ki so potrebni, za lažje razumevanje celotne zgodbe. Sem zaposlena. Z višjo izobrazbo. Tudi nekdanji partner je zaposlen. Do diplome na prvi stopnji mu je manjkalo samo en izpit. Imam dva otroka. Eden je otrok s posebnimi potrebami. Oba sta še v nižjih razredih osnovne šole. Nekdanjemu partnerju so v letu, preden sem vložila tožbo za ločitev, diagnosticirali neozdravljivo bolezen. Ta podatek je zelo pomemben, saj se z izgovarjanjem na bolezen nekdanji partner okorišča.

2.1. PREDEN SEM PRVIČ JAVNO SPREGOVORILA O NASILJU MOJEGA PARTNERJA

Da partnerja izbiraš glede na to, kar veš, ker to neznano, drugačno obnašanje bega, se ga bojiš, ker ne veš, kaj z njim početi, kako se ob njem obnašati, sem si ozavestila po ločitvi.

Dolgo sem si pred njegovimi dejanji in besedami zatiskala oči (ima slab dan, jaz sem kriva za njegovo slabo voljo, njegova preutrujenost, preveč zahtevam od njega, lastnost njegovega značaja, s katero pa še lahko živim).

Ker moj pasivni odpor meni ni prinesel nobene koristi, življenje s partnerjem se ni izboljševalo, sem prišla do meje, ko nisem več zdržala. O svojih občutkih sem začela govoriti. Najprej so bili to samogovori, vrtanje po sebi (čutim, da imam pravico misliti in govoriti to, kar čutim, da je prav; tudi on ima to pravico, ki mu je jaz ne kratim; zakaj mi drugi ljudje ne dovolijo misliti s svojo glavo, poslušati svojih čustev?). Začela sem prebirati literaturo o partnerskih odnosih, psihološke knjige in spoznavala, da imam pravico biti to, kar sem, še posebej če s tem nikogar ne ogrožam. Začela sem notranje zoreti. Hotela sem biti to, kar sem čutila, da sem - kar je imelo za posledico, da se je nasilje, je začelo stopnjevati in prehajati v hujše oblike. Stopnjevalo se je psihično nasilje, začelo se je spolno izkoriščanje. Pritisk je povečeval z verbalnim nasiljem. Višek je dosegel s fizičnim nasiljem, katerega posledica je bila moja telesna poškodba. Začela sem iskati pomoč. Sledili so prvi klici policiji, iskanje pomoči pri institucijah

2.2. POLICIJA

O nasilju partnerja ni lahko spregovoriti. Preplavljajo te občutki lastnega neuspeha. Ko že enkrat spregovoriš, pa dobiš občutek, da bi bilo bolje, da bi bil tiho, da sogovornik tega noče poslušati.

Policijo sem poklicala po letih prenašanja nasilneža. Dobila pa sem občutek, da me niso jemali resno. Klica na pomoč niso imeli za nujnega, ampak kot klic histerične ženske. Mirili so me, češ naj delam tako, da ne bom povzročala konfliktnih situacij. Niso pa mi povedali, kako naj to storim, ko pa je nasilneža motila že moja fizična prisotnost. Vsi njegovi izpadi naj bi bili le »zakonski prepiri«, nagajanje med zakoncema, v katero pa policija ne posega. Če danes pomislim na njihove odzive, imam občutek, da so mi pripisovali demo krivdo, soodgovornost za nasilneževe »izpade«.

Povedali so mi, da bodo prišli, ko bo prišlo do fizičnega obračunavanja. V strahu, v kakršnem sem že živela, me je postalo še bolj strah. Tisti, ki sem jim povedala, kaj mi nasilnež počne, so mi sporočali, da mi bodo pomagali, ko se bo njim zdelo vredno. Ko bo prišlo do fizičnega obračuna, ki pa ima lahko zelo nepredvidljive posledice. Takrat sem se začela bati za svoje življenje. Bati, da ima nasilnež neomejeno in popolno oblast nad menoj. Izgubljati sem začela upanje, da mi bo kdo pomagal obvarovati se pred njim. Zaščititi mene in moja otroka.

Mislil, da je partner instiktivno čutil, da iščem pomoč, a ker nihče ni ukrepal, je nasilje nemoteno stopnjeval. Dajal me je v nič, mi grozil z ločitvijo, odvzemom otrok, podil me je iz hiše, uničeval pohištvo, vse si je prilaščal, vse je bilo njegovo. Pol leta sem spala z avtomobilskimi ključi, privezanimi okrog pasu, z razpršilcem in mobitelom pod vzglavnikom. Zanj sem bila smet. Brezpraven robot. Kadar se je z izsiljevanjem spraval name, me je večkrat posmehljivo nagovarjal, naj kar pokličem policijo, če si upam.

2.3. LOČITEV

Minilo je že pet let, odkar je on meni začel groziti z ločitvijo. Trdno sem bila odločena, da s takšnim človekom ne želim več živeti. Da moram nekako prekiniti njegovo nasilništvo do mene in do otrok. Počutila sem se zreducirano na raven robota, katerega edina uporabna vrednost je bila zadovoljevanje njegovih potreb. Nespoštovana kot ženska, kot žena, kot mati, kot ljubica.

Začutil je, da njegovo stopnjevanje nasilja ne prinaša več zelenih rezultatov, zato je spremenil taktiko. Soseski se je začel kazati kot najboljši partner in oče. Namerno je ustvarjal situacije, da ga je okolica videla, kako veliko mu pomenijo žena in družina. Okolico in moje prijatelje je začel zaskrbljeno spraševati, kaj je narobe z menoj, da sem se tako spremenila. Poudarjal je, da ga skrbi za moje psihično zdravje.

Ker v kratkem času tudi to ni zaleglo, da bi zlomil mojo voljo, trdno odločenost izpeljati ločitev do konca, je nasilje spet povečal. Vsako priložnost je izkoristil, da me je blatil v očeh najinih otrok. Delitev premoženja je razumel kot žaganje na dvoje. Končalo se je s tem, da me je poškodoval. Mrzlično sem iskala možnost, kam naj se z otrokoma umaknem. V nekem trenutku, ko ga ni bilo doma, sem v spremstvu varnostne službe skupaj z otrokoma in našimi najnujnejšimi osebnimi stvarmi pobegnila. Vrnila sem se k staršem. Danes vem - iz nasilnega zakona nazaj v nasilje primarne družine.

Tožbo za ločitev sem vložila 3. septembra 2001. Prvi narok je bil razpisan za 7. marec 2002. Imela sva dva naroka. Sodba Okrožnega sodišča je bila izdana 25. aprila 2002. Nanjo se je partner pritožil v delu, ki se je nanašal na višino preživnine in pravnih stroškov. Sodba Višjega sodišča je bila izdana 13. septembra 2002. Ves ta čas je partner za oba otroka plačeval 20.000,00 tolarjev preživnine. Odmerjena preživnina je bila 45.000,00 tolarjev za oba otroka. Zamudnih obresti, ki otrokoma po sodbi o ločitvi pripadajo, mi do danes ni uspelo izterjati. Vlogo sem morala trikrat dopolnjevati s podatki, ki so bili že vsi navedeni ali priloženi prvotni vlogi, na kar sem jih vsakič opozorila. Pred dnevi sem dobila sklep sodišča, s katerim se predlog zavrže.

Ločitev je bila z njegove strani zrežirana kot pranje umazanega perila. Poslušati sem morala njegove potvorjene izjave o najinem idealnem zakonu, o njem kot idealnem partnerju, o vprašljivosti mojega psihičnega zdravja, o izključno moji krivdi za razpad zakona. Ponovno sem poslušala blatenje, zaradi katerega je bil zame zakon nevzdržen.

2.4. CSD

Če se želiš ločiti, se v tvoje življenje prej ali slej vmeša Center za socialno delo. Dobila sva vabilo na svetovalni pogovor.

Na prvem pogovoru sem svetovalki jasno dala vedeti, da sem odločena ločiti se, da nisem zainteresirana za to, da bi še poskušala s partnerjem zgladiti nasprotja in nadaljevati življenje z njim. Kot bi govorila stenam. Svetovalka me je popolnoma ignorirala. Posvetila se je partnerju, ki je tukaj prvič zaigral na karto nemočnega bolnika. Popolnoma mu je uspelo. Do danes se nisem znebila predznaka nehvaležnice, ki nemočnega človeka v nesreči pušča samega. Popolnoma so podlegli manipulaciji nasilneža. Ko sem se prvič sama, brez prisotnosti partnerja, pogovarjala s svetovalko, niti slišati ni hotela o tem, kaj se dogaja v družini, kaj z nami počne partner. Osredotočila se je na moj odnos do invalidnih oseb, do moških nasploh in iskala vzrok, zakaj se na svojega partnerja negativno odzivam. Informacij o dogajanjih v družini kljub moji prošnji, sugestiji vrtca in šole, naj jih opozorim, naj pri njih pridobijo podatke, do danes niti enkrat niso poiskali.

Svetovalka najinega dogovora o stikih skoraj mesec dni po podpisu ni poslala na sodišče, ker sta se z očetom dogovorila, da bosta počakala, da bo starejši sin, ki je otrok s posebnimi potrebami, dopolnil 10 let, da se bo sam lahko odločil, pri kom bo živel.

Ker stiki, v količini in obsegu, ki si ga je oče sam izbral, od vsega začetka ne potekajo po dogovoru, sem prosila za pomoč pri dogovarjanju s partnerjem. V nekaj svetovanjih so mi dali vedeti,

- naj ga pustim pri miru, ker bo kmalu sam od sebe prekinil stike z otrokoma - da ne razumejo, kakšne so to mame, ki spravijo svoje može v zapor, kako lahko pogledajo svojih otrokom v oči, niti malo pa jih ni skrbelo, kakšen je to oče, ki svojemu otroku reče, da je prizadet zato, ker je mami hotela roditi prizadetega otroka, da bo na njem lahko eksperimentirala, in ki je mater svojih otrok poškodoval tako, da ji je zlomil čeljust;
- da naj si izbrišem iz glave, da bom dobila svoj del premoženja
- da naj bom ubogljiva, ker jih bom še potrebovala ...

Na moja opozorila na nadaljevanje nasilja do mene in tudi do otrok se ne odzovejo. Moje informacije jemljejo kot nagajanje. Zanje sem nergava tožibaba, ki se noče po-

govarjati z nekdanjim partnerjem. Vedno bolj postajam moteči element. Nasilnež pri njih vsak dan dobiva potrditev, da lahko svoje nasilje neovirano in nekaznovano nadaljuje in nasilje celo stopnjuje. V očeh CSD je on postal moja žrtev. V dveh letih njihovega svetovalnega dela mu niti enkrat niso pokazali, da je njegovo vedenje družbeno nesprejemljivo. Z njegove strani so zapisniki ostajali nepodpisani. Dogovarjanje z nasilnežem se ni premaknilo z mrtve točke, zato sem jih prosila, naj uporabijo vsaj vzvode, s katerimi bi lahko zaščitili otroka. Zahtevala sem odločbo o stikih. Zaman. Izdali so sklep, v katerem ugotavljajo, da je vlogo za ureditev stikov z odločbo vložil oče, ki pa jo je tudi razveljavil. In primer so pospravili v koš. Ne upoštevajo določila, da lahko sami sprožijo postopek za izdajo odločbe, če gre za kršenje pravic otrok. Oče še vedno samovoljno, največkrat brez obvestila izkoristi ali ne izkoristi svojega vikenda. Otrokom je večkrat zaplenil obleko, ki sem jima jo dala s seboj. Ni mi vrnil zdravstvenih izkaznic. Otroku ne daje zdravil, ki jih mora jemati redno. Če sta otroka z njim, ne smeta imeti nobenih obveznosti. Tudi domačih nalog ne. Ne zanima ga, če mora otrok do konca pojesti antibiotik. Če ju vzame med tednom, se ne ozira na obveznosti otrok. Že večkrat smo morali prestaviti kontrolo pri zdravniku.

2.5. SODIŠČE

Po ločitvi je nastalo vprašanje delitve premoženja. Sporazumna razdelitev ni prišla v poštev, saj nekdanji partner še danes zagovarja trditev, da je vse njegovo. Da sem to, kar sem mislila, da je moje, odnesla, ko sem pobegnila od njega.

Po neuspeli ponudbi sporazumnega dogovora o razdelitvi premoženja sem avgusta 2002 vložila predlog za razdelitev premoženja. Od moje odselitve je minilo že skoraj leto dni. Razmere, kjer z otrokoma živim, se zaostrujejo. Otrok s posebnimi potrebami vedenjsko postopoma tone. Izbruhi nekontroliranega agresivnega vedenja se stopnjujejo. Na sodišče sem sama in prek odvetnika poslala več prošenj za prednostno obravnavo. Narok je bil razpisan za konec februarja 2003. In v enem tednu preklican, ker je sodnica odšla na porodniški dopust. Spet sem začela pošiljati prošnje za prednostno obravnavo. Tudi prošnjo za mediacijo. Mediacije zame pristojno sodišče ne izvaja. Drugi narok je odpadel, ker je nekdanji partner spremenil priimek in zato ni prejel sodnega poziva. Na tretji narok se je odzval. Pripravljen je na dogovarjanje z menoj pod pogojem, da prekličem vse tožbe, vključno s kazensko ovadbo proti njemu, ki pa je sprožena po uradni dolžnosti. Ker na ponujeno nisem pristala, je napoten na pravdo za dokazovanje njegovega večjega vložka v najino skupno premoženje. Čeprav zahtevam manj kot polovico skupnega premoženja.

Začenja se tretje leto, odkar me je telesno poškodoval. Ker se v tem času ni nič zgodilo, sem prek odvetnika sprožila poizvedbo, kje se je zataknila kazenska ovadba zoper mojega nekdanjega moža. Po besedah policije sama do teh podatkov ne morem priti. Odvetnika moram za to plačati. Na našo urgenco je bilo v februarju 2003 razpisano prvo zaslišanje v kazenskem postopku. Obtoženca ni bilo na zaslišanje. Sodišču je postal opravičilo, da so šolske počitnice. Sodišče je vsem, ki so se izgovorili na počitnice, neudeležbo opravičilo. Čeprav se duši v sodnih zaostankih. Počitnic ni preživljal z otrokoma, temveč je bil na dan zaslišanja v službi. Drugo zaslišanje je bilo razpisano za 17. 10. 2003. Obtoženec je v vmesnem času spremenil priimek, zato mu je sodišče komajda uspelo vročiti poziv. Na zaslišanje ni prišel, ker je imel premalo časa, da bi si zagotovil zagovornika. Na tretje zaslišanje je prišel. Povedal je popolnoma zlagano zgodbo, kako je prišlo do moje telesne poškodbe, v kateri je bilo poudarjeno, da sem jaz fizično in verbalno napadla njega. Ne samo tistega dne, ko je prišlo do moje poškodbe, ampak tudi nekaj dni pred tem in tudi dan po poškodbi. Na srečo je bilo dovolj dokazov o njegovi krivdi. Izrečena mu je bila kazen.

Začenja se tretje leto, odkar sem pobegnila iz lastnega doma. Izgubljam voljo in potrpljenje v dokazovanju, da se nasilnež narokom namerno izmika, ker ni v njegovem interesu razrešiti nerazrešena vprašanja z menoj. Počasnost sodišč, nezmožnost dokončati proces, ustaviti nasilneževo zavlačevanje, nasilneža ponovno potrjuje v veri, da dela prav. To se zdaj vleče že tako dolgo, da nasilnež v svoji bolni domišljiji sploh ne pomisli več, da obstaja možnost, da nima prav - DA JE NASILNEŽ, MANIPULANT, ZDRAHAR, NEZRELA OSEBNOST.

Odselitev, ločitev, predlog za razdelitev premoženja, kazenska ovadba so me do sedaj, to je v zadnjih dveh letih, stale okrog 600.000 tolarjev. Pri tem niso všteti vsi prevoženi kilometri, porabljen bencin, čas, energija, zdravje, ki sem jih žrtvovala v ta namen. Financirala sem jih sama. S povprečno slovensko plačo. Poleg tega pa poskušam dostojno preživljati sebe in oba moja otroka. In hkrati ohranjati optimizem.

2.6. PIC - MEDIACIJA

Ker na sodišču nikakor nisem prišla na vrsto, sem poskušala problem delitve premoženja rešiti s pomočjo mediacije. Na mojem sodišču je ne izvajajo. Izvedela sem, da mediacijo izvajajo prek Pravno-informacijskega centra. Žal je mediacija z nasilnežem obsojena na propad. Moj nekdanji partner je spreten igralec, manipulant. Vsak poskus dogovarjanja zna spretno in hitro spreobrniti tako, da spelje vodo na svoj mlin - da se tretji osebi zasmili, da se ne pogovarjamo o dogovorjeni temi, da začnemo prati umazano perilo ... Tolikokrat sem mu že dala vedeti, da želim na vseh ravneh končati življenje z njim, da dobro ve, s čim me drži v šahu - S TEM, DA NE SODELUJE PRI ZAKLJUČEVANJU. Za zdaj mu država pri tem izdatno pomaga.

2.7. ODVETNIK

Vseh teh postopkov, vseh poti, ne moreš prehoditi sam. Nujno potrebuješ odvetnika. Odvetniki so takšni in drugačni. In moja ugotovitev je, da si vsak človek izbere takšnega, ki mu je pisan na kožo. Nasilnež si izbere odvetnika, ki je pripravljen sprejeti igro »svinjanja po nekdanjem partnerju«. Od odvetnikove osebnosti je odvisno, ali te bo usmerjal v pobotanje in rešitev problema, ali pa ti bo svetoval pravdanje v nedogled.

2.8. DAVČNA SLUŽBA

Leto dni po ločitvi sem spet doživela hladno prho. Za davkarijo je že samo podatek, da nekdanji partner, pri katerem otroci ne živijo, plačuje preživnino, dovoljšen razlog, da otroke lahko vpiše pod davčno olajšavo.

Dokler smo živeli skupaj, sem imela čez leto jaz prijavljena oba otroka kot olajšavo. Uveljavljala sem jo tudi v napovedi za dohodnino. Za družino je bila to boljša opcija. Po ločitvi sem imela še vedno oba otroka prijavljena čez leto kot olajšavo. Uveljavljala sem ju tudi v napovedi za dohodnino. Ker je olajšavo za oba otroka prijavil tudi oče, je Davčna služba avtomatično obema priznala polovično olajšavo. V mojem primeru je to pomenilo, da sem morala državi doplačati še 113.000,00 tolarjev. To je malo manj kot moja mesečna plača. Nekdanji partner je približno takšen znesek spravil v svoj žep. V grozi, da bi se mi to ponovilo tudi naslednje leto, sem med letom odjavila otroka. S prvo plačo sem doživela nov šok. Dobila sem za skoraj 50.000,00 tolarjev manjše izplačilo. Tudi s tem, da imam čez leto prijavljenega samo enega otroka, nisem ničesar dosegla. Zavestno sem si zmanjšala plačo, državi pa moram še vedno plačati več, kot me na mesec stane šolska prehrana za enega otroka.

V letošnjem letu sta otroka z očetom preživela le 7 od 21 njemu pripadajočih vikendov, niti dneva praznikov, niti dneva počitnic. In država dovoli, da takšen oče lahko uveljavlja olajšavo za otroka.

2.9. OSAMOSVOJITEV IN STANOVANJSKI PROBLEM

Sama sebi se čudim, kako mi ob tako visokih in velikokrat nepredvidenih finančnih izdatkih sploh še uspe preživeti mesec. Kje naj vzamem denar, da bi lahko gradila življenje nas treh, naš novi dom. Ugotavljam, da imam zelo omejene možnosti za osamosvojitve, ker se nisem rodila v bogati družini in zaslužim le malo več od slovenske povprečne plače. Imam premoženje, s katerim ne morem razpolagati. Z njim brez mojega dovoljenja razpolaga nekdanji partner. Jaz pa za nepremičnino odplačujem posojila. In pri tej hitrosti reševanja zadev na sodišču se sprašujem, kdaj bom sploh prišla do svojega premoženja, kot tudi, koliko bo takrat moje premoženje še vedno. Mi trije pa potrebujemo mirno življenje zdaj in tukaj.

Ker imam nepremičnino, ne morem kandidirati za družbena stanovanja.

Poskusila sem poiskati podnajemniško stanovanje. V Ljubljani je tako rekoč nemogoče. Takoj ko poveš, da si mati z dvema otrokoma, te odslovijo. Prisiljena sem sprejeti nasilnežovo igro tožarjenja, da bom nekoč prišla do dela tistega, kar sem 10 let z odrekanjem ustvarjala.

2.10. PRIMARNA DRUŽINA, PRIJATELJI, DELOVNO OKOLJE

Kakšen je bil odziv okolja, v katerem delam in živim, na moje javno priznanje, da živim z nasilnežem in da se njegove igre ne grem več?

Ponavadi so odnosi v primarni družini podobni odnosom, ki jih v partnerstvu vzpostavi nasilnež. Vrnitev v primarno družino je zame pomenila VRNITEV V OKOLJE, KI JE NASILNIŠTVU NAKLONJENO. Počutim se kot garjava ovca. Ne sprejema me niti ožja družina niti širše sorodstvo. Pogosto je šušljanje za mojim hrbtom in ocenjevanje mojega vedenja. Zelo je preverjan podatek, ali imam novega partnerja. Na udaru je črnjenje moje vzgoje mojih otrok. Ni zaželeno, da se družim z mlajšimi sorodnicami ženskega spola (od otrok do poročenih), ker jim polnim glave s svobodomiselnimi idejami. Moje upiranje kakršnemukoli nasilju nad menoj je nezaželeno in sprejeto z zgražanjem in odporom. Dajejo mi vedeti, da moram biti pokorna, saj so me vendar sprejeli nazaj - mi pomagali. Tudi otroka nista dobro sprejeta, ker ju vzgajam drugače, kot teče vzgoja v mojem sorodstvu. Dovolim in spodbujam ju, da mislita s svojo glavo, ne zahtevam slepe pokorščine. Počutim se kot žogica, ki si jo podajajo moji starši z mojim nekdanjim partnerjem (občutek, da sem stvar, in ne človek).

Prijateljstva so se razpolovila. Pretrgala sem stik z vsemi njegovimi prijatelji, ker so me silili, da bi se vrnila k njemu. Niso me videli kot samostojno osebnost, ampak kot nekaj, kar pripada nekdanjemu partnerju. Nekdo od njegovih prijateljev mi je celo ponujal spolne usluge. Moji prijatelji so ostali z menoj. Stojijo mi ob strani. Veseli so, da sem izstopila iz kroga nasilja. Nasilje v mojem partnerstvu so zaznali prej, kot sem se ga zavedela sama, in prej kot sem o njem z njimi spregovorila. Ne igrajo vloge nekoga, ki bi poravnaval stvari med menoj in nekdanjim partnerjem.

Sprejem v delovnem okolju je mešan. Ob njegovem fizičnem nasilju so bili ožji sodelavci zgroženi. Med njimi je nekaj takšnih, s katerimi se o svoji trnovi poti lahko

pogovarjam in me spodbujajo, da vztrajam. Opažajo mojo večjo samozavest in vztrajanje pri zagovarjanju svojih stališč. Nekaterim (predvsem starejšim) je ob meni nerodno. Ne vedo, kako naj se do mene obnašajo kot do žrtve nasilja s strani partnerja. Ne odobravajo tega, da o nasilju spregovorim brez dlake na jeziku. Raje bi videli, da bi bila tiho. Doživela sem tudi, da so mi rekli, ko sem vložila tožbe, da bom zdaj končno imela možnost, da se mu maščujem.

Otroka vso zmedo našega življenja doživljata po svoje. Počasi prebolevata izgubo doma, kjer je ostal oče, in v katerega se vračata le občasno. Nisem ju prešolala, čeprav nam vsakodnevna vožnja in s tem povezana nesamostojnost otrok povzroča čedalje večje preglavice.

Onemogočena je samostojnost. Obremenjena sem s tem, da se mi nič ne sme zgoditi. Da ne smem zboleti. Da avto ne sme odpovedati. Hotela sem, da ohranita vsaj eno okolje, kjer se počutita zaželena, sprejeta. Očetovo vcepljanje nezaupanja do mene počasi plahni. Svoje življenje postavljamo v nov tir, ki ga vsak očetov vikend zbombandira. Otroka se učita prehajati iz popolne anarhije, ki vlada pri očetu (tam se ne dela domačih nalog, na TV gledaš do onemoglosti vse, kar želiš, pri očetu si le za zabavo), do učenja sprejemanja pravil in odgovornosti, kar se dogaja pri meni. Njegovo sorodstvo (tete, strici, babica) je z njima pretrgalo stike. Gradimo si nov socialni krog. In upam, da bo kmalu prišel dan, ko bom na njuno vprašanje: »mami, kdaj bomo pa mi imeli svoj dom?« lahko odgovorila. Ko otroka ob naslovu šolskega spisa »Moj dom« ne bo spreletel srh in ne bo oddal praznega lista.

2.11. NEVLADNE ORGANIZACIJE

Katera institucija v državi mi je do sedaj dala podporo in pomoč?

Ko sem se ozavestila, da takšnega življenja nočem živeti, sem najprej hotela razčistiti sama s seboj. Poiskati vzrok v sebi. Iskala in prebirala sem literaturo. Nekaj časa sem sama in nato skupaj s partnerjem (takrat sva bila še poročena) obiskovala družinskega terapevta. Ni se obneslo. Pogovori mi niso pomagali rešiti družine. Pomagali so mi dobiti uvid v moje življenje. Takrat mi je po naključju prišla pod roke telefonska številka Ženske svetovalnice. Poklicala sem jih. Velikokrat. Svetovalke so mi dale možnost povedati, kaj se mi dogaja. Dale so mi vedeti, da za dejanja nasilneža nisem kriva ali odgovorna jaz. Spodbujale so me in me še spodbujajo v mojem boju. Seznanjajo me z drugimi možnostmi pomoči meni in mojima otrokoma.

Prek njih sem izvedela za zavod Balonček. Mojemu otroku pomagajo najti izgubljeno notranje ravnovesje, ki je posledica njegovih motenj, nenehnega izpostavljanja psihičnemu nasilju in zanemarjanju s strani njegovega očeta in neprimernih življenjskih razmer.

Urad Varuha človekovih pravic mi je dal že nekaj koristnih napotkov v boju s sodnimi mlini in nekorektnostjo CSD.

2.12. PREDLOGI

Kaj sem si in si še vedno želim, da bi naša družba naredila zame? Kaj sem potrebovala in še potrebujem?

- Zavest, da nasilje v naši družbi ni nekaj sprejemljivega. Manjšo stopnjo tolerance do nasilnežev in nasilništva.

- Prekinitev zavlačevanja postopkov na sodiščih; zadeve reševati prednostno ali v zelo kratkem času - eno največ dve leti.
- Tudi če iz stanovanja pobegneš pred nasilnežem, je treba žrtvi pomagati tako, da se z otroki vrne in da se nasilneža avtomatično odstrani za ves čas, dokler nista urejena ločitev in razdelitev premoženja.
- Zaustavitev pravedanja v nedogled, če dejstva jasno kažejo, da nasilnež postopek zavlačuje.
- Obvezno ukrepanje policije na klice žensk, tudi če še ne gre za fizično nasilje - prisluhniti, kaj govori žrtev nasilja, ji dati možnost izraziti svoje misli, občutke, videnje položaja in ji verjeti, kar pripoveduje (kaj takšnega, kar se ti dogaja v nasilnem zakonu, bi si lahko izmišljeval le notorični lažnivec).
- Žrtev že leta sama komaj verjame, da je res to, kar se ji dogaja - mora dobiti potrditev, da se ji res dogaja in da o tem lahko govori in da ji bo nekdo pomagal obvarovati se pred nasilnežem

Svetovalno delo z žrtvijo in njenimi otroki. Žrtev vsi pustijo, da se znajde, kakor ve in zna. Od nje se pričakuje, da je močna. Da nasilje ni pustilo posledic. Ponavadi pa mora poskrbeti sama zase in še za otroke.

Pomoč v stiku z institucijami (možnost soudeležbe tretje osebe, ki ji žrtev zaupa, na sodišču ob ločitvi, ob reševanju premoženjskih zadev, na CSD). Žrtvi že samo dejstvo, da je z njo nekdo, ki ji verjame, dvigne samozavest v spopadu s proti njej naravnanim družbenim sistemom.

Usmerjanje žrtve v ustanove, nevladne organizacije, ki ji lahko ponudijo pomoč.

Verjemite žrtvi in ji dovolite izraziti njeno bolečino. Mene je najbolj bolelo in me še vedno prizadene, da mi toliko ljudi ne verjame, da govorim resnico. Da mislijo, da si izmišljujem, ker se hočem maščevati nekdanjemu partnerju. Ne gre za maščevanje. Gre za povrnitev dostojanstva. Za to, da svojemu življenju postavim ceno. In da postavim meje, za katere pričakujem, da jih boste drugi spoštovali. Tako kot jaz spoštujem vaše.

3. POGOSTOST NASILJA V DRUŽINI - ALI NASILJE V DRUŽINI SPLOH OBSTAJA?

Špela Majcen, I. gimnazija v Celju

V ponedeljek, 3. II. 2003, in 10. II. 2003 sem v 3. c razredu in 2. h razredu I. gimnazije v Celju izvedla uro o pogostosti nasilja v družini. V pogovoru z dijaki sem poskušala izvedeti njihovo mnenje o obravnavani temi. Dijaki so s svojimi mnenji in pripombami aktivno sodelovali v pogovoru, na koncu pa so svoje mnenje podali še v obliki odgovorov na vprašalnik, ki sem ga vnaprej sestavila. Vprašalnik je bil sestavljen iz treh delov. V prvem delu so dijaki zapisali scenarij k stripu na prosojnici. V drugem delu so po svojem mnenju razvrščali vrste nasilja v družini glede na pogostost. V tretjem delu so potrdili ali zavrnili trditev, da je nasilje v družini problem sodobne družbe.

3.1. UGOTOVITVE

- Dijaki so napisali scenarij za zgodbo, v katerem so morali opredeliti žrtev, nasilneža, vzrok in posledico nasilnega dejanja v družini. Nalogo je rešilo 29 dijakov 3. c razreda. Trije scenariji so bili nepopolni, štirje se niso dotikali teme nasilja v družini, 22 scenarijev pa je opisalo nasilje v družini. V 2. h razredu je scenarij napisalo 22 dijakov, od tega se jih šest ni dotikalo teme nasilja v družini.

Tabela 1: Žrtev, nasilnež, vzrok in posledica nasilja v družini - scenarij dijakov

	ŽRTEV			NASILNEŽ			VZROK				POSLEDICA		
	žena	mož	otrok	žena	mož	drugi	denar	umor	alkohol	drugo	ločitev	smrt	drugo
3.c	12	4	6	4	17	1	16	2	1	3	7	9	7
2.h	10	3	3	4	12	0	10	5	0	1	4	5	7
Σ	22	7	9	8	29	1	26	7	1	4	11	14	14

Večina dijakov je izbrala za žrtev ženo, za nasilneža pa moža. Kot vzrok je največkrat omenjen denar. Kot posledico nasilja v družini dijaki navajajo različne stvari. Večina jih navaja ločitev ali smrt (umor ali samomor), omenjene pa so tudi posledice, kot so zdravljenje v bolnišnici, zapor, psihične motnje žrtve in oseb, povezanih z žrtvijo (otroci). Iz tega lahko sklepamo, da se dijaki na naši gimnaziji zavedajo problematike nasilja v družini in poznajo tudi morebitne posledice.

- Dijaki so razporedili vrste nasilja po pogostosti. Od 29 dijakov v 3. c razredu in 22 dijakov v 2. h razredu, ki so reševali zastavljeno nalogo, so bili odgovori šestih dijakov nerazumljivi. Teh v tabeli nisem upoštevala.

Tabela 2: Vrste nasilja po pogostosti; 1 = najpogostejša, 7 = najmanj pogosta

VRSTE NASILJA V DRUŽINI	Podatki policije - leto 2002	3. c	2. h
Kazniva dejanja ogrožanja varnosti	1	2	2
Kazniva dejanja nasilništva	2	2	1
Kazniva dejanja grdega ravnanja	3	1	3
Kazniva dejanja hude telesne poškodbe	4	4	5
Poskusi umora	5	6	6
Umori	6	7	7
Kazniva dejanja posebej hude telesne poškodbe	7	5	4

Dijaki so dokaj pravilno sklepali o pogostosti različnih vrst nasilja v družini. Nekoliko drugače so dijaki 3. c razreda ocenili le pogostost kaznivega dejanja grdega ravnanja in kaznivega dejanja posebno hude telesne poškodbe. Dijaki 2. h razreda so imeli drugačno mnenje o pogostosti kaznivega dejanja posebno hude telesne poškodbe. Očitno se dijaki zavedajo tudi pogostosti nasilja v družini in imajo občutek o tem, kako pogosto se vrste nasilja v družini izvajajo nad žrtvami tega nasilja.

- Le trije od 51 dijakov, ki so izpolnili delovni list, menijo, da nasilje v družini ni problem sodobne družbe.

Ugotovila sem, da so moji sošolci s problematiko nasilja v družini dokaj dobro seznanjeni. Vsi so intenzivno sodelovali v pogovoru. Ni jim vseeno, kaj se dogaja v družini, sočustvujejo z žrtvami in obsojajo nasilneže, svoje mnenje pa so pripravljene povedati tudi drugim.

POGOSTOST NASILJA V DRUŽINI

Ali nasilje v družini sploh obstaja?

(ni pravih in napačnih odgovorov, so there's nothing to worry about!)

I. Scenarij

1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	

II. Kako si po tvojem mnenju sledijo našteje vrste nasilja v družini po pogostosti?

1 = najpogostejša vrsta nasilja; 7 = najredkejša vrsta nasilja

- umori
- poskusi umora
- kazniva dejanja hude telesne poškodbe
- kazniva dejanja posebno hude telesne poškodbe
- kazniva dejanja ogrožanja varnosti
- kazniva dejanja grdega ravnanja
- kazniva dejanja nasilništva

III. Ali meniš, da je nasilje v družini problem sodobne družbe?

da

ne

4. KAJ SE DOGAJA Z ŽRTVIJO MED DEJANJEM NASILJA V DRUŽINI IN PO NJEM?

Živa Štiglic, I. gimnazija v Celju

4.1. NAŠI SKLEPI

Dijaki so precej dobro seznanjeni s tem, kaj se dogaja z žrtvijo med dejanjem nasilja, prednost dajejo psihičnemu trpljenju, ki se jim zdi neprimerno hujše od fizičnega. Tudi posledice vidijo predvsem na psihični ravni in menijo, da lahko privedejo do hude osebne stiske in samomora. Med naštevanjem vzrokov, ki so razlog, da ostaja neznanstvo veliko nasilja neprijavljenega, so še posebej poudarili sramoto pred vrstniki in strah pred izključitvijo iz njihove družbe, rešitev tega problema pa vidijo predvsem v odkritih pogovorih med prijatelji in medsebojni pomoči. Zavedajo se, da se groženj nasilnikov žrtve ne smejo ustrašiti in zaradi tega molče trpeti. Najpomembnejše pa je, da se vsi strinjajo, da je nasilje nujno prijaviti, in so zelo dobro seznanjeni z možnostmi pomoči žrtvam.

4.2. UGOTOVITVE

- Dijaki menijo, da žrtev med dejanjem nasilja v družini trpi, občuti notranjo tesnobo, strah, bolečino (fizično in psihično), nemoč, obup itn.
- Kot posledice nasilja so navedli: psihične motnje, fizične in čustvene rane, nezmožnost izkazovanja ljubezni bližnjim, težave v šoli, asocialnost, občutek krivde, vedenjske motnje, samomor.
- Vzroki, zaradi katerih žrtve nasilnikov ne prijavijo, so po mnenju dijakov: grožnje nasilnikov, a mnogi menijo, da jih slednji nikakor ne nameravajo uresničiti, sramota, bojazen žrtev, da jih bodo prijatelji in vrstniki izključili iz družbe in da jim ne bo nihče verjel, neustrezni ukrepi policije.
- Vsi se strinjajo, da je treba nasilnike takoj prijaviti policiji, ob neustreznem ravnanju slednje pa je po njihovem mnenju najustreznejša rešitev umik v Krizni center za mlade.

4.3. IZVEDBA DELAVNIC

Delavnice sem začela s predstavitvijo projekta in razlogi za izvedbo tega ter povzela ugotovitve delavnic na temo: kaj je nasilje. Za boljšo predstavo dijakov, kaj je naša tema, o čem bomo govorili, sem prebrala odlomek pretresljive resnične izpovedi 14-letnega dekleta, ki jo je oče sedem let spolno zlorabljal. Slednja je močno pripomogla, da smo »razbili led«, dijakom pa so se porodile številne asociacije, povezane z nasiljem v družini, ki so jih zapisali na tablo. Na podlagi teh ključnih besed smo razpravljali o tem, kaj se dogaja z žrtvijo med dejanjem nasilja, po dejanju, poudarek pa je bil na vzrokih za žrtvino molčanje in poskusih rešitve tega problema. Dijaki so pogosto svoje mnenje dodatno podkrepili s primeri, ki so jih doživeli sami, njihovi znanci ali pa so informacije dobili prek medijev. Zaključek je nadomestila krajša predstavitev Kriznega centra za mlade in drugih zatočišč v Celju in okolici.

4.4. TEŽAVE OB IZVEDBI

Sprva je bil v enem izmed razredov precejšnji nemir, a se je koncentracija izrazito izboljšala, ko so slišali zgodbo zlorabljenega dekleta. Slednja je močno pripomogla k zelo burni razpravi v nadaljevanju. Posamezni dijaki kljub daljšemu razmišljanju niso mogli napisati svoje asociacije v zvezi z nasiljem v družini.

4.5. RAZPOLOŽENJE MED DELAVNICAMI

Dijaki so bili v veliki večini pripravljeni sodelovati, izražati lastno mnenje o nasilju in posledicah slednjega, navedli so veliko zanimivih rešitev problema, spregovorili so tudi o lastnih izkušnjah. Zelo jih je zanimal tudi Krizni center za mlade in so z veseljem proučili plakat te ustanove. Cilj delavnic je bil dosežen - dijake smo ozavestili o problematiki nasilja v družini in o številnih rešitvah iz konfliktnega okolja.

5. KAM PO POMOČ

Lea Kostanjevec, I. gimnazija v Celju

5.1. CILJI

- ugotoviti, katere možnosti oz. oblike pomoči poznajo mladi
- opisati in predstaviti vsako od teh možnosti
- ugotoviti, katera oblika pomoči je mladim najbližje in zakaj
- preveriti, ali se dijakom zdi, da je na izbiro dovolj možnosti

5.2. IZVEDBA

Delavnico sem s pomočjo prof. Martine Šmid izvedla v dveh razredih drugih letnikov. Najprej smo poskušali na kratko definirati, kaj sploh je nasilje v družini. Nato so dijaki sami našli oblike pomoči, ki jih poznajo. Vsako obliko smo potem posebej opisali in poskušali ugotoviti njene dobre oz. slabe lastnosti. Če dijaki katere izmed oblik pomoči prej niso poznali, npr. KCM (krizni center za mlade) sem jim jo predstavila tudi s pomočjo gradiva (razne brošure, knjige, posterji). Z Živo sva KCM tudi obiskali in se tako še dodatno pripravili na izvedbo delavnic.

Ob izvedbi nisem imela večjih težav. Večina dijakov je bila pripravljena poslušati in tudi aktivno sodelovati. Veliko ugotovitev nisem povedala sama, temveč smo do njih prišli skupaj.

Dijaki so bili na delavnicah sproščeni. Prizadevala sem si, da delavnica ne bi bila videti kot učna ura, temveč bolj kot sproščen pogovor, razprava. Dijaki so sami pisali ugotovitve, iskali odgovore ...

5.3. UGOTOVITVE

Ugotovila sem, da dijaki presenetljivo dobro poznajo najrazličnejše oblike pomoči. Na koncu smo prišli do naslednjih rezultatov:

- *Kam po pomoč:* telefoni (TOM, SOS ...), časopisne rubrike za pomoč (kot npr. Teta Justa ipd.), šolska psihologinja, internet, policija, prijatelji;

- *Zakaj bi se odločili ravno za to obliko pomoči:* za telefon in internet je bilo največkrat napisano da zato, ker sta anonimna, za KCM pa, ker omogoča, da pri njih tudi preživiš nekaj dni in se umakneš iz stresnega okolja;

- Dijakom se zdi, da je v Sloveniji za pomoč žrtvam nasilja dovolj ustanov oz. programov, najpomembnejše pa je, da žrtve spregovorijo in se zavedajo, da niso same.

5.4. MOJI SKLEPI

Priznati moram, da sem bila nad obveščenostjo dijakov kar malo (seveda prijetno) presenečena. Zelo dobro poznajo najrazličnejše možnosti, ki se jim ponujajo, če bi bili žrtve nasilja. Vedo, na koga se obrniti, kam poklicati, komu se zaupati. Zadovoljna sem bila tudi z njihovim odzivom, saj so sodelovali in so delavnice vzeli resno.

6. POVZETEK, SKLEPI IN UGOTOVITVE DELAVNICE KAJ SPLOH JE NASILJE V DRUŽINI; V BOJU ZA DEFINICIJO

Dijaki drugega in tretjega letnika, I. gimnazija v Celju

Delavnica, ki poskuša najti definicijo nečesa takega, kot je nasilje v družini, je ponavadi že vnaprej obsojena na teoretiziranje in polemiziranje, a se je razvoj dogodkov tokratnih dveh izvedb delavnice pokazal v močno pozitivni luči. Ne le, da so dijaki aktivno sodelovali pri iskanju svojih prvih asociacij na tematiko nasilja v družini, pri vsaki izmed njih smo kasneje iskali argumente za in proti, se spraševali in dvomili o vsaki izmed njih in na koncu sestavili povezave z nekaj pogostejše omenjenimi oblikami nasilja v družini, posledicami ipd. Najpomembnejše od vsega naštetega pa je, da smo dijaki poskušali odgovoriti na zastavljeno nalogo neobremenjeno z ugotovitvami šolanih psihologov, znanstvenikov ali drugih odraslih, ki na marsikateri pogled najstnika gledajo povsem drugače.

Ob tovrstnem ugotavljanju smo se najprej vprašali, kje je postavljena meja med vzgojo in nasiljem nad otrokom? Večno pereči tematiki o tem, koliko je moč zaušnice v otroških letih lahko usodna, se nismo izognili niti mi. Seveda menimo, da so zaušnice pretiravanje, pa vendar je zanimivo, da velika večina v obeh razredih meni, da to ni nasilje - to je vzgoja, saj otrok tako ve, kdaj nečesa ne sme storiti. Predlagamo, da se tematika sproži še v večji meri in opredeli, saj družba (za kar so naše delavnice popoln odraz) ne pozna natančnih meja.

V tem se skriva že eden naslednjih sklepov, da se mora država glede nasilja v družini močno okrepiti in skupaj s policijo pravno zajezi čedalje pogostejše pojavljanje. V ta namen bi morala država postaviti zgled, da natančno ve, kaj je narobe, in temu primerno ukrepati.

Posebej smo obravnavali vpliv alkohola oz. drugih tovrstnih substanc na nasilna dejanja. Ali je nezavedanje opravičilo? Ne, nikakor ne. Vprašanje morale nam pove, da mora biti oseba odgovorna za svoja dejanja, in zanje

odgovarjati, saj je alkohol pre pogosto prav eden izmed povzročiteljev nasilja v družini.

Psihično nasilje je prav tako hudo kot fizično. Dobro znan je izrek o tem, da fizično nasilje pusti rane na telesu, ki se zacelijo, psihično pa takšne, ki niso vidne, a so morda še hujše. Koliko to velja v resničnem življenju? Kaj je hujše? Vsa ta vprašanja so v obeh razredih sprožila široko razpravo, saj fizično nasilje prinaša tudi spremljevalca, psihično nasilje. Sklep ostaja, da je treba vzpostaviti še več ustanov, ki bodo pomagale žrtvam obeh oblik nasilja v družini. Pri nasilju v družini smo omenili tudi to, da starši niso edini, ki lahko izvajajo nasilje v družini. Čedalje pogostejša je tudi reverzna oblika, nasilje otrok nad starši. Obe obliki nasilja v družini sta nedopustni, a prisotni, zato je dobro, o tem spregovorimo - tudi v medijih!

Asociacije dijakov:

pritisk, klofuta, fizična zloraba, trpljenje, nož, spolna zloraba, pretep, samomor, nesreča, solze, mamila, alkohol, jok, solze, kršenje pravic, kričanje

7. DRUŽINA IN NASILJE

asist. Dr. Maja Rus Makovec, spec. Psihatrije, Psihatrična klinika Ljubljana

V prvem delu prispevka so prikazane nekatere ravni odnosov v družini, ki na kompleksen način sprožijo in vzdržujejo (ali transgeneracijsko prenašajo) nasilje v družini. V drugem delu prispevka avtorica prikaže svoj pogled na vlogo psihiatrične institucije v obravnavi družinskega nasilja in nekaj idej o izhodih.

7. 1. DRUŽINA KOT TEMELJNI VARNOSTNI SISTEM IN/ALI KOT OSNOVNI VIR NEVARNOSTI?

Ljudje čutimo veliko potrebo, da bi pripadali majhni skupini ljudi, v kateri bomo lahko razvijali neke intimne vezi in občutke varnosti; ta majhna skupina ljudi naj bi veljala za varen pristan, iz katerega bi dobro opremljeni hodili po svojih nalogah in potrebah v večje zunanje skupine in se zopet vračali. Potreba po pripadnosti majhni skupini bližnjih ljudi je univerzalna in je tudi eden od razlogov, da institucija družine obstaja ne glede na kulturološke spremembe (Boscolo, Bertrando, 1995). Družinski odnosi so torej lahko topli in izpolnjujoči, lahko pa so polni napetosti in vodijo ljudi v obup ali jih napolnijo z globokimi občutki strahu in tesnobe. V družinskem življenju smo povezani s kombinacijo intimnosti in čustvene intenzivnosti, ki lahko niha med ljubeznijo in sovraštvom. Družinsko okolje želijo ljudje doživljati

kot temeljni varnostni sistem. Izdajstva varnosti v tem sistemu najbolj bolijo in tudi najbolj škodujejo. Dom je tudi zato lahko tako nevaren kraj, ker je praviloma širše socialno okolje zelo strpno do nasilja v okviru družine.

Vztrajanje v družinah, kjer je doma nasilje, ima več razlogov: eden od njih je ta, da se žrtev nima kam umakniti oziroma te možnosti ne vidi oziroma ima prešibko mrežo podpornih odnosov družine (ali pa jih sploh nima). Drugega, ki deluje na področju navezovalnega sistema družinskih odnosov, pa je včasih potencialnim pomočnikom kar težko razumeti. Vedenjski sistem navezanosti obstaja pri vseh ljudeh in je ena temeljnih osnovnih sestavin človeške narave. Ljudje izkušamo navezanost vse življenje. Najprej s starši, nato s partnerji kot močno čustveno zvezo z določeno osebo. Navezovanje na druge osebe ima tudi čisto biološko (evolucijsko) osnovo: iskanje bližine z izbrano osebo razumemo kot evolucijsko nalogo zaščite in preživetja. Če je odrasla oseba navezana na mladiča, bo poskrbela, da bo preživel. Občutek navezanosti je taka nuja, da se lahko razvije in obstaja kljub ponavljajočemu se kaznovanju s strani navezovalne osebe. Tako pogosto opazujemo, da imajo otroci radi svoje starše, čeprav ti z njimi ravnajo slabo. Navezanost ima torej nalogo zaščite in preživetja, prav posebej za manj močne člane. Zato ljudje občutijo intenzivna in boleča čustva, če se bojijo, da bodo izgubili, ali ko zares izgubijo človeka, ki jim pomeni navezovalno osebo (Pistole, 1994). Najverjetneje igrajo pri oblikovanju zgodnjih vezi vlogo tako biološki mehanizmi kot socialne izkušnje. Na nadaljnjih razvojnih stopnjah se pospešujejo, utrjujejo ali preoblikujejo navezovalni načini. Takrat imajo vlogo tudi mehanizmi učenja (na srečo, ker je tako mogoče vsaj do določene mere spreminjati načine navezovanja, ki niso bili ustrezni - ljudje se torej lahko na novo naučijo, da ne vztrajajo v zelo problematičnih zvezah) (Cairns, Cairns, 2001).

Okoli družine se je spletlo veliko mitov, ki so nadvse škodljivi. Tisti, ki so prepričani o idealizirani podobi družine, zaradi zanikanja družinske realnosti hkrati zanikajo trpljenje žrtev v družinah, ki ne zagotavljajo varnosti, in jim otežujejo nudenje pomoči. Če določenega problema ni, tudi nikomur ni treba pomagati. Tisti, ki idealizirajo podobo družine, ponavadi v paketu tudi propagirajo - zavestno ali ne, da je izdajalско oziroma nelojalno pred nedružinskimi člani prati umazano družinsko perilo. Nekaj je na tem, da dobro delujoča družina sama premaga vsaj del svojih problemov. Zapoved molka oziroma pretirane lojalnosti pa je izjemno škodljiva in neetična, ko se znotraj družine dogajajo zlorabe oziroma nasilje nad šibkejšimi člani. Sprevrženost te logike je posebej v tem, da zahteva lojalnost od žrtev, ne od storilcev (da bi zaradi lojalnosti drugim družinskim članom končali svojo zlorabo ali nasilje nad njimi).

Logično se zdi, da družina varuje pred grdim ravnanjem takrat, ko omogoča preskrbljenost glede osnovnih bioloških, psiholoških in socialnih potreb. Žal logično sledi, da takrat, ko družina ne deluje kot varno okolje, največjo škodo utrpijo najšibkejši člani - otroci, saj nimajo razvite ne telesne moči ne psiholoških obramb, s katerimi se pred destruktivnimi vplivi okolja (tudi lastne družine) lahko obvarujemo odrasli ljudje, ne socialne moči, da si na primer poiščejo pomoč v okolju zunaj družine ali si celo izberejo drug dom. Otrokom je družina, v kateri so rojeni, edina, ki jo poznajo. Prav tako so nevarnostim domačega okolja zelo pogosto izpostavljene ženske zaradi svojega splošno sprejetega nižjega statusa v družbi, govorimo pa tudi o grdem ravnanju z najstarejšimi člani. Ne smemo pozabiti, da tudi ženske lahko zlorabljajo družinske člane, vendar so že zaradi svoje manjše telesne moči, drugačne socializacije v smislu spolnih vlog in zaradi nižjega statusa v družbi veliko večkrat žrtve kot storilke. Res pa se matere pogosteje »spravijo« nad otroke, kadar so same žrtve nasilja (zaradi otrokove odvisnosti in praviloma tesnejših povezav kot z očetom si tam »največ upajo«).

Ljudje nujno potrebujemo zmožnosti za agresivno vedenje, če hočemo preživeti. Pri socialnih živalih obstajajo inhibicije, ki nadzorujejo agresivno vedenje glede preostalih članov iste vrste. Začuda so te inhibicije pri ljudeh veliko slabše razvite. Nasilje (ki bi ga lahko opredelili kot zlorabo moči) ali slabo ravnanje z otroki bi lahko pri ljudeh šteli za skrajno obliko disfunkcionalnega/problematičnega vedenja med člani človeške vrste. Nekateri raziskovalci družin celo menijo, da je nasilje v družini pogostejše kot ljubezen (Strauss, 1992).

Praviloma se člani družin, v katerih ni varno živeti, stanju prilagodijo. Otrok ni le pasiven prejemnik vplivov s strani odraslih, ampak poskuša poiskati ob pritiskih ali zapostavljanju način vedenja, za katerega se mu zdi, da bo zmanjšal tveganje in bolečino. Tragična posledica vedenja, s katerim skušajo otroci zmanjšati nevarnost, je v tem, da se nevarnost slabega ravnanja poveča (če so bolj ponižni in ubogljivi, se nasilnež še bolj spravi nadnje, ker ni odpora; če otroci postanejo agresivni in se upirajo, je to dodatni izgovor za nasilje nad njimi). Nevarnost prilagoditve na nevarno družino je tudi v tem, da člani ne iščejo pomoči, ker so se navadili na realnost svojega življenja. Možnost sprememb jim vnaša več strahu in tesnobe kot realna nevarna situacija. Bistvo dileme pred spremembo je namreč v tem, da nam nihče ne more zagotoviti, da se nam bo položaj izboljšal - lahko se tudi poslabša (materialni problemi, še hujše trpinčenje, občutek osamljenosti in nepripadnosti). Brez tega tveganja pa tudi ni možnosti za rešitev iz nevarne družine, zato člani teh družin, ki imajo vlogo žrtve, potrebujejo veliko pomoči, da bi tvegali spremembo.

Za posebej travmatično v nevarnih družinah velja izmenjavanje občutkov varnosti, tolažbe in zaščite, ki jih občasno doživljajo člani v nasilnih družinah, in občutkov nemoči, strahu in obupa. Tak izmenjujoči se cikel namreč v "dobrih obdobjih" povzroča, da se žrtve navezujejo na tiste, ki zlorablajo svojo moč nad njimi. Tako se otrok približa staršem v obdobjih, ko ga ne ustrahujejo, ali žena možu, ki se ji opravičuje za tepež. Ponovitev obdobja zlorabe tako znova udari po tistih, ki si vedno znova želijo zblizanja s svojim mučiteljem. Nekatera dejanja nasilja ali zlorabe se zgodijo le kot posamezen dogodek. Tak je na primer kriminalni napad na ulici. Čim pogostejša je izpostavljenost zlorabi oziroma travmi, tem hujše so duševne posledice (March, 1993). Problem travmatičnih dogodkov, ki se dogajajo v družini ali v nekem intimnem odnosu, je v tem, da se zaradi narave odnosa te travme ponavljajo. Ker so ljudje v družinah med seboj navezani, to povzroči, da dolgo ostajajo v odnosu. Razmeroma redko se nasilni dogodki v družini zgodijo le enkrat ali le nekajkrat v dolgem časovnem obdobju. Na srečo obstajajo tudi take izjeme - ampak taki ljudje oziroma družine niso nagnjene k zanikanju problemov in jim taka epizoda pomeni zelo dramatičen signal, da je nekaj treba spremeniti. Ali k nasilju več pripomore grenko gradivo ali norme vedenja, navade in vrednote v družini? Raziskovalci nasilnega vedenja v okviru družine ugotavljajo, da lahko genso gradivo pomeni potencial za nasilnost, vendar se ne razvije brez socialnih pogojev (McCord, 1994).

Zelo očitno je, da kakršnakoli oblika nasilja oziroma zlorabe med člani družine povzroča nevarno ozračje. Zmožljivosti družine za ustvarjanje varnega ozračja pa ne moremo ocenjevati brez poznavanja družbenega okolja, v katero je vključena. Starši svoja občutja nevarnosti iz konkretnega sistema socialnih, ekonomskih in političnih odnosov prenašajo na otroke. S tem mislim na konkretne eksistenčne stiske staršev. Starši, ki premlevajo svoje težave zaradi brezposelnosti ali revščine, se navadno ne morejo posvečati otrokovim potrebam. Na drugi strani starši prenašajo v družino tekmovalnost in tesnobo sodobnega časa. Znano je, da problematičnosti širšega okolja (pritiski revščine, negotovosti, brezobzirnosti) poglobljajo družinske probleme. V neugodnih družbenih razmerah torej potencialno ne-varne družine postanejo še bolj nevarne. Nasprotno pa podporna socialna mreža ugodno vpliva na starševstvo.

Sistem odnosov je pri vplivanju na oblikovanje razvoja v smer zdravja ali bolezni namreč veliko močnejši kot en sam odnos.

Ljudje, ki so v družini zlorabljeni, praviloma potrebujejo podporo v obliki zaščite, svetovanja ali zdravljenja, še posebej otroci. Še tako izvrstni programi svetovanja in zdravljenja pa ne bodo pomagali spremeniti kulturnih vrednot in norm, ki pripomorejo k zlorabljanju in nasilnosti v družini. Preden bi zares lahko računali na bistveno zmanjšanje nasilnosti v družini, bi moralo najprej priti do bistvenih sprememb v celotni družbi, torej v širšem sistemu (Henderson, 2000):

- Izločiti bi morali norme, ki dajejo legitimnost in povzdigujejo nasilje v družbi in družini. Ljudje dobijo presenetljivo malo spodbude pri vzgoji otrok v tem smislu, da bi bilo čim več spodbude in pregovarjanja, pa čim manj telesne kazni ali drugih oblik poniževanja. Prav tako smo ljudje zelo slabo pripravljene, kako otrokom postaviti meje, ne da bi pri tem uporabljali katero od nasilnih dejanj. Če smo bili telesno kaznovani kot otroci, bomo to z večjo verjetnostjo podeljevali naprej naslednji generaciji. Prav tako so na primer šale, kako je "dedec pregarbal žensko" promotorji nasilja v družini - ker tako nasilje za žrtev nikakor ni smešno.
- Že če samo pogledamo medije, lahko opazimo, kako z navdušenjem so prikazana dejanja nasilja glavnih junakov, tako da izpadejo zelo všečni in navdušujoči. Trpljenja žrtev in sočutja do njih ni nikjer opaziti. Zanimivo pa je, da določeni filmi prikazujejo nasilje tako, kakršno je - z vso destruktivnostjo nad žrtvami. Ti filmi ne zbujajo občutij, da bomo gledali puf puf zabavo, temveč v gledalcu zbudijo odpor - žal navadno do filma. Sporočila teh filmov so bila v tem, da nam nasilje ne bi bilo v zabavo, ampak da bi do njega začutili odpor. Kadar v didaktične namene predvajam delčke takih filmov, je pogost odziv študentov, da tega ne marajo gledati in da tega ne bi kazali otrokom. Treba pa je vnesti idejo, da nekateri otroci tako nasilje, ki ga težko gledamo v filmu, konkretno doživljajo.
- Zmanjšati bi morali stres, ki izzove nasilje in ga je družba oblikovala zaradi svojih neenakosti. Če je v družbi manj revščine, brezposelnosti, rasne, spolne in narodnostne neenakosti, z dobro dostopnostjo do zdravstvene nege in izobraževanja, je s tem zmanjšan ta del stresa v družinah, za katerega je odgovorna družba.
- Pomembno je tudi zmanjševanje socialne izločenosti družin; čim bolj je neka družina izolirana od okolja, tem več je možnosti, da se bo v njej dogajala katera od zlorab. Dobra povezava z neposrednim okoljem družini pomaga zmanjševati stres.
- Končno je nujno tudi spreminjanje patriarhalne usmerjenosti družbe, nekateri jo imenujejo tudi seksistična. Ravno socialno višji položaj moškega olajšuje domače nasilje nad ženskami. Pri tem naj poudarim, da ženske niso a priori manj agresivne kot moški ali same po sebi moralno superiornejša bitja, ampak da govorim o družbenem okviru vrednotenja spolov.

7.2. KAKŠNO VLOGO IMA PRI REŠEVANJU NASILJA V DRUŽINAH PSIHIATRIJA (PRI TEM MISLIM NA NASILNO VEDENJE, KI NI PRODUKT NEKEGA PSIHOTIČNEGA STANJA)?

- Ali se za iskanje pomoči na psihiatriji odločijo prej žrtve ali storilci? - Praviloma vstopijo v sistem psihiatrije v vlogi pacienta najšibkejši člani družine oziroma žrtve: npr. ženska, ki trpi zaradi depresivnih simptomov in se izkaže, da je eden najpomembnejših dejavnikov nastanka njene depresivnosti močno konflikten/nasilen odnos s partnerjem, ali otrok oziroma mladostnik z neko duševno motnjo

(največkrat v obliki neke razpoloženske ali vedenjske motnje, pa tudi z zlorabo psihoaktivnih substanc), pri katerem se izkaže, da je eden od staršev nasilen. Tako rekoč ne poznam iskanja pomoči v takem smislu, da bi storilec prosil za zdravljenje, ker se mu upira njegovo nasilje do družinskih članov. Pač pa ljudje, ki se zdravijo zaradi neke druge težave, na primer zaradi odvisnosti od alkohola, v sklopu ugodno potekajočega zdravljenja identificirajo tudi svojo morebitno nasilnost do bližnjih. Praviloma so za opuščanje tega vedenja motivirani tisti pacienti, ki so izvajali nasilje v sklopu opitosti, v treznem stanju pa jim je tako vedenje tuje in ga obžalujejo. Če je „pravica do nasilja“ del vrednot oziroma stališč nekega človeka tudi v treznem stanju, praviloma ni dostopen terapiji. Kadar so ženske uživalkе psihoaktivnih substanc (jih zlorablajo ali so odvisne), je to pogosto zelena luč za nasilje nad njimi: klinične izkušnje kažejo, da se z zdravljenjem večina takih nasilnih dejanj prekine. Praviloma so namreč take pacientke potem močno podprte v terapiji, da si take obravnave ne dovolijo; res pa že sama mreža odnosov, ki se preplete ob zdravljenju, močno zmanjša emocionalne napetosti med člani družine (tako da lahko bolje obvladujejo svoje impulzivnosti).

- Ko gre za odnose med odraslimi, gre pogosto za nadvse kompleksne situacije, kjer imajo ljudje vsak svoj delež. Terapevti, ki obravnavajo take odnose, morajo imeti zelo jasna, na teoretičnih spoznanjih in etičnih premisah zgrajena trdna profesionalna stališča glede tega, kdo je odgovoren za izvajanje nasilja, kdo je odgovoren za svojo varnost oziroma kdo ima kakšen delež odgovornosti v nasilnih odnosih. Menim, da je tovrstna izobrazba bolj razširjena kakor na primer pred desetletjem (vsaj v določenih segmentih institucije), da pa tovrstno znanje še ni del osnovnega izobraževanja zaposlenih v psihiatričnem okvirju. Tako se lahko pogosto zgodi, da nasilje v sklopu družine profesionalce vidi skozi svoja osebna, neozaveščena in nepredelana prepričanja o krivdi. „Drži“ lahko bodisi s storilcem bodisi je neproduktivno zaščitniški do žrtve ipd. Zahteven zalogaj je tudi prepoznati transfer do žrtev, ko le-te ne zbujajo simpatije. Najhujše dileme nastopijo takrat, ko za žrtev doma ni varno, ni pa na voljo drugih ustreznih možnosti za bivanje.
- Odgovornost psihiatrije je, da čim večji del profesionalcev zna vprašati, prepoznati in ukrepati - pa ne na črno-beli način, temveč v skladu s pacientovim kontekstom. Tako si lahko žrtev ne želi, da bi prekinili stike s tistim, ki je do nje nasilen, ampak da bi ta človek nehal biti nasilen. Če se storilec nasilja zaveže spremembi oziroma je kritičen do bolečin, ki jih povzroča, ga je mogoče zdraviti. Če tega ne doživlja tako, je lahko navidezno kritičen in sodeluje v terapiji v smislu kontroliranja situacije (kar se prej ali slej izkaže). Če gre za trden sistem vrednot, ki človeku njegovo nasilje opravičujejo, terapiji ni dostopen. Psihoterapevtsko zdravimo lahko torej le tiste, ki svoje ravnanje obžalujejo, ali pa na simptomatski ravni tiste, ki sicer niso empatični do trpljenja drugih, imajo pa uvid v to, da imajo od svojega nasilnega vedenja tudi oni škodo (na primer da bodo kaznovani).
- Vedeti pa moramo, da je v vseh kompleksnih problemih nasilja potrebna mreža odnosov, kjer bodo ljudje lahko dobili ustrezno zaščito; klinične izkušnje so namreč take, da nista dovolj uvid in želja po spremembi, ampak da žrtev nasilja ne sme obstati v vakuumu. Naj opozorim, da pogosto žrtve, ki povedo za svoje trpljenje, okolica („mreža navezovalnih odnosov“) doživi kot izdajalce (zato že v okviru psihiatrične/psihoterapevtske obravnave iščemo potencialne zaščitnike oziroma le-tem skušamo pomagati, da bi to vlogo sprejeli).
- Tako verjetno vsi pridemo do enakega sklepa - do potrebe po interdisciplinarni/medinstitucionalni povezavi, ki naj ne bi temeljila na osebnih stikih profesionalcev, ampak bi relativno gladko tekla (da bi bil znan algoritem pomoči - morda je tokratno srečanje začetek takega algoritma). Opozori naj dejstvo, da travme

nasilja razdiralno delujejo tudi na priče nasilja, na primer na profesionalce. Tako lahko pride to projektivnih identifikacij nemoči in rivalitete med profesionalci (pri tem ne mislim na situacije, ko organizacija mreže pomoči objektivno šepa). Vsi poznamo primere, ko se potem profesionalci začnejo med seboj prepirati, „kdo je kriv oziroma kdo nima pojma ...“

- Torej vidim pomoč v izdelavi (v mejah mogočega) medinstitucionalnega delovanja, da bo mogoče izpeljevati algoritem odločanja ob ugotovljenem nasilju, hkrati pa zagotoviti izobraževanje / ozaveščanje (skoraj pričakovanih) razdiralnih duševnih procesov, ki jih sproži dinamika nasilja in ki ošvrknejo tudi različen profil vključenih profesionalcev.

Literatura

Boscolo, L., Bertrando, P. (1995). The times of time. A new perspective in Systemic Therapy and Consultation. New York, London: W.W. Norton & Company.

Pistole, M. C. (1994). Adult Attachment Styles: Some thoughts on Closeness - Distance Struggles. *Family Process*, 33: 147-159.

Cairns, R. B., Cairns, B. D. (2001). Aggression and attachment: The folly of separatism. V: Bohart, A. C., Deborah, J. S. (ur.). *Constructive and Destructive Behavior. Implications for Family, School and Society*. Washington DC: American Psychological Association.

Straus, M. A. (1992). Children as witnesses to marital violence: A risk factor for lifelong problems among a nationally representative sample of American men and women. V: Schwarz, D. F. (ur.). *Children and violence*. Columbus, OH: Ross Laboratories.

March, J. S. (1993). What constitutes a stressor? The Criterion A Issue. V: Davidson, J. R. T., Foa, E. B. (ur.). *Posttraumatic stress disorder: DSM - IV and beyond*. Washington, DC: American Psychiatric Press.

McCord, J. (1994). Aggression in two generations: V: Huesmann, L. R. (ur.). *Aggressive behavior: Current perspective*. New York: Plenum Press.

Henderson, H. (2000). *Domestic Violence and Child Abuse. Sourcebook*. Detroit: Omnigraphics.

8. OBRAVNAVA NASILJA V DRUŽINI IN UKREPI CENTRA ZA SOCIALNO DELO

Irena Velič, dipl.soc.del., Center za socialno delo Ljubljana Šiška

8.1. CENTER ZA SOCIALNO DELO - UKREPI ZA VARSTVO OTROKOVIH KORISTI

Država ima pravni interes in dolžnost nadzorovati izvrševanje roditeljske pravice.

Če starši svoje roditeljske pravice ne izvršujejo, ima država ne samo interes, temveč dolžnost poseči z ukrepi za zaščito otrok v izvrševanje roditeljske pravice.

V konvenciji ZN o otrokovih pravicah je navedeno, da je družina najustreznejši prostor za otroka, otrok ima pravico, da zanj skrbijo starši in da ni ločen od njih, razen v primerih /v skladu z zakonodajo/, ko je takšna ločitev otroku v korist.

Centrom za socialno delo je država dala javna pooblastila za izvajanje ukrepov za zaščito otrok.

Država je dolžna poskrbeti za otroke, ko družina ne opravlja svojih nalog v redu, ko starši ne izvršujejo roditeljske pravice v otrokovo korist, ko so otroci ogroženi, izpostavljeni nasilju v družini in zunaj nje.

Poseg v družino je upravičen, če gre za varstvo otrokovih koristi/ določeno z zakonom/ in ko so zato izpolnjeni naslednji elementi:

- neustrezno ravnanje staršev
- ogrožanje otrokovih koristi s strani staršev ali tretjih oseb
- pomanjkanje odvratanja nevarnosti od otrok s strani staršev

8.2. UKREPI CENTRA ZA SOCIALNO DELO ZA ZAŠČITO OTROKA:

Pravna podlaga

S 6. člen ZZZDR:

Je varstvo mladoletnih otrok, kadar je ogrožen njihov zdrav razvoj oziroma njihove druge koristi, opredeljeno kot javna korist, Center za socialno delo postopke uvede in vodi po uradni dolžnosti.

119. člen ZZZDR:

Center za socialno delo je dolžan storiti potrebne ukrepe, ki jih zahtevata vzgoja in varstvo otroka ali varstvo njegovih premoženjskih in drugih pravic in koristi.

120./1 člen ZZZDR:

Center za socialno delo sme odvzeti otroka staršem in ga dati v vzgojo in varstvo drugi osebi ali zavodu, če so starši zanemarili otrokovo vzgojo in varstvo ali če je to iz drugih pomembnih razlogov v otrokovo korist.

121./1. člen:

Center za socialno delo sme sam ali v sporazumu s starši oddati otroka v zavod zaradi njegove osebnostne ali vedenjske motenosti, ki bistveno ogroža njegov zdrav osebnostni razvoj.

Zakon o socialnem varstvu drugi odstavek 91. člena določa:

Organi ter zavodi in druge organizacije, ki pri svojem delu ugotovijo ogroženost otroka, mladoletnika ali osebe, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost, so dolžni o tem obvestiti Center za socialno delo.

Kadar gre za nasilje v družini, zanemarjanje otroka, opuščanje skrbi za njegov zdrav osebnostni razvoj ali nasilje, ki otroka ogroža zunaj družine, pa tega starši ne preprečujejo, Center za socialno delo začne z ukrepi za zaščito otroka.

Žrtve nasilja v krogu družine so najpogosteje ženske, otroci so v večini primerov prisotni, ko se izvaja nasilje nad njihovimi materami, in tudi otroci so žrtve najpogosteje nasilja s strani njim najbližjih oseb / starši, sorojenci, sorodniki.../

Ženske in matere dolga leta prenašajo nasilje zaradi različnih razlogov /premalo informacij o razpoložljivi pomoči, ker so navajene ali jim je privzgojeno potrpeti, ker so ekonomsko odvisne od svojih partnerjev in mož, ker se nimajo kam umakniti.../

Naša družba ima še vedno visoko toleranco do nasilja. Veliko je izgovorov, da je to stvar družine, da se nimajo pravice vmešavati, ali pa se preprosto obrnejo stran, da jim ni treba ukrepati.

Pred približno 20 leti smo se začeli bolj odkrito pogovarjati o nasilju v družini, počasi so se žrtve opogumljale, da prekinejo molk in spregovorijo, začeli smo se zavedati, da nasilje obstaja in da je v naši družbi pereč problem.

Doslej je bilo zelo malo zakonskih sprememb na področju obravnave nasilja / Kazenski zakonik - 299. člen opredelitev k. d. nasilništva, Zakon o kazenskem postopku - prepoved približevanja, Zakon o pravnem postopku pa omogoča v 411. členu sodišču, da izda začasno odredbo o izselitvi.

Prav tako ni bilo sprememb na področju Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Zakon o rejništvu je bil sprejet v letu 2003, ki pa tudi ne predvideva specialnega rejništva.

Treba bi bilo najti model sistemske rešitve, ki bi omogočal učinkovito ukrepanje.

8.3. CENTRI ZA SOCIALNO DELO IZVAJAJO:

- javna pooblastila
- socialnovarstvene storitve :
 - socialna preventiva
 - socialna prva pomoč
 - osebna pomoč
 - pomoč družini (pomoč družini na domu, pomoč družini za dom).

Pri svojem delu se srečujemo z veliko težavami, ena teh je nedorečenost zakonodaje, zato menimo, da bi področje obravnave nasilja moral obravnavati poseben zakon, kjer bi bili jasno razvidni različni ukrepi /pomoč družini in varovanje pravic otroka/ in celoten protokol od prijavne dolžnosti, medsebojnega sodelovanja različni strokovnih služb, obveznega multidisciplinarnega in timskega dela.

Država bi morala zagotoviti sredstva za delovanje preventivnih programov /Centrom je v okviru izvajanja socialnovarstvenih storitev naloženo izvajanje socialne preventive, vendar je to prepuščeno iznajdljivost posameznih Centrov, kako si zagotovijo sredstva za to/.

V okviru preventive bi bilo treba ozaveščati celotno družbo, zmanjševati toleranco do nasilja, pripraviti programe za delovanje skupin za samopomoč, učenje nenasilnega vedenja, obveščati o različnih institucijah in nevladnih organizacijah, ki dajejo pomoč. Ni programov za storilce kaznivih dejanj, ki bi bili lahko alternativa kazni zapora ali pogojne kazni. Tudi v okviru zavodov za prestajanje kazni ni omenjenih programov, tako da se storilci po prestani kazni vrnejo v okolje, ne da bi imeli možnost vključiti se v katerega od programov, ki bi jim dajal možnost za spremembo lastnega vedenja. Veliko nasilnežev je bilo v otroštvu samih žrtev nasilja.

Prav tako bi bilo treba zagotoviti načine in sredstva za izvajanje socialnovarstvene storitve pomoč družini za dom, kjer bi lahko z vstopom v družino in pomočjo družini v okolju, kjer živi, dosegli bistveno večje uspehe. Nekoč smo si lahko pomagali z javnimi delavci, ki so bili strokovni delavci različni profilov /Program, ki ga je izvajal CSD Lj. Šiška Psihosocialna pomoč družinam z otroki s posebnimi potrebami/.

8.4. DA BI BILI UČINKOVITI PRI OBRAVNAVI NASILJA:

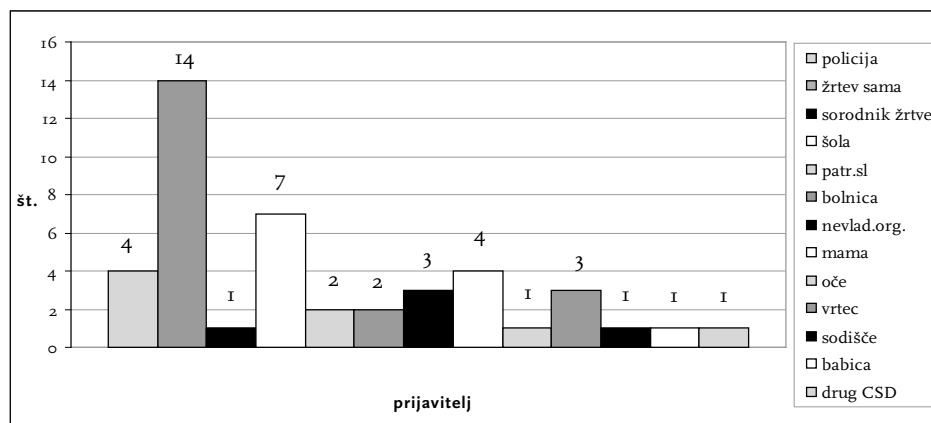
- moramo imeti znanje za prepoznavo in odkrivanje nasilja, obravnavo nasilja, kaže se potreba po specializaciji za delo na področju obravnave nasilja,
- doseči moramo sodelovanje vseh strokovnjakov za učinkovito pomoč žrtvam nasilja /obvezno obveščanje / Zakon o socialnem varstvu v 91. členu to opredeljuje,

vendar se še vedno dogaja, da nas ne obvestijo o ogroženosti otroka ali pa ne sodelujejo v zadostni meri, skrivanje za Zakonom o varstvu osebnih podatkov/,

- imeti informacije o razpoložljivih oblikah pomoči,
- imeti strokovnjake terapevte, ki bil obravnavali družine in otroke žrtve nasilje /terapevtov za otroke, npr. žrtve spolnega nasilja, skoraj ni/, dostopnost terapevtske pomoči vsem, ki jo potrebujejo,
- možnosti za odstranitev nasilnežev iz družine
- prostor, kamor se lahko zatečejo žrtve /najnujnejši stanovanjski prostori, varne hiše, materinski domovi ... in sredstva za nemotene delovanje le-teh,
- nevladne organizacije, ki so v zadnjih 10 letih prispevale pomemben delež k temu, da je na voljo več oblik pomoči za žrtve nasilja,
- sodelovanje z nevladnimi organizacijami,
- denarna socialna pomoč za žrtve nasilje /sedanje ne omogočajo najema stanovanja in preživetja/,
- zavzete in strokovno usposobljene strokovnjake,
- ustrezna zakonska podlaga za izvajanje ukrepov.

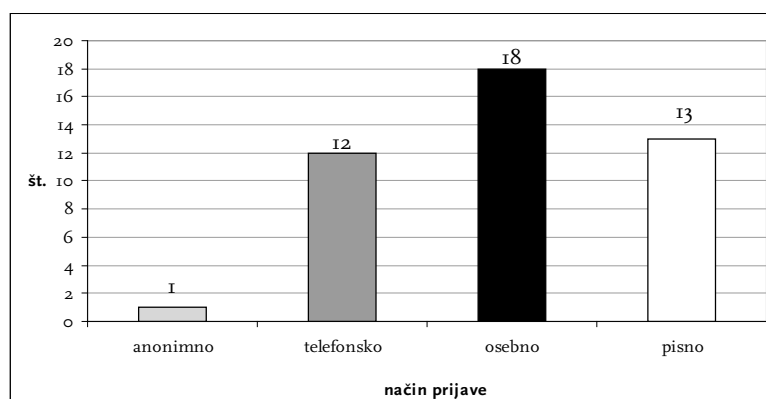
8.4.1. Obravnavani primeri v letu 2002 na Centru za socialno delo Ljubljana Šiška

Graf 1:

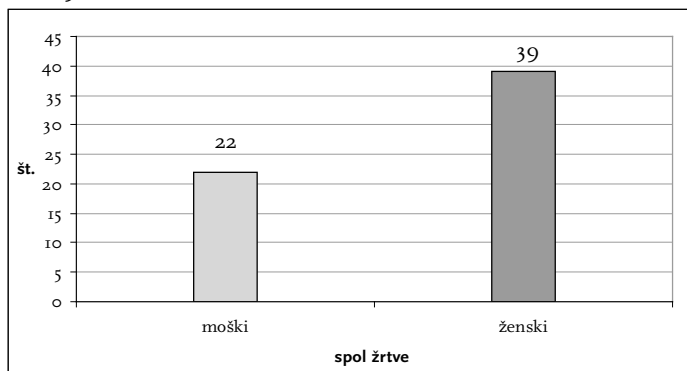
V minulem letu smo obravnavali 44 družin, žrtev nasilja pa je bilo več, saj je šlo v največ primerih za nasilje nad več družinskimi člani (otroki). Iz grafa je razvidno, da so nasilje v največ primerih žrtve prijavile same, čedalje bolj pa postajajo na problematiko nasilja pozorne šole.

Graf 2:

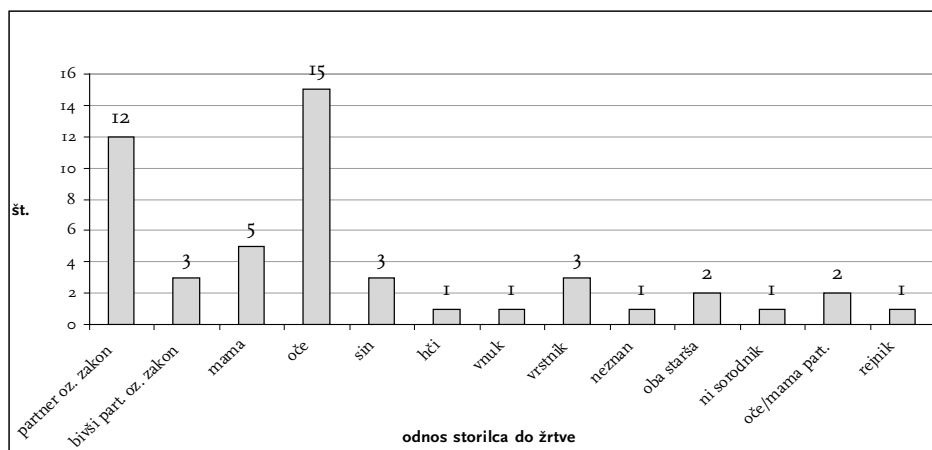
Čedalje več žrtev nasilja se odloči za osebno prijavo, prav tako pa opažamo, da tudi sorodniki bolj pomagajo žrtvam pri spodbujanju, da se odločijo za prijavo.

Graf 3:

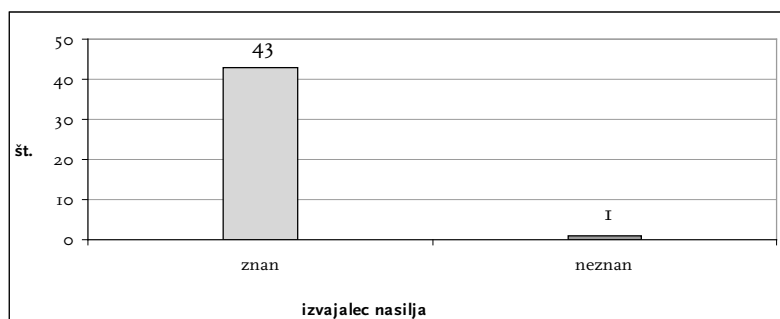
Večina žrtev nasilja je ženska, pri podatku za moške žrtve nasilja gre samo v enem primeru za odraslega moškega, preostalo so otroci in mladostniki.

Graf 4:

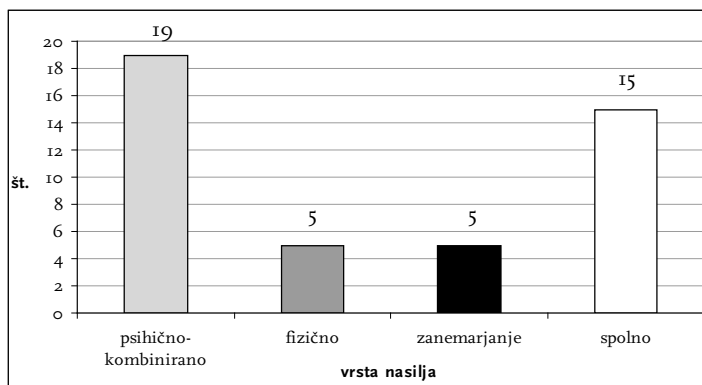
Družinski člani (možje, partnerji, očetje, mame, . . .) so v večini primerov izvajalci nasilja. Samo v treh primerih je bil izvajalec nasilja nekdo, ki ni v sorodstvenem razmerju z žrtvijo nasilja.

Graf 5:

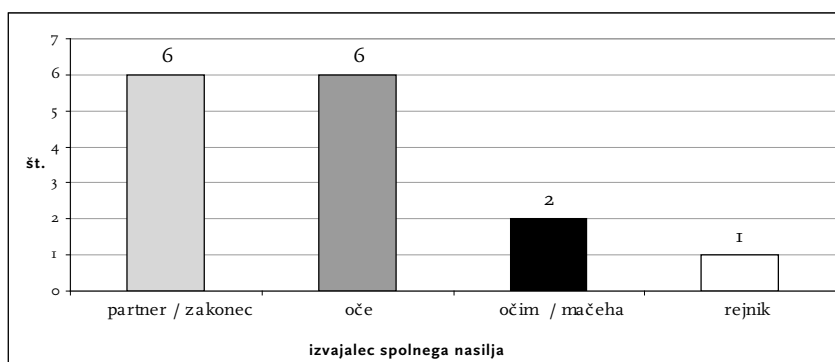
Podatki v grafu potrjujejo trditev, da je največ izvajalcev nasilja članov družine, ožjega sorodstva in samo v enem primeru je izvajalec popolnoma tuja, neznana oseba.

Graf 6:

Čedalje več odkrivamo spolnega nasilja, tudi v teh primerih so izvajalci nasilja družinski člani.

Graf 7:

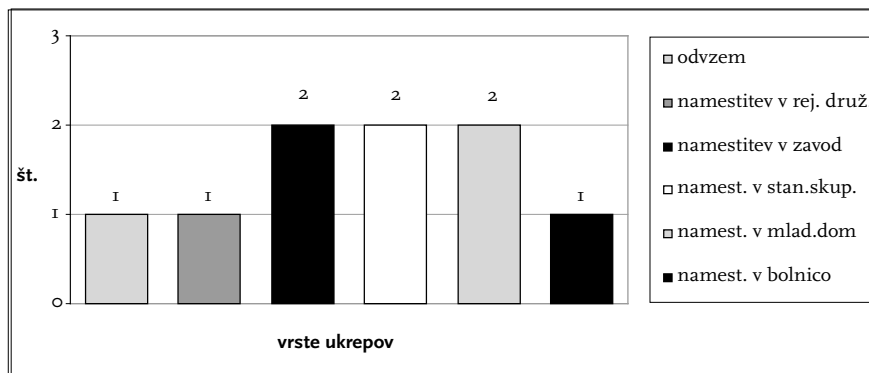
Tudi podatki iz tega grafa potrjujejo zgornjo trditev.

Med obravnavo smo sodelovali z različnimi institucijami, organizacijami, društvi in posamezniki:

- s policijo (policijska postaja, policijska uprava)
- z okrožnim državnim tožilstvom
- zokrajnim sodiščem
- z zdravstvom (osebni zdravnik, soc. del. v bolnišnici, zdravnik psihiater, patrnažna služba)
- s socialno mrežo (sosedje, stari starši, drugi sorodniki)
- s socialnimi zavodi (Center Dolfke Boštjančič Ig)
- z Zavodom za usposabljanje Janez Levec (internat)
- z domom starejših občanov
- s šolo (osnovna in srednja šola, šolske svetovalne službe, aktiv šolskih svetovalnih delavcev)
- z vrtci (ravnateljica, vzgojiteljica, svetovalna delavka v vrtcu)
- z bolnišnico (Pediatrična klinika, Psihiatrična bolnica, Center za zdravljenje boleznih otrok Stična)
- s Stanovanjskim skladom
- s Kriznim centrom
- z Mentalno-higienskim oddelkom pri ZD Lj. Šiška
- z nevladnimi organizacijami (Center za pomoč žrtvam kaznivih dejanj, Društvo za nenasilno komunikacijo, Ženska svetovalnica, Združenje proti spolnemu zlorabljanju, Helsinški monitor, Preventivno-informativni center, SOS telefon)

- z vzgojnimi zavodi, stanovanjskimi skupinami, mladinskimi domovi (VIZ Smednik, Mladinski dom Jarše-Stanovanjska skupina Hiša, Mladinski dom Malči Belič)
- z veleposlaništvu
- s sodnimi tolmači

Graf 8:

Od obravnavanih 44 primerov smo se v 9 primerih odločili za zaščito otrokovih koristi, da se otrok ali mladostnik izloči iz družine. Namestitve v vzgojni zavod, stanovanjsko skupino in mladinski dom so bile izvedene s soglasjem staršev. Samo v enem primeru je bila namestitev izvedena brez soglasja matere (izrečena ustna odločba o odvzemu), pridobili pa smo soglasje drugega starša (očeta).

Druge oblike pomoči:

- svetovanje
- mediacija
- pomoč družini na domu
- napotitev v zdravstvene ustanove
- pomoč pri vključitvi v dom starejših občanov
- vključitev patronažne službe
- vključitev v Učno-vzgojni center Lj. Šiška
- pomoč pri prešolanju
- izvedba delavnic o nenasilju
- urejanje dodatka za nego, denarno-socialno pomoč, otroški dodatek
- vključitev prostovoljcev
- pomoč pri urejanju stanovanjske problematike

Pri obravnavi zgoraj omenjenih primerov smo se v praksi srečevali:

- s problemom, kam namestiti tujce, žrtve nasilja
- s pomanjkanjem prostora, kamor bi lahko žrtve nasilja namestili
- s pomanjkanjem učinkovitega sodelovanja vseh pristojnih in odgovornih služb
- s pomanjkanjem terapevtov, dolgim čakanjem, finančno nedostopnostjo
- s pomanjkanjem finančnih sredstev
- s problemom plačila za izvedenska mnenja
- ni skupin za samopomoč
- ni programov za izvajalce nasilja /razen programa Društva za nenasilno komunikacijo/

- s problemom namestitve otroka, starejšega od 15 let / ki ne more biti v Varni hiši/
- z dolgimi postopki na sodišču
- z neupoštevanjem obstoječe zakonodaje
- s senzacionalističnim poročanjem medijev

Kljub omenjenim težavam, nedorečeni zakonodaji in pomanjkanju sredstev je Centru za socialno delo Ljubljana Šiška uspelo narediti nekaj uspešnih programov in projektov /varna soba, Učno-vzgojni center, preventivni programi za otroke in mladostnike, izvedba delavnic za osnovne šole, taborov.../

Predstavitve stalnega strokovnega tima za obravnavo in preprečevanje nasilja.

Že več let na našem Centru deluje stalni strokovni tim za obravnavo in preprečevanje nasilja, ki bi ga rada predstavila kot model obravnave nasilja (v nadaljevanju tim). Stalni strokovni tim za obravnavo in preprečevanje nasilja na Centru za socialno delo Ljubljana Šiška. Imenovani smo s sklepom direktorja za eno leto. Člani stalnega strokovnega tima so strokovnjaki različnih profilov /socialni delavci, psihologi .../, zaposleni na Centru za socialno delo na različnih področjih dela. Večina strokovnih delavcev ima dodatna znanja /različne metode in tehnike dela - Realitetna terapija, vedenjsko kognitivna, transakcijska analiza.../ in se ves čas dodatno izobražujemo na področju obravnave nasilja. Za člane stalnega strokovnega tima imamo organizirano supervizijo. Možnost za supervizijo imajo tudi vsi strokovni delavci.

Stalni strokovni tim za obravnavo in preprečevanje nasilja ima koordinatorko, ki usklajuje delo z vsemi strokovnimi delavci in vodi redne tedenske sestanke, konec leta pa pripravi tudi evalvacijo obravnavanih primerov skupaj s sodelavci. Izdelan je obrazec, ki vključuje osnovne podatke, od prve informacije o nasilju ali ogroženosti otroka. Vsak strokovni delavec, ki dobi informacijo, mora obrazec izpolniti in ga posredovati koordinatorki tima, ki po potrebi takoj skliče sestanek tima skupaj s strokovnim delavcem, ki primer obravnava. O obravnavanih primerih nasilja je obveščen tudi direktor.

Naredi se ocena ogroženosti otroka oziroma načrt nujnih ukrepov, opravi /vključitev staršev v storitev, spodbujanje k učenju za spremembo, pomoč staršem pri odpravljanju razlogov za ukrepe/ in načrt za delo, da se lahko izpeljejo ustrezni postopki. Opravi se porazdelitev dela z žrtvijo nasilja, otrokom in izvajalcem nasilja. Zbirajo se informacije iz socialne mreže otroka in družine, ki so pomembni za delo in ukrepe Centra, poiščemo partnerje, ki nam lahko pomagajo pri obravnavi /vrtec, šola, zdravstveni dom, bolnišnica, policija, tožilstvo, nevladne organizacije .../ Varovanje družine in koristi otrok poteka na dveh ravneh; prva je poskus mobilizacije družine, da poskrbi za člana družine, ki je ogrožen, oziroma če ko tega družina ne zmore, izvedba ukrepov za zaščito otroka / odvzem, namestitve .../ Če starši sodelujejo, jim svetujemo vključitev v svetovanje, terapije, zdravljenje, šolo za starše...V primerih, ko je to mogoče skušamo upoštevati načelo najblažjega posega v družino.

Center za socialno delo skliče medinstitucionalne multidisciplinarne timoe, kjer se dogovori, kaj bo vsak od prisotnih lahko naredil, in usklajuje svoje delo z delom drugih strokovnjakov in institucij. Zelo pomembno je, da smo usklajeni, da s svojim posegom ne naredimo več škode /npr. moramo imeti vnaprej predvidene rešitve, kam bomo umaknili otroka/.

Obravnavamo različne primere nasilja (fizično, psihično, spolno) v vseh starostnih

obdobjih. Še vedno se premalo govori o nasilju nad starejšimi osebami, ki v zelo redkih primerih prijavljajo nasilje nad seboj oziroma težko govorijo o tem, storilci so prav tako v večini primerov člani njihove družine, partnerji ali otroci. Stalni strokovni tim za obravnavo in preprečevanje nasilja deluje tudi na področju ozaveščanja, dajanja ustreznih informacij o razpoložljivi pomoči, pripravlja informativne zloženke, sodeluje v aktivih šolskih svetovalnih delavcev, vrtcev... Pripravlja predavanja v lokalni skupnosti za upokojujence in starejše občane, sodeluje v svetu za varnost občanov v četrtni skupnosti...

S takšnim načinom dela nam je uspelo povečati uspešnost obravnave, poglobili smo medsebojno sodelovanje, vse primere obravnavo timsko in multidisciplinarno. Prizadevamo si za boljšo usposobljenost in nenehno izobraževanje na področju obravnave nasilja.

Da bi bile informacije o razpoložljivi pomoči in storitvah ter ukrepih Centra dostopne čim širšemu krogu uporabnikov, je Center za socialno delo Lj. Šiška oblikoval spletno stran www.csd-lj-siska.si, kjer se sproti informacije dopolnjujejo in ažurirajo.

Pri Zavodu za odprto družbo je nekaj let deloval multidisciplinarni tim, katerega člani so bili ugledni strokovnjaki s področja policije, tožilstva, zdravstva, socialnega varstva,..., ki se je poleg drugih nalog posvečal izobraževanju strokovnih delavcev, ki so potem prenašali znanje naprej v svoja delovna okolja. Menim, da bi potrebovali tak multidisciplinarni tim na ravni regije, ki bi skrbel tudi za področje izobraževanja /po potrebi tudi v tujini/.

Zakon, ki bi zajel področje obravnave nasilja, bi moral:

- dajati možnost za takojšno odstranitev izvajalca nasilja
- omogočiti umik otroka v primeru utemeljenega suma
- protokolirati postopek od prijave nasilja do konca obravnave
- natančno opredeliti potrebne ukrepe za varstvo koristi otrok
- določiti nujne oblike pomoči družini
- naložiti obveznost prijave
- obveznost sodelovanja vseh strokovnih služb
- uzakoniti dolžnost vodenja enotnih evidenc, registra ogroženih otrok.

Vsi, ki se ukvarjamo z obravnavo nasilja v družini, bi morali dobro poznati obstoječo slovensko zakonodajo:

- Ustavo RS
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih
- Zakon o socialnem varstvu
- Zakon o rejništvu
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami
- Zakon o pravnem postopku
- Zakon o nepravdnem postopku
- Zakon o kazenskem postopku
- Kazenski zakonik
- Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij

in mednarodne pravne akte in druga besedila / priporočila/:

- Priporočilo št. R /91/ 9 odbora ministrov članicam Sveta Evrope glede nujnih ukrepov v družinskih zadevah
- Evropsko konvencijo o izvrševanju otrokovih pravic

- Konvencijo Združenih narodov o otrokovih pravicah
- Evropsko konvencijo za varstvo človekovih pravic in temeljnih človekovih svoboščin.

9. OBRAVNAVANJE NASILJA V ZDRAVSTVENI NEGI

Delovna skupina za nenasilje v zdravstveni negi pri Zbornici zdravstvene nege Slovenije – Zvezi društev medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Slovenije (Zbornice – Zveze)

Potrebo o obravnavanju nasilja v zdravstveni negi so zaznala tudi združenja medicinskih sester v Sloveniji. Zbornica zdravstvene nege Slovenije - Zveza društev medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Slovenije je na podlagi ugotovitev s simpozija Društva medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Ljubljana leta 1999, kjer so bili predstavljeni rezultati prve raziskave o nasilju zdravstvene nege v Sloveniji, oblikovala Delovno skupino za nenasilje v zdravstveni negi. Kasneje pa se je aktivnemu delovanju na tem področju pridružil tudi Sindikat delavcev v zdravstveni negi Slovenije ter imenoval varuha človekovih pravic za področje zdravstvene nege.

9.1. DELOVNA SKUPINA ZA NENASILJE V ZDRAVSTVENI NEGI

Delovna skupina za nenasilje v zdravstveni negi (v nadaljevanju DS) deluje od leta 2000. Članice so strokovnjakinje zdravstvene nege z različnih strokovnih področij.

Skupina si je za svoje delovanje postavila naslednje cilje:

- nenasilno delovanje na področju zdravstvene nege,
- izvajanje akcij za življenje v nenasilni družbi z vzgojo, izobraževanjem in raziskovanjem,
- sodelovanje s strokovnjaki z različnih področij in povezovanje z organizacijami, skupinami in društvi, ki že delujejo na področju boja proti nasilju. Skupaj s strokovnjakinjami Društva SOS telefon Ljubljana

Največjo vlogo DS pripisuje **izobraževanju**. Za lastno usposabljanje je organizirala delavnico z naslovom **Nasilje v zdravstveni negi. Kako nenasilno razreševati konflikte v zdravstveni negi**. Podobno izobraževanje je DS pripravila tudi za predsednice regijskih društev medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Slovenije. V letošnjem letu pa izvaja delavnice za zaposlene v ginekološki in urgentni dejavnosti.

Za boljšo ozaveščenost imajo pomembno vlogo tudi **publikacije**, zato so članice DS pripravile zloženko z naslovom **NE nasilje v zdravstveni negi**. DS je soustvarjala tudi posebno prilogo Utripa, informativnega biltena Zbornice - Zveze, z naslovom: **Medicinske sestre smo vedno tu za vas - združeni proti nasilju**. Oboje je bilo posredovano okrog 13.000 članicam in članom našega združenja. Ob predstavitvi rezultatov prve raziskave leta 1999 pa je bil izdan tudi zbornik z enakim naslovom.

DS svoje delo udejanja tudi z **raziskovalnimi projekti**. Raziskava **Nasilje/spolno nadlegovanje nad medicinskimi sestrami** na njihovih delovnih mestih v Sloveniji je bila predstavljena na 22. mednarodnem kongresu ICN (International Council of Nurses) v Københavnu. Delovanje DS in obravnavanje problematike nasilja v Sloveniji je bilo posredovano udeležencem na Evropskem združenju gastroenteroloških in endoskopskih medicinskih sester (ESGENA) v Ženevi.

Vsako leto se DS aktivno vključuje v **akcije »Kaj ti je, deklica?«**, ki potekajo ob mednarodnih dnevih boja proti nasilju nad ženskami in otroki. V letu 2001 je DS s pomočjo regionalnih društev medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov organizirala več strokovnih srečanj. S strokovnjakinjami Društva SOS telefon Ljubljana smo bili na Ptuj, v Novem mestu in Kranju. V letu 2002 smo v okviru te akcije v Kliničnem centru Ljubljana pripravili informativna predavanja o vlogi in delovanju medicinskih sester v boju proti nasilju.

Pri obravnavanju nasilja je pomemben tudi odnos medijev do te problematike. Stereotipno in žaljivo predstavljanje medicinskih sester v javnosti DS velja za nasilje nad našo poklicno skupino. Zaradi neprimerne objavljanja (karikatura v Delu, nekorektno pisanje v Gorenjskem glasu, žaljiva vabila ...) so članice že večkrat napisale protestna pisma avtorjem in urednikom.

Zelo pomembno je sodelovanje z nevladnimi organizacijami in društvi. Pomagajo nam s strokovnim znanjem. Že od vsega začetka našega delovanja sodelujemo z **Društvom SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja**. Za izvajalce zdravstvene nege so nam pomagali pri izvedbi raznih predavanj in strokovnih usposabljanj. Skupaj bomo izvedli tudi letošnjo akcijo »Kaj ti je, deklica?«, ki smo jo poimenovali »Nujna medicinska in psihosocialna pomoč. Z roko v roki« in se bo odvijala v petih zdravstvenih zavodih v Sloveniji sočasno: v **Kliničnem centru Ljubljana, v Splošni bolnišnici Celje, v Splošni bolnišnici Izola, v Splošni bolnišnici Jesenice in v Splošni bolnišnici Maribor**.

Zasnovali smo jo kot 24-urno dežurstvo od **6. decembra od 10. ure do 7. decembra 2003 do 10. ure**. V akciji bodo sodelovale članice Delovne skupine za nenasilje v zdravstveni negi in prostovoljke Društva SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja v podporo akciji in solidarnost z ženskami - žrtvami nasilja.

Na sprejemnih oddelkih bomo postavili stojnico z različnimi informativnim in vzgojno izobraževalnim gradivom za mimoidoče (zaposlene, paciente/pacientke, obiskovalce/obiskovalke), ki jih želimo v akciji ozaveščati in seznanjati s problematiko nasilja in aktivnostmi Delovne skupine za nenasilje v zdravstveni negi in nevladnih organizacijah, ki se ukvarjajo s problematiko nasilja.

9.2. OBRAVNAVANJE NASILJA V SLOVENSКИH ZDRAVSTVENIH ZAVODIH

Za potrebe Strokovnega sveta v zvezi s problematiko nasilja nad ženskami pri **Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve** je DS pripravila **»Poročilo o obravnavanju nasilja v zdravstvu«**. Pri pripravi je sodelovala z Varuhom človekovih pravic za področje zdravstvene nege. Poskušala je pridobiti tudi informacije o dejanskem stanju tega področja v zdravstvenih zavodih prek glavnih medicinskih sester.

Področje zdravstva v RS ureja v širšem pomenu 239 zakonov, **področje zdravstvene nege pa za zdaj ni zakonsko urejeno v posebnem zakonu**, čeprav si za to prizadevamo že desetletja. G. Jurij Srhoj, univ. dipl. prav., ki deluje pri Sindikatu delavcev v zdravstveni negi Slovenije tudi v vlogi varuha človekovih pravic za področje zdravstvene nege, ugotavlja, da **v zdravstvu nimamo zakonske podlage za uveljavljanje pravic, ki bi urejala področje nasilja**.

Za **poročilo o obravnavanju nasilja v zdravstveni zavodih** se je DS obrnila na vse (98) zdravstvene zavode (stanje na dan 31. 1. 1999) v Sloveniji. Prejela je 21 odgovorov. Kar v šestih primerih nasilje ni obravnavano. Prav toliko jih navaja, da se v primerih nasilja poslužujejo pravilnikov o disciplinskih postopkih in za to nimajo posebnih

aktov. Le Klinični center Ljubljana ima v »Pravilniku o organizaciji in delovanju službe zdravstvene nege« vključeno tudi to področje.

DS ugotavlja, da v šestih zdravstvenih zavodih beležijo »incidente«, če se poškoduje bolnik, ki na primer vključujejo padce bolnikov s postelje. To evidenco vodijo izvajalci zdravstvene nege.

Iz prispelih poročil je razvidno, da le na Psihiatrični kliniki Ljubljana sistematično beležijo vse incidente nad pacienti in zaposlenimi. To izvajajo in analizirajo dve leti. Zapisniki o incidentih vključujejo vse podatke o samem dogodku, o ukrepih ob incidentu in o udeležencih. (»Poročilo o obravnavanju nasilja v zdravstvu« je v arhivu Delovne skupine za nenasilje v zdravstveni negi pri Zbornici zdravstvene nege Slovenije - Zveza društev medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov Slovenije, 2002).

9.3. OBRAVNAVANJE ŽRTEV NASILJA

V Veliki Britaniji so leta 1997 na njihovem ministrstvu za zdravje nasilje obravnavali kot enega večjih zdravstvenih problemov in menijo, da imajo zdravstvene službe ključno vlogo pri ugotavljanju, ocenjevanju in odzivanju na nasilje, ne le zaradi njihovih posledic za zdravje, ampak predvsem zato, ker so edine, prek katerih žrtve pridejo v stik s strokovnjaki, ki bi lahko pravilno ocenili položaj in ukrepali.

Koliko je žrtev nasilja, ki iščejo pomoč v naših zdravstvenih ustanovah, ne vemo. Prav tako naša javna zdravstvena služba do sedaj ni opredelila svoje vloge pri obravnavanju žrtev nasilja v družini.

Medicinske sestre in zdravstveni tehniki imamo zelo širok krog delovanja. Zdravstvena nega vključuje samostojno, soodvisno in sodelujočo obravnavo posameznikov vseh starosti, družin skupin in skupnosti, bolnih in zdravih ter v vseh okoliščinah. Zdravstvena nega vključuje promocijo zdravja, preprečevanja bolezni ter skrb za bolne, invalidne in umirajoče. Vendar pa je zdravstvena nega organizirana v okviru sistema zdravstva, katere nosilec je zdravnik in nima samostojnega delovanja, kar pomeni, da v **sedanji organiziranosti medicinske sestre lahko v formalnem pogledu pri obravnavanju družinskega nasilja izvajajo le svetovanje, vzgojo in izobraževanje**, kar pa ne nazadnje ni tako malo.

Narava našega dela je taka, da smo z bolniki neprekinjeno 24 ur vse dni v letu. To pomeni, da je **priložnosti za zaznavanje, obravnavanje in reševanje te problematike veliko**. Smo edina poklicna skupina, ki vstopa v družino v obliki preventive, in edina, ki skozi proces zdravstvene obravnave posameznika poseže na njegova najintimnejša področja (npr. srečanje s posiljeno žensko). V našem delokrogu sta čedalje bolj prisotni individualna in celostna obravnava, kar je za žrtve nasilja še posebej pomembno.

Prav poseganje v družino **ob patronažnem obisku** je primeren trenutek za odkrivanje in preprečevanje nasilja vseh vrst in vseh starostnih skupin. Odkrivanje nasilja v družini (otroci, ženske, starostniki, invalidi, duševni bolniki, osebe s posebnimi potrebami) je večplastno. Lahko ga prepoznajo tudi s pomočjo sorodnikov, sosedov, ki se odzovejo na pojav. Tako so patronažne medicinske sestre edine, ki morajo začeti razreševati ta problem. Do sedaj niso bile članice polivalentnih timov, ki so obravnavali posamezne primere nasilnih dejanj v družini. Opažajo tudi, da zaradi neusklajenega delovanja posameznih ministrstev, ki skrbijo za enega in istega človeka, ni zadostne usklajenosti. Tak primer je **slaba koordinacija dela med področjema zdravstvene nege in socialne oskrbe, zato predlagamo, da se koordinacija teh služb zakonsko uredi, da bo obveščanje med posameznimi izvajalci obvezno**.

Opozorili bi še na problem urejanja sprejema v dom starostnikov, saj patronažna medicinska sestra nima pristojnosti (zakonskih pooblastil) za urejanje te problematike.

Medicinske sestre se pri svojem delu srečujejo z žrtvami nasilja v družini. Predvsem so to urgentna in ginekološka dejavnost, psihiatrija, splošno zdravstvo, zlasti patronažno varstvo.

Članice Delovne skupine za nenasilje v zdravstveni negi so bile s strani zaposlenih v urgentnih in ginekoloških oddelkih Kliničnega centra Ljubljana zaprosene za pomoč. Pri svojem delu se ti namreč pogosto srečujejo z različnimi oblikami nasilja, prav tako pa tudi v različnih vlogah: kot žrtve nasilja ali kot tudi strokovnjaki, na katere se obračajo žrtve nasilja v družini. Medicinske sestre, ki delujejo v teh enotah, ugotavljajo, da niso usposobljeni za ugotavljanje in obravnavanje primerov nasilja. Ponavadi obravnavajo posledice poškodb in se ne poglobljajo v njihove vzroke.

Zato smo članice delovne skupine za nenasilje v zdravstveni negi, skupaj s strokovnjakinjami Društva SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja zanje pripravile strokovna usposabljanja. Udeležujejo se jih vsi zaposleni v urgentnih in ginekoloških dejavnostih Kliničnega centra Ljubljana.

Na podlagi evalvacijskih vprašalnikov je bilo ugotovljeno naslednje:

- **Stereotipno gledanje na nasilje v družini**, pri katerem so medicinske sestre prepričane, da nasilje v družini ni problem, ki naj bi ga obravnavala zdravstvena nega. Menijo, da se nasilje dogaja določenemu tipu žensk, ki so po njihovi oceni redne uporabnice zdravstvenih storitev in večkrat pridejo na urgenco zaradi posledic nasilja. Menijo celo, da so pri reševanju svojega položaja popolnoma pasivne, kot da bi jim tak položaj ustrezal.

Pomembno je izobraževanje zdravstvenih delavcev, vseh zaposlenih v zdravstvu (začenši pri zdravnikih), pedagoških delavcev (vseh zaposlenih v šolstvu in vzgoji). V njihove izobraževalne programe je treba vnesti omenjene vsebine, o katerih naj predavajo različni, tudi zunanji strokovnjaki.

- **Neustrezna anamneza, ki ne vsebuje poizvedb o nasilju v družini**, saj pacientke ne spregovorijo o svojem položaju, zlasti ne ob direktnih vprašanjih - iz znanih razlogov.
Predlagamo uvajanje protokolov za rutinske poizvedbe ob vsaki poškodbi na urgenci in ginekologiji, tudi če ni razvidno, da gre za nasilje, kot del anamneze (npr. ponavljajoči se zlomi rok, poškodbe obraza, trebuha, ginekološke težave neznanega izvora).
- **Veliko poškodovancev in čas zdravstvene obravnave, ki je omejen na minimum.**

Medicinske sestre in drugi zdravstveni delavci naj imajo dovolj časa za obravnavo žrtve nasilja, tudi za pogovor, še posebej ker ni drugega osebja v zdravstveni ustanovi ali zunaj nje, kamor bi lahko v tem trenutku napotili žrtev nasilja.

- **Neusposobljenost zdravstvenih delavcev za prepoznavanje žrtev nasilja v družini:** spremljajočih »skrbnih« spremljevalcev ponavadi moškega spola, ki želijo biti prisotni pri ginekološkem pregledu svoje partnerice, zdravstveno osebje ne prepozna za povzročitelje. Podobno je z deklicami pri ginekologu, kamor jih spremlja »skrben« očka, enako velja za mladoletne osebe.

Zato bi potrebovali nasvet, morda institucijo, kako naj zdravstveni delavci ravnajo v določenih primerih, kjer bi na kraju samem lahko največ storili za žrtev nasilja (npr. odprta telefonska linija kriznega centra, pisna gradiva, prijava primera).

- **Neustrezni prostori za zaupne pogovore z žrtvami nasilja.**
Pri zdravstveni obravnavi je lahko prisotno večje število zdravstvenega osebja, kjer niso zagotovljeni zasebnost, intimnost, varovanje podatkov, vendar je treba te pogoje zagotavljati (upoštevati zakon o varovanju podatkov, podatke o poškodbah, žrtvah nasilja je treba imeti arhivirane ločeno od druge zdravstvene dokumentacije, hkrati pa omejiti dostop do informacij na minimum. To velja tudi za rutinsko prijavljanje poškodb policiji.
- **Ukrepanje je prepuščeno osebi, ki je odkrila družinsko nasilje.**
Medicinske sestre ugotavljajo, da se žrtve nasilja obračajo po pomoč ob praznikih, nedeljah, dostikrat v nočnem času, ko ni ustrezne službe za pomoč žrtvam. Iz tega izhajajo tudi strahovi, da bi odkriti problem, ki ga ne bodo mogli rešiti, ostal medicinski sestri. Štiriindvajseturnega dežurstva socialne službe ali telefonskega svetovanja ni, prav tako ni kriznega centra, kamor bi zdravstveno osebje napotilo žrtev nasilja. V pristojnosti medicinske sestre so le vzgoja, izobraževanje in svetovanje. Kakršnokoli ukrepanje lahko izvajajo nosilci zdravstvenega varstva, torej zdravniki, ki pa se praviloma tudi ne uspejo/ne želijo/ne znajo ukvarjati s celotno problematiko.

Za obravnavanje žrtev nasilja je v zdravstvu treba oblikovati klinično pot, kar vključuje sistematično obravnavo vseh žrtev nasilja v zdravstvenih ustanovah v Sloveniji, z opredeljenimi navodili in protokoli, z določeno odgovornostjo za izvajanje poizvedb, vodenje statistike, dokumentacije (zaupnost podatkov, komu je dostopna in posredovana ...), za timsko obravnavanje znotraj zdravstva in sodelovanje z drugimi organizacijami in državnimi organi zunaj zidov zdravstvene institucije

- **Obravnava zaznavanja nasilja, preprečevanje le-tega in pomoč žrtvam nasilja ni problem ene poklicne skupine, temveč celotnega zdravstva.**

Tudi minister za zdravje, nosilci zdravstvenega varstva - zdravniki, minister za delo, družino in socialne zadeve in drugi bodo morali prevzeti nekaj odgovornosti, da žrtve nasilja v našem zdravstvu niso deležne ustreznih obravnave ne po etičnih ne po pravnih in ne po drugih normah.

Predlagamo, da se na državni ravni ustanovi center za zbiranje informacij, vodenje evidence, ukrepanje in preprečevanje vseh vrst nasilja, ki bo imel podporo širše družbene skupnosti.

10. NASILJE IN ZANEMARJANJE V DRUŽINI - VLOGA DRUŽINSKE MEDICINE

Doc. dr. Janko Kersnik, dr. med., ZP Kranjska Gora, ZD Jesenice
Asist. Ksenija Tušek Bunc, dr. med., Katedra za družinsko medicino
medicinske fakultete v Ljubljani

10.1. UVOD

Ko se zaprejo vrata stanovanja, se obče veljavne norme pretvorijo v družinske rituale. Veselje in žalost, trpljenje in radost, vse dobi novo - intimno dimenzijo. Družinski člani zgradijo okoli sebe obzidje in drugi nepovabljeni ne vdirajo v to trdnjavo. Nasilje in zanemarjanje sta le dva negativna konca iste palice življenja, ki štrlita iz povprečja našega tabuiziranega družinskega življenja. Odstiranje tabujev bi lahko kvarilo čisto in skrbno pospravljeno podobo naših bivališč in zna biti tvegano. Zahteva pogum in soočenje z življenjsko stvarnostjo in s samim seboj, preverja trdnost vrednot in iskrenost našega odnosa do njih, prinaša vsa tveganja, ki so združena z večjo odkritostjo in jasnejšim pogledom na stvari, kakršne v resnici so. Pripravljenost za to zahteva zrelost, poštenost in notranjo trdnost, ne le posameznika, temveč tudi širše skupnosti. Možnost javnega pogovora in izražanja dilem in lastnih zavor mora biti odprta in varna. Ali smo že povsem dozoreli za to?

10.2. DRUŽINA - JE DRUŽINA V KRIZI?

Družina je zaključen vrednostni sistem, pri katerem njeni člani zadovoljujejo svoje potrebe po opori, samostojnosti, razvoju in sporazumevanju. V današnjem času se veliko govori o družini. Nekateri sociologi pravijo, da je »družina ponovno v modi«. Vzrokov za to je več. Družina je pomembna enota porabe. Sodoben marketinški pristop najrazličnejših podjetij je prodati določen izdelek tako, da ga povezujejo s podobo idilične družine. Nedvomno pri svojih oglaševalskih akcijah izhajajo iz dejstva, da družina potrošnikom veliko pomeni. Pomen družine poudarjajo mednarodne organizacije, kot sta Svet Evrope in Organizacija združenih narodov. Sprejeli sta nekaj mednarodnih dokumentov, v katerih poudarjata pomen družine in tudi določata pogoje za poseg države v družinsko življenje. Organizacija združenih narodov je leto 1994 razglasila za mednarodno leto družine, s čimer je družino postavila v program mednarodnih in državnih služb ter v središče številnih strokovnih srečanj. Temu zgledu je sledila tudi Slovenija, ki je med drugim sprejela Resolucijo o temeljnih oblikovanju družinske politike v RS, številna strokovna srečanja pa je zaključil znanstveni simpozij »Družina in smisel«, ki ga je organiziral inštitut Antona Trstenjaka.

Pomen družine poudarjajo nekatere družbene vede pri pojasnjevanju določenih družbenih dogodkov. Feministična usmeritev v sklopu sociologije poudarja pomen družine pri ohranjanju patriarhalne družbe. Kriminologija pa velikokrat poudarja pomen družine za razvoj delinkventnosti pri posamezniku, ki temelji na podlagi številnih teorij o vzrokih delikventnega vedenja in psiholoških spoznanj.

Ljudje sami, ki v družinah živijo, tako pri nas kot po svetu mislijo, da je družina pomembna (to izhaja iz številnih javnomnenjskih raziskav). To bi lahko bilo posledica obdobja politične negotovosti in gospodarske nestabilnosti, ko postane izrazitejša potreba po stabilnosti in varnosti v zasebnem - družinskem življenju, ki daje posamezniku čustveno oporo in varnost. Zanimivo je tudi, da se družina na lestvici vrednot vzpenja, hkrati pa je opaziti, da so ljudje s sedanjim načinom družinskega življenja nezadovoljni, na kar je mogoče sklepati iz številnih drugih oblik skupnostnega in samskega življenja, ki pomenijo odklone od tradicionalne nuklearne družine (npr.

povečano število razvez, zunajzakonskih skupnosti in samohranilskih družin). Te spremembe so zagotovo pogojene s spreminjanjem funkcije družine v sodobnem svetu.

Funkcije, ki jih ima (jih je imela) družina, so:

- zadovoljevanje spolnih potreb moškega in ženske,
- zagotavljanje reprodukcijske vloge z rojevanjem potomcev,
- osebnotna stabilnost odraslih (zadovoljevanje čustvenih potreb, občutka varnosti),
- socializacija otrok (prenašanje sistema vrednot z generacije na generacijo),
- ekonomska funkcija družine (proizvodnja in poraba).

Družina je obstajala že pred pravom in pred državo in v tem dolgem obdobju svojega razvoja so se njene funkcije spreminjale. Država je nekatere njene funkcije odzela ali jih s svojimi aktivnostmi vsaj omejila. Ekonomske funkcije družine so se npr. zreducirale na porabo. Vrtec in šolski sistem sta postala pomemben dejavnik socializacije otrok. Otroški dodatki in nadomestila za brezposelnost pomagajo pri zagotavljanju eksistence družinskih članov in skrbijo za njihovo blaginjo, domovi za ostarele so prevzeli skrb za starejše družinske člane, bolnišnice skrbijo za bolne družinske člane ... Vzporedno s prevzemanjem (ali odvzemanjem) funkcij družine pa država posega z normativnim urejanjem tudi v družinske odnose. Določa pravila za sklepanje zakonskih zvez in razvez, pravila o določanju očetovstva, o dedovanju, dolžnosti preživljanja družinskih članov in prepovedi nasilja v družini ter določa, kaj je (ne)primerna vzgoja. Družini je torej danes odvzeta marsikatera funkcija in ta težnja se še nadaljuje, kar pa nujno odpira vprašanje, ali se je z zmanjšanjem funkcij zmanjšal njen pomen za družbo in posameznika. Sociologi zagotavljajo, da se njen pomen ni zmanjšal. Družina je res izgubila nekaj funkcij, vendar so zato druge postale pomembnejše. Takšen je nedvomno pomen čustvene podpore, ki jo družinska razmerja in kljub številnim vzgojno-izobraževalnim institucijam je primarna socializacijska skupina še vedno ostala družina.

Nobenega dvoma pa ni, da je družina v krizi in da ljudje v današnjem svetu čedalje manj cenijo družinsko življenje in da družina kot vrednotna kategorija izgublja svoj pomen. Znamenj krize je veliko: pogosti so zakoni, kjer prevladuje naveličanost, izogibanje družinskim članom (pa naj bo s čezmernim delom ali s hobiji v prostem času, ki so vezani na druženje z ljudmi zunaj družinskega kroga), mučno predvidljiva vsakdanja rutina, skoki čez plot, zatekanje k alkoholu in najhujša in skrajna oblika - nasilje v družini. Kriza družine se ponekod kaže tudi v naraščanju mladoletniškega nasilništva. Splošno sprejeto mnenje, da so otroci, ki odraščajo v neurejenih družinah, nagnjeni k prestopniškemu vedenju, pri čemer je najpomembnejša ugotovitev, da so za nastanek delinkventnosti bistveno pomembnejši dejavniki družinski procesi kot družinska struktura.

10.3. DRUŽINSKO NASILJE

Družina in dom pomenita varno okolje, kamor se posamezniki vsak dan vračajo iz javnega življenja. Družina je torej kraj, kamor se posamezniki umaknejo pred očmi javnosti in se zato lahko sprostijo. Vendar pa to tudi pomeni, da je družina kraj, kjer je obseg formalnega in neformalnega (zunanjega) družbenega nadzora bistveno omejen. Zato je zasebnost družine povezana z možnostjo nasilnega vedenja. Nuklearna družina je nenehno izpostavljena številnim strukturnim spremembam, ki so posledica življenjskega ciklusa. Rojstvo otrok, dozorevanje otrok, odhod otrok od doma, staranje, upokojitev ... Vse te dogodke pa spremljajo krize. Prav na te prehode med različnimi fazami življenjskega ciklusa smo v družinski medicini še posebej pozorni,

da razkrijemo morebitne prikrita motnja v duševnem in družbenem delovanju družine in njenih članov. Zaradi velike čustvenosti, ki je značilna za družinske odnose, je družina bolj stresna kot druge socialne skupine. Dodaten dejavnik, pomemben za razumevanje visoke stopnje nasilja v družini, so kulturne norme, ki opravičujejo uporabo nasilja med družinskimi člani in hkrati obsojajo nasilje zunaj družine. To je najbolj očitno pri uporabi fizične sile staršev nad otroki. Podobno, vendar manj, velja za nasilje med partnerjema.

Nasilje nima enega samega obraza. Pravzaprav je na poseben in vedno tudi dolgoročen način nasilno vse, kar moti ali omejuje osebnostni razvoj človeka, mu ogroža oblikovanje pozitivne samopodobe, razdiralno posega v gradnjo posameznikove identitete in izkorišča njegovo nemoč in odvisnost.

10.4. NASILJE NAD OTROKI

Posebej so nasilju izpostavljeni otroci. Trpinčenje otrok je v različnih oblikah pojav, ki je star toliko kot samo človeštvo. Njegove oblike se med seboj razlikujejo, prav tako pa je tudi razlogov zanj zelo veliko: kulturni, verski, medicinski, kasneje ekonomski in v zadnjem času ter danes predvsem vzgojni. Ilustracij, ki jih je mogoče navesti v zvezi s tem, je veliko. V rimskem obdobju je oče imel popolno pravico nad življenjem in smrtjo otrok. Na Kitajskem so deformirane in nezaželene otroke metali čez zid. Podobne zgodbe poznamo iz stare Grčije. Pravzaprav je mogoče reči, da je telesno kaznovanje in trpinčenje otrok spremljalo razvoj človeške družbe ves čas in vse do konca 19. stoletja pravzaprav ni zbuvalo posebnih pomislekov. Šele v času, ko so bili ljudje priča strahotnemu izkoriščanju otrok in razvijajoči se kapitalistični industriji, se je začelo govoriti o tem, da naše ravnanje ni dovoljeno in celo da ni normalno. V različnih evropskih državah, zlasti v Angliji, Franciji in Nemčiji, najdemo v tem času razprave o trpinčenju otrok in o tem kako ta pojav preprečiti. Poleg tega sodijo v ta čas tudi prvi poskusi pravnega urejanja položaja otrok. Na splošno pa je treba povedati, da je trpinčenje otrok, kakšno poznamo in skušamo spoznati vendarle pojav, ki smo mu začeli posvečati več pozornosti šele v zadnjih desetletjih, to je v času, ki ga tudi sicer označujemo kot čas izginjanja tabujev. Teme, ki so v naši kulturi dolgo ostajale zastrte, da ne bi vznemirjale našega notranjega ravnotežja, so hkrati tudi teme, ki lahko prinesejo nemir in nepredvidljive spremembe v vedenje ljudi. Zato bi bilo morda lažje pustiti tabuje tem, kjer so ...

Za mnoge, večinoma strogo tabuirane teme, kot so spolnost, odnos do telesa, ugodje, etika medsebojnih odnosov, neozdravljiva bolezen, spolna bolezen, si danes težko predstavljamo, zakaj jih je sploh bilo treba potiskati izven meja zavednega s tako silo in tako sistematično. Zdaj so dobile prostor v našem življenju, ki jim gre. Prav tako znamo z njimi že bolje ravnati, z manj bojazni in občutki krivde.

Drugi tabuji pa šele prihajajo iz teme. Postopoma dobivajo jasnejšo podobo in so čedalje bolj prisotni v našem razumevanju, znanju in jeziku. Do njih še s težavo razvijamo svoj osebni odnos, javnost svoja stališča, družba pa svoja pravila in kjer je to potrebno, tudi korektivne mehanizme.

Med tistimi tabuji, ki v ljudeh še vedno zbujejo nelagodje in odpor, je prav gotovo nasilje nad otroki. Mnogi med nami še danes odvrta pogled od te teme, je ne znajo, si ne upajo ali je nočejo videti. Drugi celo zanikajo obstoj tega problema in njegovih razdiralnih posledic. Čedalje bolj pa se zavedamo dejstva, da je cena za odiranje in zanikanje te teme previsoka - za otroke, ki so žrtve zlorabe, a tudi za tiste, ki nasilje nad otroki vključujejo v nikoli prekinjen krog lastnih nerešenih stisk.

Vprašanje, ali je v zadnjem času zlorabe več, je predmet številnih razprav. Pri tako prikrivanem in zanikanem pojavu je težko ugotavljati njegovo pogostost - tako za pretekli kot sedanji čas. Brez dvoma je danes več priložnosti, da se o njem spregovori, več poguma za soočenje z njim, več možnosti, da do besede pridejo tudi otroci.

Ne samo udarci in poseganje v telesno integriteto ter spolno zlorabljanje otrok, tudi drugačno je lahko trpinčenje, od manipuliranja z otrokom (npr. v partnerskih bitkah za premoč), do brezbriznosti, poniževanja, zastavljanja prezgodnjih ali pretiranih pričakovanj. Različne so oblike vedenja odraslih, pri katerih je - glede na okoliščine - vedno otrok tisti, ki ne more odgovarjati zase, se ne zna zaščititi in si ne more pomagati. Čeprav se vedno oziramo po aktivnih oblikah nasilja, je zanemarjanje prav tako ali pa še hujše sporočilo. Telesnega zanemarjanja se odkrije malo, vendar globlje in daljnosežnejše rane pušča čustveno zanemarjanje, ko se eden ali oba starša ne zmenita za svojega otroka ali mu ne izkažeta čustvene topline, ko jo potrebuje.

Nasilje nad otrokom se lahko dogaja na več ravneh: v družini, socialnem okolju, v družbi ali v kulturi. Oblike nasilja so različne: od tistih, najbolj neposrednih in očitno grobih, do posrednih, potuhnjenih, prikritih, a dolgotrajnih, katerih razdiralni učinek je še hujši in se ponavadi pokaže šele postopoma, ne kot rana ali modrica na otroškem telesu, ampak kot globoka bolečina, prizadetost ali prikrajšanost v otrokovi osebnosti, ki nosi svoje sledi še v življenje odraslega. Pri marsikom se pokažejo posredno, v njegovem doživljanju, vedenju in ravnanju do tistih, ki so nebogljani in kakorkoli odvisni od njega, do otrok, tako lastnih kot tudi drugih.

Čeprav bi si predstavljali, da se prav ljudje s takimi izkušnjami najlaže istovetijo s stisko nemočnega, ravnaajo tako, da v različnih krutih vzorcih ponavljajo dejanja, ki so označila njihovo lastno otroštvo. Dejstvo, da je bilo veliko odraslih, ki so kakorkoli nasilni do otrok, v svojem lastnem otroštvu deležnih takega ali drugačnega nasilja, ne opravičuje njihovega nasilnega vedenja do otrok in ga ne naredi nič bolj dopustnega. Lahko pa nam pomaga razumeti psihosocialne mehanizme, ki tako ravnanje spodbujajo. Prav to pa nam omogoča prekiniti tragično spiralo, ki bi sicer zajela še prihodnje generacije.

10.5. NASILJE NAD OTROKI, ZAZNANO V ZDRAVSTVU

Nasilje nad otroki je definirano kot poškodba, ki jo otroku namerno povzroči tretja oseba. V letih 1988-1994 je v Sloveniji zaradi namernih poškodb umrlo 33 otrok in mladostnikov, 1106 jih je bilo hospitaliziranih, v osnovnem zdravstvu pa je bilo pregledanih 177 predšolskih in 2728 šolskih otrok in mladine, kjer se kaže izrazito naraščanje, medtem ko pri predšolskih otrocih tega ni opaziti. Z raziskavo so skušali prikazati epidemiološke podatke o nasilju nad otroki v Sloveniji ter s tem opozoriti na ta resen problem. S podatki nacionalne zdravstvene statistike pa lahko prikažemo le celotno število poškodb zaradi namernega nasilja nad otroki. Zaradi specifičnega načina klasificiranja zunanjega vzroka po MKB (mednarodna klasifikacija bolezni) ne moremo opredeliti, kolikšen delež poškodb zaradi nasilnih dejanj nad otroci povzročijo starši in koliko poškodb je posledica nasilja nad vrstniki. V Sloveniji so posledice namernega nasilja s strani tretje osebe najhujše pri najmlajših otrocih, saj umre največ novorojenčkov, kar opisujejo tudi tuji avtorji. Med umrlimi predšolskimi otroki prevladujejo dečki. Po mnenju dr. Anice Kos je vzrok verjetno v tem, da so dečki bolj težavni in ker naš sistem vrednot v večji meri podpira fizično kaznovanje otrok moškega spola. Manj hude poškodbe, ki terjajo hospitalizacijo ali samo pregled v osnovnem zdravstvenem varstvu, so bile zaznane predvsem med mladostniki in kažejo izrazito rast predvsem pri mladostnikih moškega spola.

Podobno kot opisujejo tuji avtorji, je tudi pri nas zaradi nasilja s strani tretje osebe največkrat poškodovana glava. Pri smrtno poškodovanih so bili ugotovljeni predvsem zlomi kosti glave, pri hospitaliziranih pa udarnine na obrazu in glavi, odprte rane in intrakranialne poškodbe brez zloma lobanje. Pri dojenčkih ponavadi niso vidni zunanji znaki poškodbe in je na namerno poškodbo treba pomisliti, če gre za subduralni hematoma in retinalne krvavitve, ki nastanejo zaradi akcelirajočih in decelirajočih gibov glave pri tresenju otroka. Vsaka poškodba glave pri otroku, ki je anamnestično nastala zaradi padca z majhne razdalje, je sumljiva za nasilje nad otrokom.

V ZDA opisujejo, da je 26 odstotkov hospitalizacij zaradi opeklin namerno povzročila tretja oseba. Otroci, ki so bili sprejeti v bolnišnico zaradi namernih opeklin, so imeli daljšo ležalno dobo, pogosteje so bili iz neurejenih, enostarševskih družin, večina staršev je bila brezposelna ali pa so imeli nizke dohodke in mati je bila mlajša kot pri otrocih z nenamernimi opeklinami. V Sloveniji smo imeli v letih 1988-1994 manj kot en sprejem v bolnišnico zaradi namernih opeklin na leto. To je zelo malo številka v primerjavi z okrog 190 otroki, ki so vsako leto hospitalizirani zaradi opeklin, kar nakazuje na namerno ali nenamerno napako pri beleženju te vrste poškodb. Sicer pa je znana ugotovitev, da je znanih, prijavljenih primerov trpinčenja otrok veliko manj. V tujem slovstvu ocenjujejo, da je najmanj desetkrat manjše, kot je stvarno. Odlična je pogosto uporabljena primerjava z ledeno goro: le majhen del štrli iz morja.

10.6. OBLIKE TRPINČENJA OTROK

Ameriški avtorji ocenjujejo na podlagi obsežnih statističnih analiz, da zdravniki med trpinčenimi otroci ugotavljajo približno v 70 odstotkih telesno zlorabo, v 25 odstotkih spolno in v 5 odstotkih zastoj v rasti zaradi podhranjenosti. V ZDA naj bi na oddelkih za nujno pomoč med pregledanimi pri 10 odstotkih poškodovanih otrok pred 5. letom starosti ugotavljajo posledice trpinčenja, trije odstotki med njimi so življenjsko ogroženih. V ZDA na leto umre 4000 otrok zaradi telesne zlorabe. Najbolj so ogroženi dojenčki, več kot 30 odstotno, tretjina med zlorabljenimi je stara od enega do šestih let, preostala tretjina zlorabljenih pa je starejša. Nedonošenčki so trikrat bolj ogroženi.

Pri pretepenem otroku najdemo na koži odrgnine in podplutbe, poškodbe glave, zlome kosti, opekline. Lahko gre za komaj opazne lahke poškodbe, lahko pride do krvavitve v notranjih organih prsnega koša in trebuha, od smrtno nevarnih pa so še najpogostejše možganske krvavitve. Zelo redke so naklepne zastrupitve, prav tako utapljanje ali zadušitve.

Zelo težko je oceniti, kdaj starši namenoma zanemarjajo otroka, da je podhranjen, da ni ustrezno negovan, da ga ob boleznih ne pokažejo zdravniku ali odklanjajo zdravljenje. Pediatri so opisali nasproten pojav, ki ima za zdravje otroka podobne učinke kot zanemarjanje: oseba, ki skrbi za otroka (v 90 odstotkih opisanih primerov je to mati) si izmišlja različne simptome bolezni, da bi dokazala, da je otrok bolan. Pojav so v strokovnem slovstvu poimenovali Münhausnov sindrom, po nemškem romanopiscu fantastičnih pripovedk. Oceniti moramo, ali gre za preveč skrbno mater, za hudo nevrotično ali celo za duševno bolnico. Zdravnik bo za postavitev diagnoze opravil več nepotrebnih preiskav, otroka bo sprejel v bolnišnico, če bo npr. mati dajala napačne podatke, da je otrok visoko febrilen ali ima krvavitve ipd.

Redko je opazovana nizka rast trpinčenega otroka, ki je delno posledica podhranjenosti, izključiti pa moramo zlome na spodnjih udih. Pri podhranjenem otroku, če posumimo na zanemarjanje, bo potreben sprejem v bolnišnico.

10.7. MULTIDISCIPLINAREN PRISTOP V OBRAVNAVI TRPINČENEGA OTROKA

Trpinčenega otroka, še posebej v spremstvu staršev, je pogosto težko prepoznati. Otrok, ki lahko pri pregledu sodeluje, torej starejši predšolski in v šolskem obdobju, bo presenetljivo miren in bo tih, zelo na kratko in skopo bo odgovarjal na vprašanja zdravnika ali medicinske sestre, zlasti če so njegovi starši navzoči. Navadno gre za dolgo prikrivanje trpinčenja, vzroki poškodb so pogosto izmišljeni, kar vse ovira prepoznavanje. Pri tem pogosto iz strahu sodelujejo tudi otroci, ki pritrjujejo izjavam staršev. Zavedati se moramo, da so otroci v večini teh primerov še premajhni, da bi se sami uprli ali vsaj razkrili nasilje. Ko pa nekoliko odrastejo in se trpinčenje nadaljuje, jih postane sram, da se to dogaja ravno njim, zato pred drugimi, tudi pred zdravnikom, skrivajo posledice nasilništva ali ga celo zanikajo. Če se nasilništvo razkrije, pogosto branijo nasilnega roditelja zaradi strahu pred njim in ker jih drugi roditelji ne zaščitijo ter s tem posredno omogoča nadaljevanje nasilništva.

Za otrokovo usodo je zelo pomembna prognoza, da čim prej ugotovimo naravo poškodbe, saj sicer trpinčenemu otroku po vrnitvi domov grozi huda nevarnost, če ne bomo ustrezno obravnavali družinskih razmer: v tretjini primerov se bo trpinčenje še stopnjevalo, celo do smrtnega izida.

Obravnavanje poškodb pri otrocih je zahtevnejša, ker se srečujemo z mladoletnimi otroki. Zaradi zapletenosti ocene trpinčenja otrok in obenem odgovornosti zdravnika kako ukrepati s storilcem in obenem s prizadeto družino, naj bo pomoč otroku timska dejavnost. Timska analiza posameznega primera bo pripomogla k ustreznim rešitvam, več izkušenj pa daje možnost poenotenja stališč do tega asocialnega pojava. Ker je trpinčenje otroka pogojeno s številnimi vzroki in se kaže v različnih oblikah, bo tudi zdravljenje, zlasti pa preprečevanje, uspešno le, če bo sodelovalo več strokovnjakov. Multidisciplinarna povezava naj ne bo le med medicinci, temveč tudi z drugimi službami s področja sociale, policije, sodstva, vzgoje in z nevladnimi organizacijami. Če torej posumimo na trpinčenje, moramo vselej in v slehernem primeru upoštevati pravice otrok ter poskrbeti za čim bolj popoln zapis dogodka, za kakršnokoli ukrepanje moramo dobiti privolitev staršev ali odgovornega za otroka in pri tem ne smemo pozabiti na prijavno dolžnost ne glede na mnenje staršev. Naš naslednji ukrep je, da obvestimo ustrezne službe, ki bodo poskrbele za preverjanje dejstev in ukrepe. Socialna delavka šole lahko preveri nastajanje poškodb pri otroku, socialna služba (skrbstvo) lahko preveri razmere na domu, pristojni organi pregona pa takrat, ko gre za novo poškodbo.

10.8. DILEME ZDRAVNIKA DRUŽINSKE MEDICINE PRI OBRAVNAVI TRPINČENEGA OTROKA

Brez dvoma drži, da zdravnika družinske medicine čustveno prizadene vsak primer trpinčenja otroka. Lahko pa se bojimo ukrepati, misleč, da bomo otroku povzročili dodatno škodo, da bodo starši doma ali po odpustu iz bolnišnice še bolj brezobzirno grobi. Število hospitaliziranih otrok zaradi trpinčenja naj bi bilo v Sloveniji glede na število prebivalcev - v primerjavi z ZDA - manjše. Ali je ta podatek posledica manjše pogostosti tega pojava pri nas ali morda le manjše izkušnosti zdravnikov, ki ne diagnosticirajo "sindroma pretepenega otroka" oziroma ga ne prijavljajo?

Od trenutka, ko posumimo na trpinčenje otroka, pa do trenutka, ko lahko z gotovostjo rečemo, da je otrok trpinčen, je namreč dolga, težavna in mučna pot. Znanje oziroma občutljivost za zaznavanje slabega ravnanja z otrokom in zaščitno ukrepanje bi moralo biti lastno vsakemu zdravniku družinske medicine, hkrati pa bi ga morali

vgraditi v vse javne službe, ki se srečujejo z otroki. To so poleg zdravstvene službe še vrtci in šole.

Prva naloga v programu pomoči je ustaviti trpinčenje otroka. Vendar to v praksi ni preprosto in hitro izvedljivo. Veliko primerov telesnega trpinčenja in spolne zlorabe traja še leto, dve ali tri po tem, ko je bil postavljen sum na trpinčenje otroka. Ob trpinčenem otroku strokovne službe ukrepajo in razmišljajo v dveh smereh. Prva je odstranitev otroka iz družine. Namen tega ukrepa je zavarovati življenje in zdravje otroka takoj, ko smo odkrili hudo trpinčenje, npr. pri otrocih, ki so bili bolnišnično zdravljeni zaradi poškodb. Vendar so taki ukrepi redki. Drugi pristop je spreminjanje otrokove družinske situacije s pomočjo staršem, družini in neposredno otroku.

Obravnavanje trpinčenega otroka je psihološko mučna za vse, ki se pri svojem delu srečujejo s tem pojavom, še posebej za zdravnika družinske medicine. Psihološko prizadetost povečujejo občutja nemoči, frustracije ob lastni neučinkovitosti in etične dileme. Stisko povečuje zavest o stvarni ogroženosti in trpljenju otroka in veliki odgovornosti tistega, ki pojav obravnava.

Vzroki so tudi v pomanjkanju učinkovitih modelov in smernic za hitro pomoč otroku in v številnih dilemah strokovne, pravne ali drugačne narave. Zaradi takšnega stanja v strokah pomoči je pomembna timska obravnava vsakega posameznega primera. Ta bo izboljšala kakovost pomoči otroku in družini ter olajšala delo in obremenitve strokovnjakov, tudi zdravnika družinske medicine, ki se pri svojem delu srečuje s tem pojavom.

10.9. NASILJE MED PARTNERJEMA

Naslednja skupina pogosto zlorabljenih ljudi med domačimi zidovi so ženske. Nasilje med partnerjema ni nič novega. Ženska je od antičnih časov veljala za moževo lastnino. Njena vrednost se je kazala predvsem (ali izključno) v tem, da je možu zagotovila potomstvo, torej nadaljevanje njegovega rodu. Možu je bilo dovoljeno pretepati in v nekaterih primerih celo ubiti ženo. V starem Rimu, kjer so sprejeli prvo zakonodajo o zakonski zvezi, je bil mož absolutni vladar, ki je nadziral vse premoženje in osebe v gospodinjstvu. Žena je morala moža ubogati in mož je imel zakonsko pooblastilo kaznovati ženo zaradi neposlušnosti. Še danes nekateri poročni obredi vključujejo opozorila ženi, da mora ljubiti, spoštovati in ubogati bodočega moža. Čeprav se je zakonodaja spremenila in so ženske dobile volilno pravico, se je položaj žensk v družbi začel pomembneje spreminjati šele v petdesetih in šestdesetih letih z močnim ženskim gibanjem. V tem času so začeli poudarjati pomen nasilja v družini.

Težko je potegniti mejo med partnersko dogovorjenim, sprejetim nasiljem v medsebojnih odnosih in družbeno sprejemljivim in zakonsko dopustnim nasilnim vedenjem posameznika nad posameznikom. Pa tudi tu so meje med enim in drugim za zaprtimi vrati zamegljene in nedostopne objektivnejši oceni. Žal ženske še vedno prepogosto padajo po stopnicah in se pri tem udarijo na najbolj nenavadna mesta. Ena od lastnosti nasilja v družini je, da se ne pojavlja samo v eni obliki, ampak se praviloma pojavlja več oblik nasilja hkrati. Poleg tega nasilje ni omejeno samo na enkratno dejanje, temveč sčasoma postane pogostejše in čedalje hujše. Zlata kletka je prepogosto ječa.

Posledice nasilja nad ženo so ravno tako številne in raznovrstne kot same oblike nasilja. Primeri, ko pride do poškodbe, ki jih zajamejo sodne statistike, so redki in iz njih ni mogoče sklepati na pogostost tega pojava. Pogostejše so namreč še druge posledice, ki v okolju ne zbujajo suma. To so t. i. psihični učinki: povečana stopnja ank-

sioznosti in depresije. Ženske živijo v nenehnem strahu. Vedo, da jih bo mož, ko se bo vrnil domov (pogosto iz gostilne), pretepel, posilil ali oboje. Prav tako kot gotovost o pretepanju ima ta negativne učinke tudi negotovost in nepredvidljivost. Pogosto ženska ne ve, kdaj bo prišlo do nasilnega dejanja in katero ravnanje ga bo izzvalo ali bo nasilnežu opravičilo za njegovo nasilnost. Zato je ženska ves čas na preži, kaj bo rekla ali naredila, ker va, da bo narobe, karkoli bo naredila. Druga psihična posledica pretepanja in drugih oblik nasilja je izguba samozavesti. Če ženski partner nenehno dopoveduje, da je slaba žena, gospodinja, mati, lahko sama začne to verjeti in za nastali položaj kriviti sebe. Tako se, paradoksalno, pretepena ženska počuti krivo in kar ji pogosto preprečuje, da bi zapustila nasilnega partnerja in kar je nedvomno ironija družinskega nasilja - vztrajanje v razmerju kljub nasilju. Občutku nemoči pri spreminjanju odnosov z nasilnim partnerjem se pridruži občutek odgovornosti za partnerjeva nasilna dejanja. Na tak način pa sprejmejo in ohranjajo svoj status žrtve. Vztrajanje v nasilni zvezi je pogosto povezano s prepričanjem žensk, da je za otroke bolje, če odraščajo v družini z obema staršema, pa čeprav je eden nasilen. Sama žrtev je prepričana, da mora družina ostati skupaj »v dobrem in slabem« ne glede na okoliščine. Kako zelo zmotno!

10.10. SPOLNO NASILJE MED PARTNERJEMA (V ZAKONSKI IN ZUNAJZAKONSKI ZVEZI)

Žal je vse prepogosto nasilna ali bolje rečeno prisilna spolnost med zakoncema ali partnerjema v očeh ljudi le neprijeten zakonski ali partnerski prepričanje, ki mu ne gre pripisovati večje teže, saj gre le za nesporazum o spolnosti, v katerem zmaga mož. Takšno pojmovanje je odraz stereotipov, ki se ohranjajo zaradi napačnih informacij in nepoznavanja. Večkrat tudi v književnih delih ali v filmih zasledimo romantično prikazano posilstvo žene. Takšno je npr. v enem najbolj gledanih filmov vseh časov V vrtincu ko postavni Rhett Butler (Clark Gable) zlomi odpor svoje lepe žene Scarlett O'Hara (Vivian Leigh) in jo še upirajočo se odnese v spalnico. V naslednjem prizoru vidimo Scarlett jutro po tem, zasanjano in ljubečo. Takšna podoba odslikava najbolj nevarno predstavo o posilstvu med partnerjema, saj v ljudeh utrjuje prepričanje, da si vsaka žena želi, da bi bila posiljena in je zato posilstvo lahko sredstvo za »osvežitve« zveze ali pobotanje partnerjev. Realna slika pa je povsem drugačna. Posilstvo je posilstvo, ne glede na odnos med storilcem in žrtvijo. Za žensko lahko pomeni še večjo travmo, kot če jo posili neznan mož, kajti če jo posili neznanec, mora živeti s strašnimi spomini, če pa jo posili mož, mora s posiljevalcem živeti.

Željena spolnost in posilstvo v (zunaj)zakonski zvezi sta smo skrajna pola, med katerima je veliko situacij, kjer je opredeljevanje sporazumnosti težavnejša npr. spolna dejanja, dosežena z različnimi grožnjami, ali spolnost, pri kateri je žena pasivna in je njen cilj samo ustreči možu ipd. Mogoče so številne oblike prisile, katerih cilj je doseči spolno občevanje moža z ženo. Zakonska žena (zunajzakonska partnerica) je lahko prisiljena v spolnost z naslednjimi oblikami pritiska:

- Družbeni pritisk: to obliko pritiska čuti žena kot posledico družbenih pričakovanj in družbenih norm. Veliko žena še vedno meni, da morajo imeti spolne odnose z možem, ker je to njihova dolžnost in del njihove vloge kot zakonske žene (partnerice). Stoletja je katoliška cerkev učila, da je greh, če žena ne ustreže moževi želji po spolnosti, dolžnost žene je bila celo o takšnih zavrnitvah poročati pri spovedi. Takšna prisila je torej institucionalizirana v družbi kot običaj ali celo kot religija.
- Medsebojna prisila: žena ima spolne odnose z možem zaradi groženj s telesnim nasiljem kot najbolj skrajno obliko pritiska ali pa zaradi groženj, ki niso nasilne narave: npr. v spolnost privoli, da se ogne zagroženim neprijetnostim, kot so ponižanja v javnosti ali konflikti z možem.

Vse oblike prisile so za ženo travmatične. Vprašanje pa je, ali so tudi vsi spolni odnosi pod takšnim pritiskom že posilstvo. Tako nekateri raziskovalci menijo, da je posilstvo samo spolnost, pri kateri je bila uporabljena fizična sila ali grožnja njene uporabe, spet drugi pa zagovarjajo radikalnejše stališče, da je posilstvo vsaka spolnost, h kateri je ženo vodil motiv »ohraniti mir v hiši«. Žal pa je treba priznati, da so kazenski pregoni mož posiljevalcev redki in praviloma povezani z razveznim postopkom, tudi v tistih pravnih sistemih, kjer je posilstvo žene inkriminirano in pa da se posiljene žene pogosto sploh ne zavedajo svojega položaja žrtve.

10.11. NASILJE ŽENSKÉ NAD MOŠKIM

Na splošno prevladuje prepričanje, da so v družini nasilni moški, ženske pa so pasivne žrtve. Vprašanje pa je, ali se moškimi res godi dosti bolje. Nasilje žensk nad partnerjem je sicer znano, ampak po mnenju javnosti redko, da je dejansko le »izjema«, ki potrjuje pravilo. Vendar so raziskave pokazale, da so ženske le nekoliko manj nasilne kot njihovi partnerji in da sta pri nasilnih parih v polovici primerov nasilna oba partnerja, pri četrtini je nasilna ženska in pri drugi četrtini je nasilen moški. Konec sedemdesetih se je v ZDA oblikoval nov termin sindrom pretepenega moškega (»battered husband syndrome«). Ženske so telesno šibkejše, zato so poškodbe, ki jih s svojim agresivnim vedenjem povzročajo moškimi, le redko hujše. Pri partnerjih nasilnih žensk je nedvomno prisoten močan konflikt med pričakovano vlogo »mača« in dejansko podrejenostjo ženski. Ta konflikt pa pri moških povzroča hude travme in psihološke posledice. Pomembna značilnost pojava »pretepenih moških« je izredno nizka stopnja prijav, čemur prav gotovo botruje občutek sramu. Status takšnega moškega je v popolnem nasprotju z vlogo moškega v patriarhalni družini, ki jo družba od njega kot močnejšega spola ne samo pričakuje, ampak celo zahteva. S prijavo partnerice bi razkril svojo nesposobnost izpolniti pričakovanja okolice, kar bi ga zelo negativno stigmatiziralo in bi v določenem pogledu pomenilo izgubo njegove »moškosti«. Pogosto so verbalno šibkeje opremljeni moški lahko tudi lahka tarča spretnejših žensk, ki v uigravanju odnosov znajo izkoristiti svoje prednosti. Povzdignjen glas in hrupno vedenje pogosto presegata vse meje zdravega okusa. Pri tem gre verjetno za eno najsubtilnejših oblik nasilja nad otroki, ki so nehote in nič dolžni niti krivi priča neustreznega sporazumevanja in si pogosto tudi neustrezno razlagajo sporočila.

Je pa lahko nasilje nad ženskami tudi kriminogeni dejavnik: dolgoletna žrtev se spremeni v storilca praviloma hudega kaznivega dejanja. Dolgoletno nasilje, ki ga žrtve (ženske) niso sposobne rešiti na ustrezen način, se preusmeri v protinasilje. V Sloveniji imajo družinski umori že od nekdaj znaten delež, pri čemer je v skupini umorov med partnerjema četrtina storilcev žensk. Večina žensk umori svojega partnerja, ko žrtev spi, kar je dokaz ženine nemoči, prestrašenosti, pomanjkanja pomoči in razumevanja širšega okolja, nikakor pa ne zahrbtnosti.

10.12. ZLORABE STAREJŠIH V DRUŽINI

Staranje je proces, ki je obremenjen z boleznijo, slabostjo in ranljivostjo, zato za večino nas drži rek: »Vsi bi radi dolgo živeli, nihče pa se ne želi starati.« Že sam proces staranja je naporen, redke stvari so v starosti dobre (čeprav s pojmom starosti povezujemo nekaj pozitivnih ocen - staro vino, stari prijatelji). Starostniki so posebej izpostavljena skupina, v kateri se godijo zlorabe tudi v domačem okolju. Obseg pojava so doslej ugotovljale le redke raziskave. V ZDA so ugotovili, da tri odstotke starejših od 65 let zlorablja v različnih oblikah družinski člani, britanska raziskava pa poroča o 10 odstotkih verbalnega nasilja nad njimi in 15 odstotkih telesnega nasilja. Po drugih ocenah je zlorabljenih od štiri do 10 odstotkov starejših, spet drugi menijo, da so

številke še večje. Nekateri avtorji pravijo, da je zlorabe starejših v družinah manj kot nasilja med partnerjema in približno toliko kot zlorabe otrok. Tudi slovenska javnost je začela dojemati zlorabo starejših kot obstoječi problem pri nas.

Starejši družinski člani so žrtve vseh oblik nasilja, poleg tega pa je značilna še dodatna oblika - pogosto so žrtve finančnih manipulacij oseb, ki bi morale zanje skrbeti. Zdravstveno stanje starostnikom pogosto onemogoča aktivnejše upiranje telesni, duševni, finančni (ekonomski) zlorabi in zanemarjanju svojim skrbnikom, s svojim sebi lastnim nastopom pa pogosto dajo povod za neustrezno ravnanje z njimi. V nasprotju z otroki so namreč težje vodljivi, do svojih otrok - oskrbovalcev skušajo ohraniti pokroviteljski odnos, kar vodi v konflikt. Nerazrešena vprašanja v odnosih med starši in otroki ter zakonskimi partnerji otrok privrejo na dan in kvarijo odnose. Tukaj prav gotovo velja omeniti še medicinsko zlorabo. To je vrsta zlorabe, ko starejši osebi dajemo določena zdravila, ki za bolnika niso nujno potrebna (npr. uspavala ali pomirjevala), ali pa neutemeljeno ustavimo nadaljnje zdravljenje, ker je bolnik »prestar« za operacijo.

Razlago za nasilje nad starejšimi gre zagotovo iskati v zatonu razširjene družine, kar je nedvomno pripomoglo k socialni izolaciji oseb, med katerimi obstaja odnos zlorabe. Spremembe v gospodarstvu so omogočile večje zaposlovanje žensk, ki so tako razpete med službo in skrbjo za starejše družinske člane ali so celo postavljene pred izbiro med enim in drugim in kar povzroča stresne situacije. Tudi daljšanje življenjske dobe, pri čemer ima prav gotovo vlogo medicina s svojim razvojem, lahko pomeni, da se večina družin sreča s problemom, ko je treba skrbeti za starejše člane, pogosto tudi za več takšnih članov.

10.13. NASILJE OTROK NAD STARŠI

In ne nazadnje so sami starši žrtve nasilnega vedenja mladostnikov, ki jih verbalno ponižujejo in s svojim pogosto deviantnim vedenjem mučijo. Življenje na drugi strani zakona, zloraba drog, prostitucija in kriminalno vedenje otrok, ki vedno znova izžemajo denar in čustva svojih staršev, so oblika sodobnega družinskega nasilja, ki pehajo starše v depresijo in druge bolezni. Telesni napadi na starše ali grožnje z njimi ostanejo javnosti skrbno prikriti, saj starši sami svojega strahu pred lastnim otrokom nočejo razkriti. To je namreč v popolnem nasprotju s tradicionalno vlogo roditelja in otroka.

Z nasilnostjo otrok, za katero sta pogosto značilna frustracija in občutek nemoči, kolerira tudi permisivnost staršev. Konstruktivna družinska pravila s konsistentno avtoriteto in dobrimi medsebojnimi odnosi med otroki in starši oblikujejo družinsko okolje, kjer se redkeje razvijejo zlorabe. Naravna težnja mladih, boriti se za neodvisnost, vodi do njihove napadalnosti, še posebej če so straši permisivni in čustveno hladni. Podatki kažejo, da so otroci manj nasilni do staršev, če jim starši dajejo trdno oporo in omogočajo čustveno interakcijo.

Povsem drugačno razlago pa zahteva najhujše nasilje nad starši - tudi umori, ki jih zagrešijo njihovi otroci. Najpogostejša skupina takih so zlorabljeni otroci, ki so ubijali zato, ker niso mogli več prenašati razmer doma. Zanje je značilno psihično trpinčenje, ki ga je izvajal eden ali oba starša, ter pogosto tudi telesno, spolno in verbalno nasilje. Storilci so lahko tudi huje duševno prizadeti otroci ali nevarni antisocialni otroci (psihopati ali psihopatske osebnosti).

10.14. NASILJE MED SOROJENCI

Nasilje med otroki v družini je najpogostejša oblika družinskega nasilja. Zanimivo je, da se s to obliko nasilja ne ukvarja niti družba niti stroka. Samo nekaj strokovnih besedil se namreč ukvarja s tem problemom, med njimi pa prevladujejo analize incesta med brati in sestrami. Morda je nasilje med sorojenci tako redko obdelano v literaturi prav zato, ker je tako splošno in ga večina ljudi dojema kot normalen in neizogiben del odraščanja. Poleg tega prevladuje prepričanje, da to nasilje ne zajema hujših oblik in ne škoduje otrokovemu osebnemu razvoju. Vendar lahko tudi pri nasilju med otroki govorimo o vseh oblikah nasilja, tako kot pri drugih vrstah družinskega nasilja - o telesnem, spolnem in psihičnem nasilju.

Višja stopnja nasilja med sorojenci je značilna za tiste družine, kjer je prisotno slabo ravnanje staršev z otroki in nasilje med partnerjema. Nasilni so tako fantje kot dekleta, čeprav med nasilneži prevladujejo fantje. Pogostost nasilja med sorojenci upada z njihovo starostjo. Razloga za to sta dva: z odraščanjem se povečajo otrokove verbalne in druge sposobnosti, ki lahko nadomestijo telesno nasilje pri reševanju konfliktov in ko žrtev takega nasilja doseže določeno starost, je sposobna preživeti več časa zunaj družine ter se tako lahko umakne pred nasilnim bratom ali sestro.

Nekateri avtorji poudarjajo pomen mediatorja v konfliktu med otrokoma. Praviloma so to starši, ki imajo moč in večinoma podprejo šibkejšega nasprotnika. Takšno ravnanje pa pogosto spodbudi agresivno vedenje nasilneža. Starši pogosteje kaznujejo starejše otroke zaradi preprirov in telesnih obračunavanj in pogosteje fante kot deklice, če pride do nasilnega vedenja med njimi. Kaznovanje močnejšega otroka ima za posledico njegovo pogostejšo napadalnost, medtem ko pristop »laissez - faire« vodi k upadu agresivnih dejanj. Avtorji tudi podpirajo ugotovitve, da je agresija med otroki pogostejša, če starostna razlika med njimi ne preseže treh let, da so deklice ravno tako napadalne do svojih bratov ali sester kot fantje ter da je telesna agresija verjetnejša med otroki istega spola.

10.15. NASILJE MED ISTOSPOLNIMA PARTNERJEMA

Sodobna družba se mora čedalje bolj soočati z novimi oblikami življenjskih skupnosti, ki vsebujejo osnovne elemente družinskega življenja, t.j. intimnost ali močno čustveno navezanost med istospolnimi partnerji. Nekatere raziskave kažejo, da je pet do 10 odstotkov ljudi istospolno usmerjenih in da jih veliko oblikuje življenjsko skupnost s partnerjem. Neizpodbitno dejstvo je, da tudi v Sloveniji obstajajo istospolne partnerske zveze - zveze med geji, lezbijkami in biseksualci/kami. S homoseksualnimi pari pogosto živijo tudi otroci, bodisi da so to otroci iz prejšnjih zakonov ali zvez bodisi da so posvojenci. Za veliko takšnih skupnosti je torej značilno tudi sobivanje dveh generacij. In ravno tako kot v tradicionalnih družinah tudi v takih skupnostih lahko prihaja do nasilja.

Feministične teorije razlagajo nasilje v družini kot odraz patriarhalnih družbenih odnosov. Moški, ki je praviloma nasilnež, vzdržuje svojo moč z nasiljem, družba pa ga s svojimi patriarhalnimi vrednotami sprejema in le redko obsoja, razen v skrajnih primerih. Vendar pa feministične razlage spregledajo dejstvo, da so tudi ženske nasilne do svojih partnerjev, tako v heteroseksualnih kot v lezbičnih življenjskih skupnostih (nasilje je značilno tudi za gejevske pare). V teh primerih razlaga nasilja v družini s patriarhalnimi odnosi pač ni primerna.

V primerjavi z drugimi oblikami družinskega nasilja je zelo malo literature o nasilju v homoseksualnih skupnostih. Problematično je dognati že samo število takih

skupnosti, saj številni homoseksualni pari ne želijo, da okolica zve za njihovo homoseksualnost, še bolj problematično pa je ugotavljanje nasilja pri takšnih parih. Nekateri avtorji navajajo, da je stopnja nasilja enaka kot pri heteroseksualnih parih, torej 20-odstotna, in da so lezbijke agresivnejše od gejev ali heteroseksualnih žensk. Gre za enake oblike nasilja: telesno, spolno in psihično.

Žrtve nasilja so ujete v nasilno zvezo zaradi pomanjkanja alternativ, nasilnež pa ve, da je zelo malo možnosti, da bi moral odgovarjati za svoja dejanja. Homoseksualci - žrtve nasilja bi namreč morali v takih primerih poiskati pomoč pri službah heteroseksualne skupnosti, ki praviloma le redko kažejo razumevanje za njihove težave. Pogosto se tudi ne morejo zateči k družini, ki jih je zaradi njihovega načina življenja že izločila. Zato so homoseksualne žrtve dvojno stigmatizirane v seksistični in homofobični družbi: zaradi svoje viktimizacije in zaradi svoje spolne usmerjenosti. Zato bi bil odziv njihove (gejevske ali lezbijske) do nasilja pomemben. Ta pa je pogosto zadržana do tega problema ali ga celo zanika. Verjetno je namreč, da bi priznanje tega problema še povečalo nestrpnost do njih.

Obstoj in obseg nasilja med istospolnima partnerjema pomeni, da je pojav nasilja neodvisen od oblike družinskega življenja. Vsako socialno dejanje je dejanje moči. Vprašanje je torej zloraba te moči in ne, kdo ima večjo moč v življenjski skupnosti - moški ali ženska.

10.16. PREDNOSTI DRUŽINSKE MEDICINE PRI OBRAVNAVI DRUŽINSKEGA NASILJA

Prednost družinske medicine pri obravnavi družinskega nasilja je obča prisotnost, kar daje vsem udeležencem izjemno dostopnost. Zaradi splošne naravnosti obravnave vseh problemov občanov tudi destigmatizira iskalce pomoči. Prag za obisk pri zdravniku je lahko veliko nižji, vstopnica za pogovor o družinskih problemih je pri tem lahko najbolj banalen zdravstveni problem.

K veliki senzibiliziranosti družinske medicine za družinsko nasilje pripomore tudi usmerjenost stroke k celoviti obravnavi ljudi v njihovem delovnem in družinskem okolju, zavedanje, da družina lahko vpliva na nastanek in razvoj bolezni in da bolezen v družini spremeni odnose ter vlogo njenih članov.

Osebe, poškodovane v družinskem nasilju, se prej ali slej zatečejo po pomoč k svojemu zdravniku družinske medicine. Prijavna dolžnost zdravnika zavezuje, da prijavi očitno poškodbo in tudi sum, da je šlo za poškodbo po tretji osebi. Raziskovanje okoliščin in ugotavljanje dejstev je stvar organov za notranje zadeve, ki pa to lahko opravijo le ob ustrezni prijavi.

Številne motnje, bolezni in stanja, zaradi katerih se bolniki oglasio pri zdravniku družinske medicine, lahko kažejo na moteno družinsko delovanje. Ob vseh drugih prednostih družinske medicine je to področje najbolj občutljivo in zahteva največje angažiranje zdravnika. Zelo preprosto je zamižati na eno oko in »zdraviti« posledice, moralno in odgovorno pa je ustrezno ukrepati.

10.17. SLABOSTI DRUŽINSKE MEDICINE PRI OBRAVNAVI DRUŽINSKEGA NASILJA

Srečujemo se s podobnimi problemi kot vse druge službe. Družinsko nasilje šele v zadnjem času stopa s časopisnih strani v naše vsakdanje življenje kot del (neustrez-

nega) vedenja in kot vedenje, ki je žal prisotno v naši družbi, ni rezervirano za izobčene iz družbe. Nihče ni imun pred njim, noben socialni status, izobrazba ali ugled ne varujejo družinskih članov pred nasilnim vedenjem drugih članov.

Glavna slabost družinske medicine pri obravnavi družinskega nasilja je v pomanjkanju veščin, kako se problemov lotiti. Vsekakor po pogostosti problemov, s katerimi se srečujemo, družinsko nasilje ni ravno področje, ki bi nas zanimalo na splošno, temveč se nas dotakne predvsem takrat, ko ga zaznamo. Z obvezno specializacijo iz družinske medicine se zdravniki s problemi in modeli reševanja seznanjajo pravočasno.

Pri učinkovitejšem delu nas omejuje tudi način dela, ki onemogoča poglobljene in pogostejše stike z drugimi udeleženci boja proti nasilju. V našem delovniku ni predviden čas za srečanja s patronažnimi sestrami, socialnimi delavci, psihologi, kriminalisti, prostovoljnimi organizacijami in drugimi, ki so vključeni v obravnavo družinskega nasilja.

Ker se problemi kljub vsemu dogajajo poredko oz. je pravilneje reči, da se problemi identificirajo tako redko, da v tistem trenutku marsikdo ne pozna socialne mreže, ki vodi postopke in obravnava družinsko nasilje. Vajeni, da moramo probleme svojih bolnikov obravnavati sami, se včasih ne znajdemo v predaji ustreznih informacij ustreznih institucij ter prevzemamo naloge, ki jih bolj suvereno in tudi uradno določeno lahko drugi opravijo veliko bolje.

Pomembna je tudi skrb zaradi porušanja medosebnih odnosov, ki so sicer temelj dela zdravnikov družinske medicine. Prijava je precej drastičen ukrep in težko je verjeti, da bo prva reakcija prizadetega navdušenje. V svoji naravnosti »delati dobro, ne škoditi« je to precejšen izziv.

10.18. NAMESTO SKLEPA - PREDLOGI

V skrbi za druge moramo najprej poskrbeti zase. Razčistiti moramo svoj odnos do različnih oblik družinskega nasilja, kajti to je verjetno najtrši oreh, preden se lotimo sistematičnih ukrepov, ki jih lahko izvajamo v okviru svojih pristojnosti.

Vse različne profile, ki se ukvarjajo z družinskim nasiljem, je treba:

- ustrezno seznaniti s problemom;
- ustrezno seznaniti s socialno mrežo, ki je na voljo za reševanje tovrstne problematike;
- predstaviti veljavne predpise, ki to omogočajo;
- posredovati možnosti, kako se da tovrstne probleme reševati in rešiti;
- zdravnikom družinske medicine posredovati ustanove in naslove socialne mreže na lokalni ravni, ki se ukvarja z družinskim nasiljem z vsemi nalogami, ki jih lahko opravijo te ustanove;
- zagotoviti ustrezno izobraževanje zdravnikom družinske medicine, ambulantnim in patronažnim sestram s tega področja;
- izdelati navodila za ustrezno zdravniško obravnavo žrtev družinskega nasilja;
- izdelati navodila za ustrezno zdravniško obravnavo povzročiteljev družinskega nasilja;
- izdati pisna navodila in pripraviti enotne obrazce za prijavo suma družinskega nasilja;
- zagotoviti povratne podatke o obravnavi družinskih članov zaradi družinskega nasilja vsem zdravnikom, ki imajo registrirane družinske člane iz take družine.

Literatura

1. Bajzek J. Kriza in perspektiva evropske družine. V: Ramovš J (ur.). Družina. Zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine, Ljubljana 1995; 87-122.
2. Božanc Deležan I. Ko je najnevarnejša institucija zakon, najnevarnejši prostor dom, najnevarnejša oseba partner. v Kozmik V, Dobnikar M (ur.). Dosje: Kaj ti je deklica. Ljubljana 1999, 11-16.
3. Cunningham N. The pediatrician and child protection teamwork. Slovenska pediatrija. 2001; 8: 74-9.
4. Felzen J. C. Physicians and medical neglect: variables that affect reporting. New York. Child Abuse and Neglect. 1993; 17: 605-12.
5. Filipič K. Nasilje v družini, Bonex. Ljubljana 2002.
6. Finkelhor D, Yllo K, Licence to Rape, Sexsual Abuse of Wives. New York: 1985
7. Jonson Ch. F. Abuse and neglect of children. V: Nelson textbook of pediatrics W. B. Saunders 15.th. ed. 1996; 112-121.
8. Kanduč Z. Družina in nasilje: vzroki, razlogi in konteksti. Nasilje nad ženskami. Gotenica.. 1998
9. Kempe C. The bedded child syndrome. JAMA 181 1962; 17-24
10. Kozmik V, Dobnikar M. Dosje. Nasilje nad ženskami. Ljubljana. 1999
11. Rok-Simon M, Obersnel-Kveder D, Toplak-Ostan M. V zdravstvu zabeleženo nasilje. Razširjen zbornik 2. ciklusa seminarjev. Namesto koga roža cveti. 1997; 222-27.
12. Ramovš J. Družina. Zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine. Ljubljana. 1995.
13. Scheier M A. V. A. Likon. Münchausen by proxy syndrome. A modern pediatrics challenge. The Journal of pediatrics, 1994; 125:110-15.
14. Tomori M. Nasilje nad otroki tabu - ki ga lahko odstremo. Razširjen zbornik 2. cikla seminarjev. Namesto koga roža cveti. 1997; 218-22.
15. Kersnik J, Tušek-Bunc K. Trpinčen otrok v ambulanti zdravnika splošne medicine. In: Kersnik J, editor. Poškodbe v osnovnem zdravstvu. Zbornik predavanj 2. spominsko srečanje dr. Janija Kokalja; 2001 apr 19-21; Kranjska Gora. Ljubljana: Združenje zdravnikov družinske medicine SZD, 2003; 1-2.

11. DRUŽINSKO NASILJE IN ZDRAVSTVENO VARSTVO OTROK IN MLADOSTNIKOV

prim. asis. mag. Polona Bracar, dr. med., spec. šolske medicine, Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije

11.1. UVOD

Zdravstvena služba ima zaradi narave dela pomembno mesto pri preprečevanju in odkrivanju družinskega nasilja.

Organizacija zdravstvenega varstva otrok in mladostnikov omogoča zdravniku vpogled v družino otroka in mladostnika in s tem možnost prepoznavanja znakov nasilja ali znakov motene družinske dinamike. Otrok in mladostnik vstopa v zdravstveni sistem na vseh treh ravneh zdravstvenega varstva zaradi različnih razlogov, bodisi da zaradi bolezni poišče pomoč pri osebnem zdravniku, preventivnem zdravniku ali v bolnišnici ali ga v okviru preventivnega programa povabimo na obisk. Zdravniki, ki izvajajo zdravstveno varstvo otrok in mladostnikov, so dodatno usposobljeni za delo na področju trpinčenja, zanemarjanja in zlorabljanja otrok in mladostnikov na podiplomskem izobraževanju.

Za nadaljnje izboljšanje kakovosti dela na tem področju bomo morali v zdravstvenem sektorju pripraviti strokovne podlage in smernice za obravnavo otrok in mladostnikov, ki so žrtve družinskega nasilja, ter vsebinsko dopolniti izobraževalne programe.

11.2. ORGANIZACIJA ZDRAVSTVENEGA VARSTVA OTROK IN MLADOSTNIKOV

Organizacija zdravstvenega varstva otrok in mladostnikov v Sloveniji otrokom in mladostnikom omogoča visoko stopnjo dostopnosti.

- Brez napotnice lahko obišejo specialista pediatra, specialista šolske medicine ali zdravnika, ki je dodatno usposobljen na podiplomskem tečaju iz zdravstvenega varstva žensk, otrok in mladine za delo z otroki in mladostniki.
- Zdravstveno varstvo otrok in mladostnikov je tudi lokacijsko blizu njihovega doma ali kraja šolanja (v zdravstvenih domovih ali zasebnih ordinacijah), tako da otroci in mladostniki lahko tudi sami obišejo zdravnika.
- Ordinacije za otroke in mladostnike so praviloma prostorsko ločene od ordinacij za odrasle, kar daje otrokom in mladostnikom občutek zasebnosti. Posebej mladostniki težko sprejemajo dejstvo, da se v čakalnici srečujejo z odraslimi ali celo s sosedi in z znanci, kar jih odvrča od obiska pri zdravniku.
- Dejstvo, da si otroci in mladostniki lahko izberejo svojega zdravnika, in ne zdravnika svojih staršev, povečuje zaupnost med pacientom in zdravnikom in daje otroku ali mladostniku prednost v obravnavi.

Prav v primerih družinskega nasilja taka organizacija dela daje večjo verjetnost, da bo otrok in mladostnik - žrtev nasilja - poiskala pomoč v zdravstvenem sistemu. Možnost, da si otroci in mladostniki praviloma izberejo svojega zdravnika, in ne zdravnika staršev, daje tudi zdravniku moč v zagovarjanju otroka in mladostnika, ki je žrtev nasilja v družini.

Organizacija dela v zdravstvenem varstvu otrok in mladostnikov omogoča, da ob pogostem stiku z otrokom in mladostnikom ob različnih aktivnostih, ki jih predpisuje program preventivnega zdravstvenega varstva, daje zdravniku več možnosti, da prepozna znake družinskega nasilja pri svojih varovancih, otrokom in mladostnikom pa več priložnosti, da najdejo moč in nasilje razkrijejo.

- Ob sistematičnem pregledu (8 pregledov v predšolskem obdobju in 7 v šolskem obdobju) se zdravnik pogovori z otrokom ali mladostnikom, njegovimi starši in razrednikom pri šolarjih in pregleda otroka ali mladostnika.
- Pri namenskih pregledih se praviloma zdravnik ali medicinska sestra pogovorita in usmerjata pregled otroka ali mladostnika (pregled zaradi cepljenja, pregled pred vstopom v vrtec, pregled po sistematiki, pred odhodom na organizirano zdravljenje ...).
- Na timskih obravnavah otrok in mladostnikov zaradi učnih, vedenjskih ali zdravstvenih težav več strokovnjakov obravnava otrokov oz. mladostnikov problem. Tak način obravnave osvetli otrokov problem z različnimi podatki in iz različnih zornih kotov ter lahko razkrije družinsko nasilje.
- Podobno pri razkrivanju družinskega nasilja pomaga zdravniku sodelovanje z osebjem vrtca in šole, ki pogosto poznajo marsikatero podrobnost o družini, vedenju in učni uspešnosti otroka ali mladostnika in so vir pomembnih podatkov o vključevanju otroka ali mladostnika v vrstniško skupino in ožje ter širše družbeno okolje.
- Zdravstvena vzgoja, ki poteka individualno ob pregledu ali v skupinah, daje možnost ozaveščanja otrok in mladostnikov ter njihovih staršev o pojavu in dinamiki družinskega nasilja ter o načinih zaščite.

11.3. USPOSABLJANJE ZDRAVNIKOV, KI IZVAJAJO ZDRAVSTVENO VARSTVO OTROK IN MLADOSTNIKOV

Cilj izobraževanja zdravnikov je, da bi postali bolj občutljivi za prepoznavanje družinskega nasilja ter prepoznavanje znakov telesnega in duševnega trpinčenja, zlorabljanja in zanemarjanja. Na izobraževanju zdravnike seznanimo s postopkom ukrepanja ob sumu na družinsko nasilje ter zakonodajo, ki jih zavezuje k ukrepanju.

- Te vsebine so obvezni del programa podiplomskega tečaja iz zdravstvenega varstva žensk, otrok in mladine, ki je sestavni del specializacije iz pediatrije in zakonsko obvezen za vse zdravnike splošne medicine, ki izvajajo zdravstveno varstvo otrok in mladostnikov. V izobraževanje so vključeni tudi strokovnjaki drugih strokovnih področij in sektorjev; sodniki, tožilci, policisti, kriminalisti, strokovnjaki centrov za socialno delo in šolske svetovalne službe. Ti iz različnih zornih kotov predstavijo svoje delo z žrtvijo in družino, delo v kriznih timih in seveda svoje videnje sodelovanja z zdravniki.
- V času kroženja specializantov pediatrije po otroških oddelkih in drugih oddelkih posvečajo mentorji večjo pozornost posredovanju znanja na področju prepoznavanja znakov telesnega in duševnega nasilja pri otrocih in mladostnikih.
- Vsebine družinskega nasilja pogosto vključujemo v programe rednega podiplomskega izobraževanja zdravnikov (Derčevi dnevi, Pediatrični kongresi, ožje strokovno izobraževanje s področja motenj prehranjevanja, motenj vedenja ...) bodisi kot samostojne teme ali kot vzrok za zbolevanje (anoreksija, bulemija, depresija, samomorilnost ...).

11.4. SKLEP

Zdravstvena služba je zelo pomemben člen pri identifikaciji družinskega nasilja in pri zbiranju dokazov, vendar sami opazamo, opozarjajo pa nas tudi strokovnjaki drugih sektorjev, ki se ukvarjajo z nasiljem nad otroki in mladostniki, da se zdravniki odzivajo pozno in zadržano.

Organizacija zdravstvenega varstva otrok in mladostnikov glede na dobro dostopnost službe in strokovno usposobljenost zdravnikov, ki so praviloma specialisti pediatrije in šolske medicine ali dodatno usposobljeni za delo z otroki in mladostniki, daje temeljne možnosti za učinkovito in pravočasno prepoznavanje družinskega nasilja. Tu verjetno ni treba iskati razlogov za zadržanost zdravnikov, treba pa bi bilo opisano organizacijo zdravstvenega varstva otrok in mladostnikov zagotoviti tudi otrokom in mladostnikom v vaških okoljih.

Dosedanje programe izobraževanja bo treba dopolniti, ker zdravnikom ne dajejo dovolj znanj in veščin na področju komunikacije z žrtvijo in družino, na področju sodelovanja s policisti, kriminalisti in tožilci. Potrebujemo več konkretnih informacij o njihovi vlogi pri obravnavi na sodišču in verjetno tudi o njihovi vlogi v kriznem timu.

Treba bo opredeliti obseg dela zdravnika, ker ne gre samo za pregled žrtve, ampak za vključitev zdravnika v celoten postopek, kar pa v programu zdravstvenega varstva ni opredeljeno niti časovno niti finančno. Te aktivnosti morajo zdravniki opravljati zunaj rednega ambulantnega dela, pogosto v prostem času. Zato bo treba tudi na tem področju vzpostaviti pravno-finančni red.

Etične dileme še vedno ostajajo predmet razprav med zdravniki. Zato bo treba v okviru izobraževanja zdravnikov te dileme razrešiti tako z vidika kodeksa kot različnih zakonov, ki zdravnike v različnih okoliščinah različno zavezujejo in zato vnašajo

zmedo in očitano zadržanost v trenutku, ko bi bilo hitro ukrepanje nujno, tako zaradi pravočasne pomoči žrtvi kot tudi zaradi uspešnosti kazenskega postopka.

Za nadaljnje izboljšanje kakovosti dela zdravnikov je nedvomno treba pripraviti strokovne smernice za obravnavo otrok žrtev družinskega nasilja, ki bi natančno določale postopek obravnave, sodelovanje s strokovnjaki drugih sektorjev, postopek zavarovanja dokazov, sodelovanje v kriznem timu ... Verjetno bi strokovne smernice drugih sektorjev pripomogle k izboljšanju sodelovanja med posameznimi strokovnjaki, saj bi jasno razmejile vlogo posameznikov v postopku. Pripomogle pa bi tudi k večjemu zaupanju v pravilnost in uspešnost postopka.

Literatura

1. Haggerty RJ. Health Policy Initiatives in Adolescence. Bull NY Acad Med 1991;67:514-26
2. Millstein SO, Petersen AC, Nightingale EO. Promoting the Health of Adolescents. Oxford University Press NY, 1993:31-101
3. The Health of Youth. A Cross-National Survey. WHO Regional Publication, European series No 69, 1993/94: 86-114.
4. Pušnik M. Projekt trpinčenje med otroki in mladostniki. Delovno gradivo. Zavod RS za šolstvo, Ljubljana, oktober 1996: 71-2.
5. Mausner JS, Kramer S. Screening in the detection of disease. In Epidemiology - An Introductory Text. WB Saunders Company 1985:214-38
6. Cromer et al. Medical Screening. Journal of Adolescent health 1992;13:3S-6S
7. Marks A, Fisher M. Health Assessment and Screening During Adolescence. Pediatrics 1987;80:135-55.
8. Brčar P. Sodobna izhodišča za zdravstveno varstvo mladih. Slov Pediatr 1995;1-3:82-87.
9. Brčar P, Weibl B. Duševno-socialno zdravje otrok in mladostnikov ter uporaba presejalnih testov. In Varovanje duševnega zdravja otrok in mladostnikov. Inštitut za varovanje zdravja RS, 1999:323-330.

12. PREPREČIMO TELESNO KAZNOVANJE OTROKA: NOV IZZIV PROTI NASILJU V DRUŽINI

prof. dr. Pavle Kornhauser, Zveza Prijateljev Mladine Slovenije

Pred petindvajsetimi leti smo na pediatričnih Derčevih dnevih opozorili na hude oblike zlorabe otroka, pojav smo imenovali "trpinčenje". Prvi pri nas, ne le v Sloveniji, temveč v nekdanji skupni državi Jugoslaviji, smo strokovnim krogom predstavili naše raziskave o hospitaliziranih poškodovancih na otroškem oddelku kirurške klinike, pri katerih smo dokazali zlorabo otroka, tudi spolno. K sodelovanju smo pritegnili pedopsihiatre, psihologe, socialne delavce, pravnike in sodnomoedicince. Od takrat je bilo veliko posvetov in simpozijev s tega področja, objavljenih je bilo več zbornikov in strokovnih člankov v različnih revijah, ozaveščena je bila tudi naša javnost v dnevnikih, na radiu in televiziji. Tudi državni organi so zlorabi otroka namenili veliko pozornost. Menim, da je bil v Sloveniji na tem področju dosežen velik napredek in da je treba le poglobiti že opravljeno delo. Naj navedem še zanimiv podatek, da je v zadnjih letih na "otroški kirurgiji" v ljubljanskem KC hudo poškodovanih otrok zaradi zlorabe zelo malo, le eden do dva.

Nismo pa storili ničesar, da bi opozorili na zelo razširjeno obliko trpinčenja, sicer na prvi pogled manj pomembno, na **zlorabo otroka v družini, ko ga telesno kaznujemo** (o duševnem trpinčenju otroka, ki ima lahko še hujše posledice, kot je telesna kazen, pa tukaj ne bi razpravljali!). Skozi stoletja, tudi danes, velja pri večini staršev prepričanje, da je njihova pravica "v vzgojne namene" otroka telesno kaznovati, po domače povedano, da ga lahko tepejo.

Že pred tremi desetletji so se v Evropi, najprej v Veliki Britaniji, oblikovala združenja, ki so zagovarjala pravico otroka proti vsaki zlorabi, tudi proti telesnem kaznovanju. Dokazali so, da je tudi otrok človek, ki ga varujejo mednarodni dogovori o njegovi telesni in duševni nedotakljivosti. V Veliki Britaniji so oblikovali mednarodno organizacijo in jo imenovali EPOCH (End Physical Punishment of Children). Zlasti skandinavske države so razvile široko akcijo zoper fizično kaznovanje otroka, saj je to zgrešen vzgojni in pedagoški ukrep. Leta 1998 je Ameriška pediatrična akademija objavila nova navodila o odnosu staršev do lastnih otrok in poudarila, da "zaradi negativnih vplivov tepeža spodbujajmo starše, naj se lotijo drugačnih vzgojnih ukrepov". S tega področja so bile v tujem strokovnem tisku objavljene številne raziskave, ki so lahko podlaga za naše razmišljanje in ukrepanje.

Na mednarodnem področju nas že zavezuje »Konvencija o pravicah otroka ZN« (leta 1991 ratificirana tudi v slovenskem parlamentu), ki v 99. členu navaja, "da morajo biti otroci zaščiteni pred vsemi oblikami fizičnega in duševnega nasilja". Švedska je bila leta 1979 prva, ki je v svoji zakonodaji izrecno prepovedala fizično kaznovanje otroka; od takrat je še 11 držav v lastno zakonodajo vneslo to prepoved (med njimi tudi naša soseda Avstrija). (Slovenija je med državami, ki so prepovedale telesno kaznovanje otroka v šoli!).

Kaj pomeni dejavnost pri ozaveščanju prebivalstva zoper pretepanje otroka v družini, najbolje kaže primer Švedske, kjer so v anketah pred petnajstimi leti ugotavljali, da več kot 50 odstotkov staršev fizično kaznuje svoje otroke, v zadnji anketi pa je teh bilo le 10 odstotkov!

Kaj storiti pri nas? Današnja konferenca je pravo mesto, da se v strokovnih krogih in v javnosti sproži razprava, ali je fizično kaznovanje otroka še vzgojni ukrep. Ali ni fizično kaznovanje v nasprotju z njegovimi človekovimi pravicami?

Zato predlagam, da bi se Zveza prijateljev mladine Slovenije skupaj z Varuhom človekovih pravic z našimi strokovnjaki s področja pedagogike, psihiatrije, socialnega varstva in zdravstva lotila raziskave (ankete), koliko je ta pojav "razširjen" v naših družinah, v mestih in na podeželju. Na podlagi teh podatkov lahko objavimo te izsledke tudi v javnih občilih in sprožimo akcijo, ki bo pripomogla k opuščanju fizičnega kaznovanja naših otrok. Že doslej smo se v ZPMS povezali s številnimi mednarodnimi organizacijami s tega področja in dobili dragocene podatke. Treba bo finančno opredeliti izvedbo predlagane ankete in nosilce raziskave.

Prepričan sem, da bo mogoče v razmeroma kratkem času spremeniti miselnost ljudi, ki je na tem področju tradicionalno nesodobna in usmerjena proti pravicam naših najmlajših prebivalcev.

13. POLICIJA V SODOBNI DRUŽBI IN PREPREČEVANJE NASILJA V DRUŽINI

dr. Branko Lobnikar, Fakulteta za policijsko varnostne vede

Tatjana Mušič, Uprava kriminalistične policije, Generalna policijska uprava

13.1. UVOD

Policijsko dejavnost (angl. *policing*) razumemo kot dejavnost varovanja življenja in premoženja ljudi ter zagotavljanje reda, da bi lahko ljudje v miru opravljali svoje delo. Policijsko dejavnost izvaja veliko različnih organizacij, vsekakor pa je med njimi najbolj opazna javna policija. Slednja ima tudi največ pooblastil, pa tudi največ odgovornosti za izvajanje policijske dejavnosti.

Slovenska policija ima v svojem poslanstvu zapisano, da je njena naloga pomagati ljudem, skrbeti za njihovo varnost in za varnost njihovega premoženja. Za policiste bi naj veljale vrednote, ki se kažejo v njihovem zakonitem in strokovnem delu, spoštovanju človekovih pravic in svoboščin, poštenosti, nepristranskosti, nediskriminatornosti in odgovornosti. Kot okvir svojega delovanja si je policija zastavila policijsko delo v skupnosti (Internet 1), kjer policija skupaj z drugimi institucijami in prebivalci v konkretni skupnosti skrbi (a) za zagotavljanje reda, (b) za preprečevanje kaznivih dejanj in odkrivanje ter procesuiranje osumljencev in (c) skrbi za zmanjševanje strahu pred viktimizacijo. Zato si v nadaljevanju pogledimo nekaj poudarkov policijskega dela v skupnosti.

13.2. POLICIJSKO DELO V SKUPNOSTI

Pagon in Lobnikar (2004) povzemata ugotovitve raziskovalcev policijske dejavnosti, da so zaradi čedalje bolj poudarjene nezmožnosti policijskih organizacij, da bi s tradicionalnim pristopom k opravljanju policijskega dela uspešno odgovorile na zahteve, ki jih pred policiste postavljajo njeni uporabniki, v zadnjih desetletjih čedalje bolj javna in prepoznana prizadevanja, ki postavljajo v ospredje nove načine opravljanja policijskega dela, kot sta policijsko delo v skupnosti (angl. *community policing*; Goldstein, 1987;) in k premagovanju problemov usmerjeno policijsko delo (angl. *problem-oriented policing*; Goldstein, 1990). Policijsko delo v skupnosti tako razumemo kot proces, kjer policisti in prebivalci skupaj identificirajo, razvrstijo po pomembnosti in tudi skupaj premagujejo varnostne probleme, kot so na primer preprodaja in uživanje mamil, strah pred kriminalom, nasilje v družini ter druge neprijetnosti in deviantnosti v življenjskem in delovnem okolju prebivalcev.

Za policijsko delo v skupnosti je značilen proaktiven in decentraliziran pristop, katerega cilji so (a) zmanjšanje kriminalitete, (b) zmanjšanje nereda in (c) zmanjšanje strahu pred kriminalom, kar pa je mogoče doseči samo s pomočjo partnerskega odnosa med policijo in skupnostjo (Trojanowicz in Bucqueroux, 1994; Trojanowicz in sodelavci, 1998). Ko govorimo o skupnosti, nimamo v mislih nekega imaginarnega pojma, ampak konkretne institucije, kot so družine, šole, društva, državne in nevladne organizacije, skupnosti stanovalcev, podjetja, verske skupnosti, interesne skupine; pravzaprav gre za skupnosti, ki doživljajo probleme, ki jih lahko premagajo v sodelovanju s policisti (Pagon in Lobnikar, 2004).

Uvajanje policijske dejavnosti v skupnosti se pogosto povezuje z vprašanjem povečanja stroškov za policijsko dejavnost in z vprašanjem povečane stopnje prijavljenih kaznivih dejanj. Izkušnje kažejo, da je uvajanje policijske dejavnosti v skupnosti dejansko dobra naložba, saj policija lahko stori več, pogosto celo z manj zaposlenimi.

Poleg tega imajo občani občutek, da za svoj denar resnično nekaj dobijo. Glede števila prijavljenih kaznivih dejanj izkušnje kažejo, da se praviloma res poveča, saj ljudje vzpostavijo tesnejše stike s policisti in jim tudi bolj zaupajo, zato je bolj verjetno, da bodo prijavljali tudi neznatnejša kazniva dejanja (Goldstein, 1990). Zato so pomembnejši kot število prijavljenih kaznivih dejanj kakovost življenja v skupnosti, stopnja strahu pred kriminalom in uspešnost reševanja problemov.

13.3. NASILJE V DRUŽINI IN POLICIJSKO DELO

V srednjeročnih strateških načrtih policije (Internet 1) je v prvi točki, ki obravnava uspešno in učinkovito omejevanje kriminalitete, zapisano, da bo policija med drugim posebno pozornost namenila kakovostnemu delu pri preprečevanju in odkrivanju najhujših kaznivih dejanj, med katera so načrtovalci uvrstili tudi kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost ter otroke in družino. Zapisali so, da morajo pri svojem delu izboljšati odnos do oškodovancev in prijaviteljev ter okrepiti sodelovanje z domačimi institucijami.

Čeprav ima slovenska policija na deklarativni ravni delo na področju preprečevanja in odkrivanja nasilja v družini zapisano kot vodilo, pa se postavlja vprašanje, ali policiji to tudi uspeva. Tako bomo v nadaljevanju najprej na kratko opredelili težave, ki policijo ovirajo pri doseganju prej opisanih ciljev, prispevek pa bomo končali z opisom aktivnosti, ki jih policija že izvaja ali pa jih bo izvajala v bližnji prihodnosti.

13.3.1. Ovire za uspešno delo policije pri preprečevanju nasilja v družinah

Lakmusov papir, kjer lahko ocenjujemo delo policije, ni ohranjanje javnega reda in miru niti preiskovanje kaznivih dejanj, ki spadata med tradicionalne naloge vseh policij na svetu. Lakmusov papir sodobnosti policijske dejavnosti so področja, ki tradicionalno niso sodila na področje policijske dejavnosti ali pa jih policisti niso dojemali kot nekaj, kar bi morali opravljati. Ukrepi policije pri nasilju v družini so vsekakor eno teh področij. Ko se pogovarjamo o vlogi policije pri preprečevanju in obravnavanju nasilja v družini, gre izhajati iz ugotovitev Varuha za človekove pravice (Varuh, letno poročilo, 2002; Internet 2), da je dolžnost policije odločno in učinkovito ukrepati pri izvrševanju nalog, ki so ji zaupane. Pri tem Varuh človekovih pravic posebej poudarja varovanje življenja ter zagotavljanje osebne varnosti ljudi in sklepa, da bi policija, ki bi ravnala defenzivno in v nasprotju z zaupanimi nalogami in pooblastili, ki jih ima v tej zvezi, posamezniku s svojo nedejavnostjo kršila njegove pravice in svoboščine.

Pri izvajanju ukrepov s področja upravljanja nasilja v družini policija sama ne more biti uspešna. Tu so ključnega pomena sodelovanje in dobri odnosi na lokalni ravni, ko je policija pri izvrševanju svoje socialne funkcije (ohranjanje reda in miru ter zagotavljanje varnosti) lahko uspešna le, če sodeluje z drugimi institucijami. Varuh človekovih pravic pravi, da lahko policija s svojim strokovnim, preudarnim in predvsem nepristranskim posredovanjem pripomore k spoštovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin tudi v primerih, ki so sicer na meji njenih pristojnosti. Gre za ukrepanje ob različnih medčloveških nesoglasjih in sporih, kot so skaljeni odnosi ali celo nasilje v družini, medsosedske spori in podobne življenjske okoliščine, ko se ljudje, ki si očitno ne znajo drugače pomagati, obrnejo po pomoč na policijo (Internet 2).

Nevarnosti, da policija pri tem ni ravno uspešna, so mnogotere in segajo od osebnega dojemanja policistov, kaj naj bi bilo njihovo delo, do organizacijskih ukrepov.

Pomembna nevarnost izhaja iz narave policijske subkulture (Meško, 1994; Štrukelj & Pagon, 2003), kjer med drugim raziskovalci ugotavljajo, da so policisti načeloma nenaklonjeni žrtvam kaznivih dejanj. Raziskave so pokazale, da policisti posredovanja v družinskih sporih ne dojemajo kot policijsko delo in se mnogokrat zatekajo k mitom o družinskem nasilju (Filipčič, 2002), ki izključujejo policijsko posredovanje. Tako lahko pogosto slišimo, da so si žrtve (še posebej ženske) same krive, če so pretepe, da si ženske velikokrat stvari izmišljujejo, da kazenski postopek ne bi privedel do rešitve problema, zato je nesmiseln, da gre konflikte v zasebnem življenju, kjer se policija ne bi smela vmešavati, in podobno (Kury in sodelavci, 2002). Ob tem je treba opozoriti še na ugotovitve raziskav o nasilju in agresivnosti znotraj slovenske policije; dobršen del policistov in policistk na svojem delovnem mestu s strani svojih kolegov doživlja nasilje in agresivno vedenje (Pagon in Lobnikar, 1995; Lobnikar in sodelavci, 2000). Ob tem dejstvu je težko verjeti, da bodo viktimizirani policisti in policistke ustrezno skrbeli za viktimizirane prebivalce.

Naslednji problem je problem slabe usposobljenosti policistov za delo pri posredovanju v družinskih sporih in se dotika vprašanja, kako policiste sploh usposabljammo za policijsko delo (Matis, 2002; Durić, 2003). Največji problem pa je, da policija zelo redko sodeluje z drugimi organizacijami, ki jih je pri obravnavi nasilja v družini nujno vključiti in tako nadgraditi policijske ukrepe. Gre za vprašanje pristojnosti, organizacijskega prestiža, pripravljenosti sodelovanje ter ne nazadnje zakonske neurejenosti področja medsebojnega sodelovanja.

Kljub tem resnim težavam, ki policijo ovirajo pri uspešnem in učinkovitem delu na področju preprečevanja in odkrivanja nasilja v družini, pa policija s svojim delom poskuša vplivati na izboljšanje razmer na tem področju. V nadaljevanju na kratko predstavljamo dosedanje in bodoče ukrepe policije v zvezi z nasiljem v družini.

13.3.2. Aktivnosti slovenske policije pri preprečevanju nasilja v družini

Policisti pri svojem delu ugotavljajo, da je slovenska družba kot celota do nasilja v družini precej tolerantna in zato ni naklonjena niti žrtvam nasilja znotraj družine; izjema so bolj ali manj otroci in žrtve najhujših dejanj z najhujšimi posledicami. Družina je še vedno dokaj zaprta celica, družina, v kateri vlada nasilje, še toliko bolj, njena zasebnost je tradicionalno nedotakljiva. Okolica meje zasebnosti »spoštuje« in se praviloma v dogajanje noče vtikati. Nasilje v družini je »ženski« problem, ki naj ga (in v glavnem tudi ga) rešujejo ženske. To je eno od področij, kjer vlada največ predsodkov in stereotipov v vseh okoljih in tudi profesionalci, ki obravnavajo to problematiko, niso izvzeti. Ugotovimo lahko, da so strokovnjaki pogosto obremenjeni z napačnimi predstavami zaradi nepoznavanja dinamike nasilja, vzrokov, oblik, strategij preživetja in posledic, ki jih nasilje pušča na ljudeh. Miti, kot so »oba sta kriva za nasilje, izzivala ga je, če tega ne bi hotela, bi odšla, bi se ločila«, zagotovo ovirajo ustrezno in strokovno ukrepanje, pa tudi odzivanje okolja in celotne družbe.

Policisti so produkt okolja, iz katerega izhajajo. Strokovnjaki, ki se v policiji ukvarjajo z nasiljem v družini, pa kljub vsemu ugotavljajo, da se odnos policistov do nasilja v zadnjih letih pozitivno spreminja in ta sprememba je najbolj vidna ravno v odnosu do nasilja v družini. K temu je zagotovo pripomoglo predvsem intenzivno usposabljanje, ki so se ga v policiji lotili načrtno in usmerjeno ter k sodelovanju pritegnili številne strokovnjake iz drugih organizacij, tako vladnih kot nevladnih, kot tudi strokovnjake iz (predvsem evropskih) držav, ki imajo na tem področju daljšo prakso.

Policija je do leta 2003 usposobila 46 policistov in kriminalistov, ki so sami izrazili željo in pripravljenost, da bi se specializirali za problematiko nasilja v družini ter so

že med usposabljanjem pokazali primeren odnos in predznanje. Ti »multiplikatorji« sedaj svoje znanje prenašajo na kolege policiste. V slovenski policiji načrtujejo, da bodo v letu 2004 vsi policisti v državi, ki se posredno ali neposredno srečujejo z žrtvami nasilja, usposobljeni za zakonito in strokovno ukrepanje v primerih nasilja v družini. To vključuje tudi seznanjenost policistov z informacijami o institucijah in društvih, od katerih lahko žrtve pričakujejo pomoč. Pričakujemo, da bodo policisti v kriznih položajih vedeli, koga lahko obvestijo tedaj, ko žrtev potrebuje pomoč.

Zavedanje pomembnosti problema nasilja v družini in prepoznavanje problema nasilja v medsebojnih odnosih je podlaga za spremembo usmerjenosti policijskega dela; delo, usmerjeno na obravnavo dogodka, je nujno spremeniti v delo, ki je ciljno usmerjeno v proces oz. v premagovanje problema (več o tem glej v Pagon in Lobnikar, 2004). Preobrat v procesno usmerjen način dela pa je mogoč šele takrat, ko bodo policisti znali ločevati med pomočjo v kriznem položaju in skrbjo za varnost v policijskem okolišu.

Tudi policisti pri svojem delu spoznavajo, da je nasilje v družini (etični) problem celotne družbe, in če se želimo z njim spopasti, moramo to storiti skupaj. Besedo »sodelovanje« zadnja leta pogosto uporabljajo vse institucije na vseh ravneh delovanja. Vprašanje pa je, kaj sploh razumemo pod tem pojmom: to ni le ohranjanje dobrih odnosov med strokovnjaki posameznih institucij, srečevanje na posvetih, izmenjavanje izkušenj na sestankih in okroglih mizah. Poleg vsega tega je ključnega pomena sodelovanje pri razreševanju ogrožajočih situacij, ki pomenijo nevarnost za določeno osebo/osebe. Sodelovanje pomeni združevanje različnih znanj in pristojnosti v konkretnih primerih, ki lahko le skupaj dajo želeni rezultat. Sodelovanje moramo razumeti kot »koalicijo« med institucijami - vladnimi in nevladnimi, ki se posredno in/ali neposredno srečujejo z žrtvami.

Policija sodeluje z drugimi institucijami, npr. s centri za socialno delo, obvešča jih (tudi pisno) o obravnavanju pojavov v družinah, v katerih so ali bi lahko bili ogroženi oz. prizadeti otroci (do 18 let) in osebe, ki niso sposobne same skrbeti zase. Sodeluje na sestankih in posvetih, ki jih sklicujejo CSD za obravnavo posameznih primerov, ter jih tudi predlaga. Timsko delo kot oblika dela je dogovorjeno, ni pa določena jasna vsebina z usmeritvami in pravili. Zato s sodelovanjem s socialno službo ne moremo biti zadovoljni. Po drugi strani pa so konkretni dogovori za ukrepanje v posameznih primerih med policijo in tožilstvom že utečena praksa.

Policisti se čedalje bolj zavedajo, da sami primerov nasilja dolgoročneje ne morejo obvladovati in jih učinkovito razreševati. Zaradi narave svojega dela in svojih pristojnosti lahko policist ali policistka dokaj uspešno umiri trenutni položaj, prepreči konkretno nevarnost, dolgoročneja pa ukrepi policije žrtvam nasilja v družini ne morejo zagotoviti varnosti. In ravno v teh primerih policisti pogrešajo sodelovanje institucij, ki bi se v obravnavo vključile »takoj in zdaj«, strokovnjake, ki bi dajali podporo in pomoč žrtvam v trenutku, ko je to potrebno, ki bi spremljali in bedeli nad dogajanjem in po potrebi posredovali. Ugotavljamo potrebo po sodelovanju strokovnjakov, ki bi žrtvi »odvzeli« odgovornost za dogajanje in nastali položaj, ji stali ob strani takrat, ko sama ni sposobna prenesti bremena uradnih postopkov in odklonilnega odnosa sorodnikov in okolja. To vključuje tako materialno, socialno kot psihološko oporo, da se žrtev nasilja v družini prebije skozi dolgotrajne in stresne postopke pred državnimi organi ter zmore preboleti in odpraviti posledice, ki jih je povzročilo nasilje. Prepogosto pa ostanejo žrtve same. Obstaja veliko anekdotnih primerov, ko policisti opisujejo svoje razočaranje, ko vidijo, da se žrtve vračajo k nasilnežu, ker nimajo druge izbire.

Slovenija je ena redkih držav, ki nimajo posebnega zakona o varstvu družine in otrok. Družina nima niti svojega prostora v kazenskem zakoniku, temveč je potisnjena v »gostilniško nasilje« oz. »javni kraj« (299. člen KZ). Kljub temu pa si je slovenska policija leta 2002 na podlagi analize stanja nasilja v družini postavila cilje in določila aktivnosti za izboljšanje učinkovitosti pri odkrivanju in preiskovanju kaznivih dejanj, katerih žrtve so otroci oziroma mladoletniki. Dokument je uporaben za celotno področje nasilja v družini. V usmeritvah so si slovenski policisti postavili za cilj povečanje števila odkritih kaznivih dejanj in učinkovitejšega dokazovanja in izboljšanja položaja žrtev nasilja ter si za to zadali številne kratkoročne in dolgoročne aktivnosti, ki pa so jih razširili tudi z dejavnostmi, ki presegajo policijske okvire in katerih rezultati bi posredno ali neposredno vplivali na učinkovitost policije. Primer takšnih aktivnosti so vzpostavitev in sodelovanje v sistemu tako psihosocialne pomoči in obravnave za otroke in odrasle, ki so žrtve kaznivih dejanj, kot psihosocialne obravnave nasilnežev, specializacija za to področje dela na vseh ravneh in v vseh institucijah, ter primerna kadrovska zasedenost delovnih mest, kjer naj bi se ukvarjali s problematiko nasilja v družbi.

Ugotovili smo že, da je (tako kot v drugih institucijah) tudi v policiji močno čutiti pomanjkanje osnovnega znanja in veščin s področja obravnave nasilja v družini. Zato je Policijska akademija pred tremi leti uvedla teme nasilje v družini in nasilje nad otroki v obliki izbirnih predmetov, obvezno pa te teme poslušajo policisti na vsakoletnih osnovnih in dopolnilnih usposabljanjih. V pripravi je tudi navodilo za obravnavanje oškodovancev kaznivih dejanj, ki bo začelo veljati pred koncem prvega polletja 2004. Z ukrepi, ki bodo opisani v navodilu, naj bi oškodovancem, ne glede na vrsto kaznivega dejanja, zagotovili primerno obravnavo: ustrezen odnos, spoštovanje njihove zasebnosti, seznanjanje s postopki policije in njeno vlogo v postopkih, oškodovanci naj bi bili seznanjeni s pravico do informacij o poteku in koncu policijske preiskave ter o možnostih za pomoč in podporo, ki ju dajejo različne vladne in nevladne organizacije. Policisti naj bi tako postali prvi vir informacij o tem, kako naj žrtve upravljajo svojo viktimizacijo, obenem pa bi žrtvam posredovali informacije o naslovih vladnih in nevladnih institucij, od katerih lahko zahtevajo ali pričakujejo pomoč v postopkih pred državnimi organi, materialno pomoč in psihološko pomoč in podporo. Tak pristop do žrtev kaznivih dejanj oziroma nasilja bi moral biti minimalni standard obravnave, ki bi ga bili deležni oškodovanci v vseh institucijah.

Po eni strani lahko ugotovimo, da policija še zdaleč ni dovolj uspešna in učinkovita pri svojem delu, še posebej, ko govorimo o obravnavi nasilja v družini. Po drugi strani pa je treba ugotoviti, da policija ne sedi križem rok: v zadnjih letih je primerjalno z drugimi institucijami kljub vsemu opravila veliko dela, ki naj bi vodilo v izboljšanje položaja na tem področju. Marsikatero organizacijo in institucijo delo, ki ga je policija že opravila, še čaka.

13.4. SKLEP

Pagon in Lobnikar (2004) ugotavljata, da so večanje števila (nasilnih) kaznivih dejanj, večanje strahu pred viktimizacijo, čedalje večje zahteve, ki jih postavljamo policiji, ter padec zaupanja in zadovoljstva z delom policije procesi, ki jim je slovenska policija izpostavljena od sredine devetdesetih let. Ne glede na to, kako zelo si policija prizadeva, na tradicionalen način ni več sposobna učinkovito izvajati svojih funkcij v sodobni družbi. Zato v zadnjih desetletjih vedno znova in čedalje bolj ugotavljamo, da mora policija spremeniti celotno filozofijo opravljanja policijske dejavnosti. Za zdaj se kot najboljši primer takšne spremembe kaže uvajanje policijske dejavnosti v skupnosti, nadgrajene z uporabo tehnik, ki so značilne za premagovanje problemov, usmerjeno policijsko delo. Slednje še posebej velja za delo policistov in policistk pri obravnavi nasilja v družini.

Policija je (edina) javna služba, ki je prebivalcem na voljo 24 ur in sedem dni v tednu. In zaradi potreb skupnosti, ki se kažejo tudi takrat, ko druge institucije ne delajo, policija za ljudi izvaja opravila, katerih namen ni zgolj odkrivanje, prijemanje in procesiranje kaznivih dejanj. Policija pa bo lahko uspešna le, če bo pri premagovanju teh problemov sodelovala z drugimi institucijami. Zavedati bi se morali, da smo pri postopkih, ki se ukvarjajo z nasiljem v družini, soodvisni in soodgovorni.

Uporabljeni viri

1. Durić, D. (2003). Usposabljanje za prenos znanj in veščin za uporabo policijskih pooblastil. V: Pagon, M. (ur.) Dnevi varstvoslovja [Elektronski vir] / 4. slovenski dnevi varstvoslovja, Bled, 5. do 7. junij 2003. - Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
2. Filipčič, K. (2002). Miti o nasilju v družini. V: Kanduč, Z. (ur.) Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspective. Inštituz za kriminologijo pri Pravni fakulteti. Ljubljana.
3. Goldstein, H. (1987). Toward Community-Oriented Policing: Potential, Basic Requirements, and Threshold Questions. *Crime & Delinquency*. 33(1). Str. 6-30.
4. Goldstein, H. (1990). *Problem-Oriented Policing*. McGraw-Hill.
5. Internet 1: Usmeritve za pripravo srednjeročnega načrta razvoja in dela policije. (<http://www.mnz.si/si/1511.php>)
6. Internet 2: Letno poročilo 2002. (<http://www.varuh-rs.si>)
7. Kury, H.; Pagon, M. & Lobnikar, B. (2003). Podoba žrtev (spolnih) deliktov in odnos do nasilja - problem stigmatizacije. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Letn. 54, št. 2, str. 137-158.
8. Lobnikar, B., Pagon, M., Duffy, M. & Ganster, D.C. (2000). Dejavniki deviantnega vedenja slovenskih policistov. *Organizacija*. Letn. 33, št. 2, str. 77-93.
9. Matis, R. (2002). Usposabljanje policistov za delo v skupnosti: obravnavanje in reševanje nasilja v družini. *Diplomska naloga*. Visoka policijsko-varnostna šola. Ljubljana.
10. Meško, G. (1994). Policijska subkultura. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*. 45, 2, str. 143-149.
11. Pagon, M.; Lobnikar, B. (1995). Spolno nadlegovanje v slovenski policiji. *Zbornik strokovno-znanstvenih razprav*. Višja šola notranje zadeve. Let. 9, str. 217-240.
12. Pagon, M. & Lobnikar, B. (2004). Preprečevanje kaznivih dejanj: možnosti in omejitve novih pristopov k izvajanju policijske dejavnosti. V tisku.
13. Štrukelj, G. & Pagon, M. (2003). Policijska subkultura: primerjava med mestnimi in primestnimi enotami. V: Pagon, M. (ur.) Dnevi varstvoslovja / [4. slovenski dnevi varstvoslovja, Bled, 5. do 7. junij 2003]. - Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
14. Trojanowicz, R.C. & Bucqueroux, B. (1994). *Community Policing: How to Get Started*. Anderson Publishing, Cincinnati, OH.
15. Trojanowicz, R.C., Kappeler, V. E., Gaines, L. K. & Bucqueroux, B. (1998). *Community Policing. A Contemporary Perspective*. Anderson Publishing, Cincinnati, OH.

14. POTI DO REŠITEV, KI JIH VIDIM

Vlasta Nussdorfer, vodja oddelka za mladoletniško, družinsko in spolno kriminaliteto na okrožnem državnem tožilstvu v Ljubljani, Okrožno državno tožilstvo

Beseda nasilje je morda letos največkrat izgovorjena beseda na strokovnih srečanjih tovrstne tematike. Pomeni vse; od grdega ravnanja do umora za štirimi stenami.

Če pogledamo nasilje v družini skozi preteklost, ugotovimo, kako je v sedanjosti in se zazremo v prihodnost, lahko zatrdimo, da je kar stalnica našega razvoja. Boj proti njemu pa je različen. Vedno smo ga zaznavali, zanj vedeli, v preteklosti pa o njem odločno premalo govorili, še manj pa se proti njemu borili.

Obstajalo je, ponavadi tam daleč za okni, ki niso bila naša, zaradi česar smo si preprosto vse prepogosto rekli: to se nas ne tiče. Tak odnos je zmanjševal tudi moč tistih, ki bi ga morali prijaviti, pa tudi onih, ki bi morali pričati. Nato smo se spraševali, zakaj je prišlo do tragedije, zakaj se policija ni prej odzvala, ali bi se lahko, kaj bomo sedaj, za koliko let bomo storilca ali storilko zaprli. Nastopili so tudi mediji. Prikazali

so slike zgroženih sosedov, pročelje hiše, kjer se je zgodila tragedija, s hišno številko, vhod in okno in tu in tam siroto brez staršev ali enega izmed njih.

Je že tako, da mora teči kri, da mora priti reševalno vozilo ali mrliški voz ..., da spet ugotovimo, da je od močnega udarca do umora lahko le korak ...

Je sedaj drugače?

V letu boja proti nasilju v družini so resnejši pristop napovedali vsi za to pristojni, od varuha človekovih pravic do generalne tožilke in štirih ministrov, pa tudi medijev. Ta boj še vedno traja ... Zato smo tudi danes tu, na seminarju.

Strnil je vse, ki na tem področju delamo, dosegel pa tudi **žrtve** kaznivih dejanj z elementi nasilja. Brez njih ni kazenskih postopkov. Če žrtve molčijo, nasilje prenašajo ali ga neuspešno prijavljajo, je pot do cilja zelo oddaljena. Pravzaprav je sploh ni. Molčati pa ne smejo niti sosedje, zdravniki, socialni delavci, znanci ...

V letošnjem letu nam je na poti do rešitve uspela sprememba kazenske zakonodaje, saj se je 13. 7. 2003 določilo ZKP o privilegiranih pričah spremenilo in so ob prvem zaslišanju poučene, da imajo sicer pravico, da ne pričajo, če pa se te ne poslužijo, se njihovi zapisniki kasneje lahko uporabijo za dokazovanje kaznivega dejanja tudi, **če ne pričajo**.

V preteklosti je to velikokrat pomenilo oprostitev ali celo umik obtožbe.

Novo in pomembno pa je tudi določilo, da so odvetnik, zdravnik, socialni delavec, psiholog in druge osebe, odvezane dolžnosti varovanja tajnosti, oziroma je njihova dolžnost posredovati zaupne podatke pristojnim organom, če gre za primere iz tretjega odstavka 65. člena KZ. To so torej kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in kazniva dejanja zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja.

Tudi to je lahko pot do rešitve nekaterih težavnih primerov.

In zdaj od sedanjosti k prihodnosti. Pomembna je **specializacija vseh**, ki se srečajo z družinskim nasiljem, od socialnih delavcev do kriminalistov, tožilcev, sodnikov in odvetnikov kot pooblaščenec mladoletnih oškodovancev. **Da ali ne za družinska sodišča**. Pomembna so **specializirana sodišča**, pri čemer so lahko družinska ali pa le zgolj oddelki sedanjih sodišč. Na njih naj bi reševali celotno tematiko mladoletniške, družinske in spolne kriminalitete. Vprašanje je, ali bi jim priključili tudi civilne oddelke ... torej razveze, dodelitev otrok. Pozitiven premik se je začel v Ljubljani, kjer dve okrajni sodnici rešujeta spise s področja nasilja v družini.

14.1. POVEZOVANJE VSEH SLUŽB IN PRETOK INFORMACIJ

Vsekakor je to nujno, predvsem pa bi morali centri za socialno delo uvesti 24-urno dežuranje, saj se nemalokrat zgodi, da do težavne situacije pride med dela prostimi dnevi in prazniki, ko na centrih ni nikogar in ostaja skrb za žrtve prepuščena kar policiji. Nekateri centri so sicer pri tem res izjeme. Prav tako bi bilo nujno obveščanje centrov o obsodbah storilcev, vendar šele o pravnomočnih zadevah, kar pa se ne zgodi tako hitro.

Ukrepi za odstranitev nasilneža iz družine (spremembe policijske zakonodaje) in dosledno izvrševanje kazenske. Pri tem imam v mislih tudi sedanji ukrep prepovedi približanja žrtvi, v najhujših primerih pripor. Možnosti obstajajo in prav v minulem letu so tožilci pri preiskovalnih sodnikih v primerih pridržanj dosegli veliko takih

ukrepov. Tako celo soobdolženci, pripeljeni v dežurno službo potem, ko so bili pridržani do 48 ur, velikokrat, da bi se izognili priporu, ponudijo možnost, da se odselijo k staršem, sorodnikom ... To je vsekakor pozitivno, saj se mora, če se nasilnež vrne v družino, običajno odseliti ženska z otroki in to nemalokrat celo v varno hišo. Policisti v zadnjem času posvečajo veliko pozornost svojemu izobraževanju in pripravam na spremembo policijske zakonodaje, ki pa buri duhove. S Policijsko upravo Ljubljana, kjer imajo poseben oddelek za mladoletniško prestopništvo, ki obravnava tudi otroke kot žrtve kaznivih dejanj s področja spolnosti, je sodelovanje zelo pohvalno. O vseh pridržanih smo tožilci predhodno obveščeni, pri čemer se nemalokrat dogovorimo tudi za seznanitev z ovadbo pred njeno podajo. Usmerjanje dela policije teče.

Dosledna pomoč nevladnih organizacij žrtvam, pa tudi medijsko ozaveščanje oškodovancev, ki morajo vedeti, da pomoč je in da jo bodo tudi dobili.

Novost je ustanovitev Društva za pomoč žrtvam kaznivih dejanj, ki bo na pobudo Društva državnih tožilcev Slovenije kmalu ustanovljeno. Gre za Beli obroč Slovenije, ta pa je povzet po vzoru sosednjih držav. Pri tem so nam v veliko pomoč prav avstrijski kolegi.

Dana je bila tudi pobuda, da bi družinsko nasilje bilo novo kaznivo dejanje, ločeno od nasilništva po 299. členu KZ in predstavljeno v XXI. poglavje KZ, torej med kazniva dejanja zoper zakonsko zvezo, družino in mladino.

Tudi alternativne metode: poravnava in odložen pregon živijo, vendar jih je moč pri nasilju v družini uporabiti v manjšem številu. Poravnalec kot tretja oseba nima posebnih možnosti za uspeh v dogovoru med nasilnim zakoncem in žrtvijo, saj gre za pranje umazanega perila. Prav tako pa je tudi tožilec kot organ pregona v večini primerov neuspešen. Primernejše bi bilo novo določilo o odloženem pregonu, kjer bi tožilec pri 162. členu ZKP imel poleg dosedanjih tudi možnost, da osumljenca napoti na zdravljenje v zdravstveno ustanovo, psihološko posvetovalnico ... Veliko kaznivih dejanj z elementi nasilja je storjenih prav zaradi zaužitega alkohola, ki leta in leta opogumlja storilce, da dejanja ponavljajo in se nanj izgovarjajo ... pa tudi posledica osebnostnih lastnosti, ki bi jih bilo mogoče v ustreznih službah korigirati, če ne kar odpraviti.

Zaradi določila 65. člena ZKP, ki je namenjen mladoletnim oškodovancem, bi bilo treba pooblaščenca, to je odvetnike, dodatno izobraževati in pripraviti njihov seznam, s katerega bi jih sodniki postavljali po vrstnem redu, žrtve pa bi morali zastopati ves čas, že od predkazenskega postopka pa do uveljavitve odškodninskega zahtevka. Dodeljeni bi morali biti tudi polnoletnim osebam, če se je kaznivo dejanje zgodilo v času njihove mladoletnosti. Prav tako bi bila pozitivna uvedba zaupnih oseb.

Vse svoje misli bom strnila v en sam stavek. Ustvariti in izvrševati zakonodajo, ki bo pomagala žrtvam, da kazniva dejanja prijavijo, postopke pa kar se da hitro vodijo strokovnjaki, kajti to bo najboljše zagotovilo, da se bodo žrtve odločile za prijavo in storilci trepetali pred odkritjem. Šele to bo lahko naš največji uspeh. To pa so bili tudi sklepi seminarja, z naslovom »Nasilje, res še kdo misli, da je to družinska zadeva?«, ki je bil 12. in 13. novembra 2003 na Brdu. Organiziran je bil v sodelovanju z Generalno policijsko upravo, udeležilo pa se ga je 110 kriminalistov, tožilcev, sodnikov in nekateri odvetniki, ki nastopajo kot pooblaščenca mladoletnih oškodovancev.

Beseda **ne** za nasilje vseh vrst pomeni tudi besedo **da** za hiter in učinkovit kazenski postopek.

15. NASILJE V DRUŽINI - POGLED SODNIKA

Vesna Pavlič Pivk, Okrajna sodnica, Kazenski oddelek, Okrajno sodišče v Ljubljani

15.1. UVOD

Na Okrajnem sodišču v Ljubljani je bila z odredbo predsednice sodišča 20. marca 2003 uvedena specializacija za kazniva dejanja s področja nasilja v družini. V to področje so bila vključena kazniva dejanja po členih od 182 do 185 Kazenskega zakonika (KZ), če sodijo v okrajno pristojnost, po členih od 200 do 202 KZ in po členu 299 KZ, če naj bi bilo kaznivo dejanje storjeno v okviru družine. To je del kaznivih dejanj iz poglavja kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost, tri kazniva dejanja iz poglavja kaznivih dejanj zoper zakonsko zvezo, družino in mladino ter kaznivo dejanje nasilništva, ki sodi v poglavje kaznivih dejanj zoper javni red in mir. Vse zadeve s področja specializacije so se predodelile dvema sodnicama, pripad novih zadev pa si sodnici delita. Tiste zadeve s področja specializacije, v katerih je odrejena prepoved približanja določenemu kraju ali osebi, oglašanje na policijski postaji, hišni pripor ali pripor pa se dodeljujejo vsem sodnicam na oddelku.

15.2. OBSEG SPECIALIZACIJE

Pri določitvi obsega specializacije je bilo treba najprej postaviti okvir, kaj sploh sodi področje nasilja v družini. Kazniva dejanja, ki so bila vključena ob uvedbi specializacije, niso edina, ki nastajajo v odnosih med družinskimi člani, v družinah. V ta okvir bi lahko vključili vsa kazniva dejanja zoper življenje in telo in vsa kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost. Ta okvir seveda ne sme biti preširok, saj je bil eden od vzrokov specializacije tudi, da se pospeši reševanje zadev s tega področja. Če bi bilo v ta okvir vključenih preveč zadev, bi prioriteta izgubila svoj pomen.

Kaznivo dejanje nasilništva po 299. členu KZ je razširjeno na nasilje v družini šele z novelo Kazenskega zakonika, ki je začela veljati 23. aprila 1999, kar je vsekakor pomemben korak k varovanju najšibkejših članov družine, saj je prejšnje besedilo tega člena zajemalo nasilje v družini le, če je zaradi dejanja prišlo tudi do zgražanja ali prestrašenosti v javnosti. Dvomljiva pa je primernost umestitve tega kaznivega dejanja v poglavje kaznivih dejanj zoper javni red in mir, morda bi bila primernejša umestitev v poglavje kaznivih dejanj zoper zakonsko zvezo, družino in mladino.

15.3. STRUKTURA ZADEV IN DINAMIKA SOJENJA

15.3.1. Število zadev

Trenutno je odprtih zadev s področja specializacije 181, v 22 zadevah pa se opravljajo posamezna preiskovalna dejanja, po posameznih letnikih to pomeni:

LETO	K	KPD
2000	11	2
2001	47	11
2002	55	2
2003	68	7
Skupaj	181	22

15.3.2. Struktura zadev

Od vseh zadev s področja specializacije je 161 kaznivih dejanj nasilništva po 299. členu KZ in zanemarjanja mladoletne osebe in surovega ravnanja po 201. členu KZ, od tega prvih malo več, vseh drugih kaznivih dejanj s področja specializacije pa samo 20.

15.3.3. Pripad in dinamika reševanja zadev

Pripad teh zadev v obdobju od uvedbe specializacije naprej je približno štiri zadeve na mesec, to pomeni, da obe sodnici prejmeva približno po dve zadevi na mesec. V tem času sva skupaj zaključili povprečno od 10 do 15 zadev na mesec.

15.3.4. Časovna projekcija glede na trenutno dinamiko reševanja zadev

Sodnici sva ob uvedbi specializacije s predodelitvijo prejeli v reševanje veliko starejših zadev, v katerih je pri reševanju več težav. To so nedosegljivost obdolžencev in oškodovancev zaradi spremembe prebivališč, ki so v družinah, kjer nastane nasilje, pogoste. Časovna oddaljenost dogodkov otežuje dokazovanje, razmere v družinah se spreminjajo, družine obravnavajo tudi socialne službe v različnih programih in izvajajo ukrepe, o katerih v sodnih spisih ni podatkov in še veliko drugih težav, ki se v zadevah, v katerih še ni minilo veliko časa od vložitve obtožnega predloga, ne kažejo v takem številu.

Glede na trenutno število nerešenih zadev (181) in ob obstoječi dinamiki sojenja (12,5 zadeve na mesec) ter glede na povprečni pripad zadev v zadnjih šestih mesecih (4) je utemeljeno pričakovati, da bova sodnici v približno enaindvajsetih mesecih rešili večino starih zadev ter zadeve začeli obravnavati povsem tekoče. Poudariti je treba, da so vse zadeve s področja specializacije prednostne in ob ugotovljeni časovni projekciji bi bilo po letu in pol ali dveh letih smiselno in realno v pravila o dodeljevanju zadev uvesti pravilo, da mora sodnik, ki mu je zadeva s področja nasilja v družini dodeljena v reševanje, tako zadevo začeti obravnavati (razpisati glavno obravnavo) v enem mesecu po vložitvi obtožnega predloga.

15.4. TEŽAVE PRI SOJENJU

15.4.1. Procesne predpostavke

Že omenjene težave pri sojenju v starejših zadevah, predvsem neznana prebivališča obdolžencev ali oškodovancev, povzročijo težave pri ugotavljanju prebivališč, vabljenju in vročanju sodnih pošiljk, kar podaljšuje in ne nazadnje podraži sodni postopek. V tej zvezi je na mestu predlog, ki je pomemben za vse kazenske postopke in ne samo za področje specializacije, to je omogočiti kazenskemu sodniku dostop do centralnega registra prebivalstva. V okviru kaznivih dejanj s področja specializacije udeleženci postopkov pogosto menjajo prebivališča ravno zaradi nevzdržnih razmer v družinah in podatki iz registra prebivalstva bi gotovo pripomogli k hitrejšemu reševanju zadev.

15.4.2. Dokazna pravila

Nasilje v družini je pojav, ki zaznamuje dogajanje v družini v daljšem časovnem obdobju in je spremenljiv, stopnja prizadetosti udeležencev, to je družinskih članov, je zelo velika, saj gre za poseg v človekovo intimno sfero, v njegove odnose s partnerjem, otroki in drugimi družinskimi člani. Zato so dokazni postopki v teh zadevah obsežnejši od drugih. Koncentracija sojenja v teh zadevah je nedvomno v korist vsem udeležencem, vendar je treba upoštevati, da sodnika pri sojenju zavezujejo dokazni standardi, določeni že v Ustavi RS, to so obdolženčeva pravica do obrambe, sojenja v navzočnosti, pravica do zagovornika, zagotovljeno izvajanje dokazov v njegovo korist in iz teh ustavnih pravnih jamstev kazenskega postopka izpeljana dokazna pravila v Zakonu o kazenskem postopku.

V dokaznem postopku so pogosto kot dokaz predlagana zaslišanja socialnih delavcev in drugih delavcev s centrov za socialno delo, ki družino tudi sami obravnavajo. Njihovo pričanje pri družinskih članih povzroči odpor do nadaljnje obravnave, ker zaradi pričanja na sodišču v socialnem delavcu uvidijo nasprotnika, kar oteži delo centrov za socialno delo in poraja vprašanje o smiselnosti izvajanja takih dokazov na sodišču, saj je ne nazadnje najprej treba upoštevati koristi družine in preprečevati nasilje v družini.

15.4.3. Pooblaščenec po uradni dolžnosti

V kazenskih postopkih zaradi kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost po členih od 182 do 184 KZ in kaznivega dejanja po 201. členu KZ mora imeti mladoletni oškodovanec ves čas od uvedbe kazenskega postopka naprej pooblaščenca, ki skrbi za njegove pravice. Za vsa druga kazniva dejanja, ki sodijo v okvir nasilja v družini, pa Zakon o kazenskem postopku za mladoletnega oškodovanca ne predvideva pooblaščenca, čeprav bi ga potrebovali tudi mladoletni oškodovanci v drugih kazenskih zadevah.

Dobrodošel bi bil seznam pooblaščenecv izmed odvetnikov, s katerega bi jih sodišče v kazenskih postopkih dodeljevalo mladoletnim oškodovancem in ki bi bili pripravljene zastopati mladoletne oškodovance in bili bolj aktivni v tej vlogi.

15.4.4. Izločanje dokazov

Tako imenovana "okužba z dokazi", na katere se sodna odločba ne sme opirati, to je izjava osumljenca in privilegiranih prič policiji prej, preden so bile poučene o svojih pravicah, trenutno še pomeni oviro v kazenskih postopkih. Iz nekaterih starejših spisov izjave osumljencev še niso bile izločene, privilegirana priča pa se, če ni bila poučena o pravici, da se bo na njeno izpovedbo lahko oprla sodna odločba, četudi se bo na glavni obravnavi odpovedala pričevanju, lahko še vedno odpove pričevanju, njene prejšnje izjave je treba izločiti iz sodnega spisa, vendar je razpravljajoči sodnik s takim dokazom že "okužen". Z zadnjo novelo Zakona o kazenskem postopku, ki je začela veljati 13. julija 2003, nekatere določbe novele pa se začnejo uporabljati 13. julija 2004, je ta težava odpravljena. Po določbah novele bo policija osumljenca že ob prvem pogovoru poučila o njegovih pravicah, zato se bodo tako pridobljene izjave lahko uporabile na sojenju, sodna odločba pa se bo tudi lahko oprla na izjavo privilegirane priče, ki je bila ustrezno poučena.

15.5. PREDLOGI

15.5.1 mladoletni oškodovanci

V dokaznem postopku je pogosto predlagano zaslišanje mladoletnih oškodovancev v zadevah zaradi kaznivih dejanj po 201. členu KZ, katerih neposredno zaslišanje na glavni obravnavi ni dopustno. Taka zaslišanja se sedaj opravljajo v okviru posameznih preiskovalnih dejanj, ki jih opravi druga sodnica v razpravni dvorani sodne zgradbe med drugimi obravnavami. Obstoječe stanje bi bilo mogoče izboljšati s tem, da se za taka zaslišanja zagotovijo primerni prostori, ki bi bili otrokom prijaznejši in po možnosti zunaj sodne stavbe, opravljali pa bi jih posebej za to usposobljeni kadri.

15.5.2 Izobraževanje

Neizogibno je izobraževanje sodnikov na področju psihologije družine, klinične psihologije, socialne psihologije, psihologije otrok in mladostnikov ter sorodnih področij. To bi pripomoglo k razumevanju družinske problematike in učinkovitem in hitrem sojenju. S predodelitvijo spisov sodnik še ne postane specialist. Poleg izkušenj, ki jih je mogoče pridobiti le s sojenjem na tem področju, so nedvomno potrebna tudi dodatna znanja z drugih področij, saj so odločbe sodišč za družine odločujoče in življenjsko pomembne. Vloga sodnega postopka v zadevah s področja nasilja v družini namreč ni zgolj sankcioniranje, temveč predvsem varstvo šibkejših družinskih članov in omejitev, preprečitev nasilja ter ureditev družinskih razmer.

15.5.3 Izvedenci

Dobrodošel bi bil večji krog izvedencev z naštetih področij, ki bi bili pripravljeni postopati hitro in bi svoja izvedenska mnenja izdelali ne samo na podlagi pisne dokumentacije, temveč tudi na podlagi pogovorov z otroki, s čimer bi bilo omejeno zasliševanje otrok v kazenskih postopkih le na izjemne primere. Pravna stroka namreč ne vključuje specifičnih znanj o razvoju otroka, strukturiranju njegove osebnosti v družini in ravno ta znanja pripomorejo k lažjemu ugotavljanju in razumevanju določenih znakov kaznivih dejanj (npr. opredeliti hudo kršitev dolžnosti skrbi in vzgoje otroka, kdaj se pri otroku pokažejo znaki teh kršitev, in podobno).

15.5.4 Olajševanje izpolnjevanja procesnih predpostavk

Že omenjeni dostop kazenskih sodnikov do centralnega registra prebivalstva sicer ne bi povsem odpravil težav pri zagotovitvi navzočnosti strank na glavnih obravnavah, zagotovo pa bi jih bistveno zmanjšal.

15.5.5 Prioriteta

Ob ugotovljeni časovni projekciji reševanja zadev bi predlagana sprememba, da bi bilo v bodoče treba v zadevah s področja nasilja v družini glavno obravnavo razpisati v enem mesecu po vložitvi obtožnega predloga na sodišče, zagotovo pomenila prednostno obravnavo teh zadev v pravem pomenu besede.

15.5.6. Prijazneša obravnava strank

Oškodovanci in tudi obdolženci v zadevah s področja nasilja v družini težavne razmere v svojih družinah rešujejo v različnih postopkih na sodišču. Poleg kazenskih so to tudi razvezni postopki, postopki za določitev preživnine, delitev premoženja in drugi civilni postopki in te stranke se v kopici sodnih postopkov težko znajdejo in bi potrebovale pomoč z najosnovnejšimi informacijami, kot na primer kje in kako poiskati pravno pomoč, kje lahko pridejo do informacij v zvezi s sodnimi postopki, kaj je predmet posameznega postopka, kdaj in kje lahko predlagajo in predložijo dokaze in podobno. Pomoč v tej smeri, organizirana v okviru sodne uprave, bi pripomogla tudi k hitrejšemu in učinkovitejšemu sojenju v kazenskih zadevah s področja specializacije.

15.6. SKLEP

Približno pol leta po uvedbi specializacije sodnikov na področju nasilja v družini je že mogoče opredeliti prve ugotovitve o učinku specializacije in o težavah, ki so se pri tem pokazale. Kljub vsem omenjenim problemom ugotavljam, da je bila uvedba specializacije na tem področju pozitivna, ker je pripomogla k hitrejšemu reševanju teh zadev, kar je razvidno iz navedenih statističnih podatkov. Spodbudna pa je tudi časovna projekcija reševanja teh zadev v prihodnje, za katero upam, da bo še boljša, kot je bila predstavljena v tem sestavku, saj je bila povzeta pol leta po uvedbi specializacije, v tem obdobju pa sva se sodnici prvič srečevali z raznimi težavami, medtem ko pa se bo dinamika sojenja v zadevah s tega področja zdaj zagotovo povečala.

16. NASILJE V ZASEBNI SFERI - SISTEMSKI ZAKON Z VIDIKA NASILJA NAD ŽENSKAMI

Sonja Robnik, Vlada RS, Urad za enake možnosti

Da Slovenija potrebuje sistemski zakon, ki bo urejal področje nasilja v družini oziroma v zasebni sferi, ne opozarjajo zgolj nevladne organizacije, ki se pri svojem vsakodnevnem delu srečujejo zlasti z nasiljem nad ženskami, ampak tudi čedalje več institucij. Ozaveščenost javnosti (strokovne in laične) o problematiki nasilja je v zadnjih desetih letih že dosegla takšno stopnjo, da nihče več ne dvomi, da je temu področju treba posvetiti posebno pozornost. Ne nazadnje nas k temu zavezujejo tudi številne mednarodne konvencije in drugi akti, ki jih je Slovenija ratificirala oziroma podpisala.

Delovno področje vladnega Urada za enake možnosti so enake možnosti spolov, torej žensk in moških, zato se v nadaljevanju osredotočam na nasilje nad ženskami in ne na nasilje nad otroki. Menim, da mora zakon, ki bo urejal področje nasilja v zasebni sferi, posebno pozornost nameniti ravno nasilju nad ženskami, saj statistike kažejo, da je družina za ženske najbolj ne varen prostor.

16.1. DEFINICIJE

16.1.1. Nasilje nad ženskami

Zakon naj na splošno definira nasilje nad ženskami, saj ga do zdaj ni definiral še noben slovenski zakon. Primerna se zdi definicija Sveta Evrope, ki pravi, da izraz

»nasilje nad ženskami« pomeni »vsako dejanje nasilja, ki temelji na spolu in povzroči ali bo verjetno povzročilo telesno, spolno ali psihično škodo ali trpljenje žensk, vključno z grožnjami s takšnimi dejanji, prisilo ali samovoljnim odvzemom svobode ne glede na to, ali nastane v javnem ali zasebnem življenju. To vključuje, vendar ni omejeno na:

- a) nasilje, ki se zgodi v družini ali drugi obliki zasebne skupnosti, vključno z *inter alia*, telesnim in psihičnim nasiljem, čustveno in telesno zlorabo, posilstvom in spolno zlorabo, incestom, posilstvom s strani zakonca, stalnih ali občasnih partnerjev in sostanovalcev, zločine, povzročene v imenu časti, pohabljanje ženskih spolovil in druge tradicionalne prakse, ki so škodljive za ženske, kot je tudi prisilna poroka;
- b) nasilje, ki se zgodi v širši družbi, vključno z *inter alia*, posilstvom, spolno zlorabo, spolnim nadlegovanjem in zastraševanjem na delovnem mestu, v raznih ustanovah ali kjerkoli drugje, trgovanjem z ženskami za namen spolnega izkoriščanja ter ekonomskega izkoriščanja in spolnega turizma;
- c) nasilje, ki ga zagreši ali opravičuje država ali njeni uslužbenci;
- d) kršenje človekovih pravic žensk v razmerah oboroženih spopadov, še posebej jemanje tal, prisilna premestitev, sistematično posilstvo, spolno suženjstvo, prisilna nosečnost ter trgovanje za namen spolnega izkoriščanja ter ekonomskega izkoriščanja (Priporočilo št. Rec(2000)5 Ministrskega odbora Sveta Evrope državam članicam o varstvu žensk pred nasiljem).

Tukaj velja razmisliti, ali bo zakon zajel tako široko definicijo - kar tedaj, ko govorimo o nasilju v zasebni sferi, najbrž ni smiselno - ali ne.

16.1.2 Pojavne oblike nasilja nad ženskami

Praksa je velikokrat pokazala, da uradne osebe (npr. tožilke / tožilci, sodnice / sodniki), ki prihajajo v stik z ženskami z izkušnjo nasilja, dostikrat le-tega ne prepoznajo kot takšnega, saj so premalo seznanjene z njegovimi pojavnimi oblikami in dinamiko nasilja kot takega nasploh. Zato je nujno definirati vse pojavne oblike nasilja - od fizičnega, spolnega, psihičnega, do verbalnega, ekonomskega itd.

16.1.3 Družina

Tudi tukaj je praksa pokazala, da različne institucije oziroma njihove predstavnice / predstavniki različno razlagajo pojem 'družina' - nekateri kot družino obravnavajo zgolj skupnost: oba (poročena) starša in otrok, drugi skupnost: vsaj eden od staršev in otrok, tretji pa priznavajo, da imajo danes družinske skupnosti najrazličnejše oblike - npr. zunajzakonska skupnost z otroki ali brez njih, istospolne skupnosti itd. Zakon naj torej bodisi definira pojem družine tako, da bodo zajete vse njene pojavne oblike, ali pa naj se namesto tega termina uporablja termin 'zasebna sfera'.

16.2. TERMINOLOGIJA, KI NAJ JO ZAKON UPORABLJA:

- **nasilje v družini** (ne družinsko nasilje): nasilje v družini pomeni, da se nasilje dogaja znotraj neke skupnosti, družinsko nasilje pa pomeni, da ima družina A spore z družino B,
- **ženska z izkušnjo nasilja** (ne ženska, žrtev nasilja): žensk, ki so doživele ali doživljajo nasilje, ne moremo a priori postavljati v vlogo žrtev v tem smislu, da nemočno opazujejo dogajanje in se postavljajo v podrejen položaj - vse, ki so se odločile

poiskati pomoč, prevzemajo aktivno vlogo in jih ne moremo postavljati v pasiven položaj nemočne žrtve,

- **povzročitelj ali storilec nasilja** (ne nasilnež): pojem povzročitelj ali storilec nasilja se nanaša na samo dejanje (za katero je treba prevzeti odgovornost), nasilnež pa na značajsko lastnost človeka.

16.3. PODROČJA, NA KATERA SE JE TREBA USMERITI PRI PRIPRAVI ZAKONA

16.3.1. Medinstitucionalno usklajeno in primerljivo računalniško vodenje podatkov o pojavu nasilja nad ženskami (vključno s številom primerov, vrsto kaznivega dejanja, trajanjem postopkov na sodiščih, izrečenimi kaznimi, stroški nasilja, prilagoditvijo nekaterih obrazcev (npr. zdravstvenih) itd.). Pokazalo se je, da je tako rekoč nemogoče dobiti medinstitucionalno primerljive podatke o pojavu nasilja nad ženskami, saj jih različne institucije (npr. policija, sodstvo, tožilstva) različno vodijo. Nekateri podatkov ne vodijo računalniško in se jih da dobiti zgolj z zamudnim ročnim pregledom vseh spisov. Nekatere institucije (npr. zdravstvo) pa tovrstnih podatkov sploh ne zapisujejo.

16.3.2. Določilo, da policija lahko posreduje podatke o ženski z izkušnjo nasilja CSD ali pooblaščenim NVO, ki bodo z njo nato vzpostavili stik (proaktivni pristop). Določbe zakona o varstvu osebnih podatkov ne smejo biti ovira, če gre za kršitve človekovih pravic žensk. S proaktivnim pristopom ima ženska večjo možnost, da bo odšla iz nasilne situacije.

16.3.3. Vzpostavitev 24-urnih dežurnih služb, ki bodo sodelovale pri policijskih intervencijah (na območju policijskih uprav - strokovna delavka / delavec CSD ali pooblaščen NVO). Tako bo ženska že ob sami intervenciji seznanjena z vsemi mogočimi oblikami pomoči.

16.3.4. Odstranitev povzročitelja nasilja za 10 dni z možnostjo podaljšanja do 60 dni (prepoved približanja). Noveliran zakon o policiji, ki določa zgolj 48-urno prepoved približanja, ne prinaša dovolj prostora in časa niti za žensko z izkušnjo nasilja niti za strokovne službe, da bi ji lahko ponudile celovito pomoč pri odhodu iz nasilne situacije.

16.3.5. Obvezno izobraževanje in strokovno izpopolnjevanje za delo z ženskami z izkušnjo nasilja in povzročitelji nasilja za policistke / policiste, kriminalistke / kriminaliste. Treba je poudariti, da je policija tista, ki je na tem področju izjemno aktivna, je pa treba tovrstno usposabljanje oziroma izobraževanje vseeno opredeliti kot zakonsko obvezo.

16.3.6. Na vsaki policijski upravi zagotovljeno **24-urno dežurstvo vsaj ene policistke / kriminalistke**, usposobljene za delo z ženskami z izkušnjo nasilja. To je pomembno predvsem zato, da ima ženska z izkušnjo nasilja možnost izbirati, ali se bo pogovarjala z žensko ali z moškim.

16.3.7. Napotitev povzročiteljev nasilja na organizacije, ki se ukvarjajo s svetovanjem storilcem, kjer jim bodo predstavili programe (ali bo storilec nato obiskoval svetovanje ali ne, bo njegova odločitev) oziroma jih vključili v treninge učenja socialnih veščin. Ta ukrep naj bi izrekalo sodišče kot alternativni ukrep zaporni kazni. Sodišče potem storilca spremlja in mu izreče zaporno kazen, če ne obiskuje programa.

- 16.3.8.** Obvezanost, da ima vsak CSD vsaj eno strokovno delavko / delavca, usposobljeno za obravnavo žensk, ki so doživele (doživljajo) nasilje. Nevladne organizacije, ki delujejo na področju nasilja nad ženskami, so skoncentrirane v Osrednjeslovenski regiji, centri za socialno delo pa so tisti, ki so regionalno enakomerno porazdeljeni.
- 16.3.9.** Obvezno strokovno izpopolnjevanje in izobraževanje za strokovne delavke / delavce CSD, sodnice / sodnike, tožilke / tožilce, medicinske sestre / zdravstvene tehnike, zdravnice / zdravnike ...
- 16.3.10.** Vključitev vsebin s področja nasilja nad ženskami (dinamika nasilja, specifičnost obravnave itd.) v vse zdravstvene izobraževalne programe na srednje- in visokošolski ravni. Dostikrat se ženska, ki je doživela nasilje, po pomoč ne obrne na policijo ali CSD oziroma nevladno organizacijo, ampak zaradi povzročenih poškodb poišče zdravniško pomoč. Zato je zelo pomemben pristop zdravstvenega osebja.
- 16.3.11.** Priprava in sprejem posebnega protokola (navodila za ravnanje) za primere, ko gre za obravnavo ženske, ki je doživela ali doživlja nasilje, za medicinske sestre / zdravstvene tehnike, zdravnice / zdravnike, patronažne službe, sodnice / sodnike, tožilke / tožilce, zaposlene v vzgoji in izobraževanju, policistke / policiste, kriminalistke / kriminaliste, strokovne delavke / delavce CSD ...
- 16.3.12.** Obvezna vključenost vsebin s področja nasilja nad ženskami ter delavnic o nenasilnem načinu reševanja konfliktov v vse izobraževalne programe na osnovno- in srednješolski ravni. Verjetno je odveč poudarjati, da bomo lahko le nenasilne otroke vzgojili v nenasilne odrasle.
- 16.3.13.** Obvezno izobraževanje ter strokovno izpopolnjevanje zaposlenih v vzgoji in izobraževanju, da bodo znale / znali prepoznavati nasilje nad deklicami in ženskami ter ob tem primerno ukrepati.
- 16.3.14.** Splošna obveza vsem ministrstvom in ostalim državnim ter lokalnim organom, da so pri ustvarjanju politik na svojem področju vsi dolžni zagotavljati takšne razmere, ki ne bodo povzročale, opravičevale ali vzdrževale stanja nasilja nad ženskami. Temu bi lahko rekli tudi neke vrste 'violence against women mainstreaming' - podobno kakor pri vključitvi načela enakosti spolov v politike (gender mainstreaming), kjer se za vsak ukrep preveri, kaj pomeni za ženske in kaj pomeni za moške, bi lahko tudi na področju nasilja nad ženskami za vsak ukrep preverili, ali res zagotavlja zgoraj omenjene razmere.

Seveda se zavedam, da vsega naštetega ni enostavno prevesti v pravniški jezik in od tod v prakso. Bo pa le takšen, celovit in sistemski, pristop do problematike nasilja nad ženskami dal vsem (potencialnim) povzročiteljem nasilja jasno vedeti, da gre za družbeno nesprejemljivo vedenje. Država s svojimi nadzornimi mehanizmi pa je tista, ki bo morala skrbeti za dosledno sankcioniranje tovrstnih dejanj, če želimo kot družba (potencialnim) storilcem dati jasen in odločen »NE«, kadar gre za povzročanje nasilja.

17. SISTEMSKI PRISTOP K OBRAVNAVANJU NASILJA V DRUŽINI

doc.dr. Katja Filipčič, Pravna fakulteta

Nasilje v družini je tudi v Sloveniji čedalje bolj prepoznaven problem, ki terja tudi ustrezne sistemske rešitve. Predlogi posameznih institucij glede uvajanja novih pooblastil (npr. policije) nedvomno pomenijo večanje občutljivosti teh institucij za ta pojav. Nesporno pa tuje izkušnje in obsežna strokovna literatura kažejo, da zaradi kompleksnosti pojava (intenzivnejše ali tudi bolj strokovno) delovanje samo ene institucije ne more biti zadovoljivo in ne uspešno pri zmanjševanju tega pojava. Za uspešno spopadanje s tem problemom pa štejem pristop, ki žrtvi omogoči uresničiti njeno odločitev o spremembah v odnosu z nasilnežem z urejanjem vprašanj na različnih pravnih področjih, ki ji zagotovi fizično varnost in ki tudi vpliva na razumevanje v javnosti. Zato delovanje ene institucije brez sodelovanja z drugimi institucijami in brez umeščenosti posameznih ukrepov v celovit sklop obravnavanja nasilja v družini ne more bistveno zmanjšati nasilja v konkretni družini in v družbi sploh.

Posamezne države so se v 90. letih prejšnjega stoletja različno lotevale spopadanja s tem pojavom. Pristope k spreminjanju zakonodaje bi lahko razdelila v več skupin:

- nekatere države so se omejile na spremembe civilne zakonodaje z uvajanjem prepovedi približevanja (npr. Finska in Španija),
- nekatere so zagotavljale varnost žrtvi širše - tudi s pomočjo policije prek uvajanja novih policijskih pooblastil (npr. Nemčija, Avstrija),
- nekatere so skušale povezati civilne in kazenske postopke, v katerih se obravnavajo primeri nasilja v družini (npr. nekatere države ZDA),
- nekatere so se omejile predvsem na spremembo kazenske zakonodaje z uvajanjem novih inkriminacij ali s spreminjanjem obstoječih (npr. Francija, Hrvaška).

Zavzemam se za t. i. integrirani pristop, ki je značilen predvsem za Avstrijo in Nemčijo. Njegovo bistvo je v celovitem pristopu k preoblikovanju pristojnosti posameznih institucij pri obravnavanju nasilja v družini. Poleg tega pa zajema sodelovanje več institucij in določa tudi obveznost države po celovitem pregledu nad obravnavanjem tega pojava in obveznem spremljanju oz. evalvaciji delovanja posameznih institucij in določa tudi finančne obveznosti države.

Glede na povedano bi bilo za učinkovito spoprijemanje z nasiljem v družini pri nas treba prilagoditi, spremeniti ali dopolniti predvsem naslednje zakone: Kazenski zakonik, Zakon o kazenskem postopku, Zakon o pravdnem postopku, Zakon o policiji, Zakon o prekrških, Zakon o prekrških zoper javni red in mir, Zakon o nepravdnem postopku in Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Vendar pa dobra zakonodaja še ne zagotavlja ustreznega obravnavanja določenega družbenega pojava, enako pomembno je kakovostno izvajanje zakonov. Institucije bodo morale poskrbeti za morebitne organizacijske spremembe, kadrovske okrepitve in kar je najpomembnejše, skrbeti bodo morale za stalno izobraževanje tistih, ki bodo s spremembami zakonodaje dobili določena pooblastila. Zakonodaja je namreč dobra šele takrat, ko se dobro izvaja.

18. OBRAVNAVA NASILJA V ŠOLSKEM OKOLJU

Tone Vrhovnik Straka, Urad RS za šolstvo

18.1. UVOD

Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport je v minulih letih prejelo vrsto pobud, ki se nanašajo na »vzgojno« problematiko oziroma vprašanja nasilja med mladimi in nad mladimi v šolah in zunaj šol. Morda sta bila najpomembnejši spodbudi za dodatni premislek letošnji Otroški parlament, ki je pod mentorstvom Zveze prijateljev mladine potekal pod naslovom »Otroštvo brez nasilja in zlorab«, in počastitev svetovnega dneva zdravja, ki je potekala pod motom »Varno okolje, zdravi otroci, lepa prihodnost«.

Omenjene in druge pobude ter hkratno pomanjkanje konkretnih analiz in podatkov, ki bi pojasnili, ali slovenska šola dejansko doživlja občutno rast nasilja, ali šola na takšno stopnjo nasilja zna ali ne zna odgovoriti in kako na sistemski ravni zajeti ta problem, so pripeljali do nastanka komisije za analizo problematike nasilja v slovenskem šolstvu, ki jo je minister za šolstvo, znanost in šport ustanovil spomladi letos. Naloge komisije, v kateri ob predstavnikih Ministrstva, Urada in Zavoda za šolstvo, Urada RS za mladino ter predstavnice Inštituta za varovanje zdravja sodelujejo kot predsednica dr. Ljubica Marjanovič Umek s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, vodja »Projekta človek« dr. Bogdan Polajner in direktor Pedagoškega inštituta dr. Zoran Pavlovič, so ob pripravi strokovnih podlag za ravnanje v primeru nasilja na šolah predvsem oblikovanje strokovnih podlag za umestitev problematike, povezane s preprečevanjem nasilja, v medpredmetne vsebine in dejavnosti, predlogi za stalno strokovno izpopolnjevanje učiteljev in raziskovalno delo na omenjenem področju.

18.2. ŠOLSKO NASILJE V SLOVENIJI

O pojavnosti nasilja v slovenskih osnovnih in srednjih šolah nimamo dovolj natančnih podatkov, da bi lahko sklepali na razširjenost tega fenomena. Nanj opozarjajo predvsem primeri, zabeleženi v medijih (odmevnejši primeri zadnjih let so bili zlasti napad s sekiro na učiteljico v Mariboru, umor gojenca logaškega vzgojnega zavoda s strani sogojencev, trije primeri hudega nasilja v dijaških domovih, vbodna rana in pred mesecem hud pretep na osnovni šoli v Ljubljani, fizični obračun matere z učiteljico v Prekmurju, posredno tudi primer mučenja mačk na kranjski gimnaziji), pozivi ravnateljskih združenj po spremembi veljavnih pravilnikov o šolskem redu ter problematika fizičnega in tehničnega varovanja vzgojnoizobraževalnih zavodov. Vprašanja, povezana z varnostniki oziroma receptorji, se na formalni ravni ravni nanašajo predvsem na financiranje tega dela (ob različnem ustanoviteljstvu zavodov s strani države in lokalnih skupnosti), na vsebinski ravni pa glede vloge receptorja - varnostnika v primerjavi z učitelji in drugimi delavci šole.

Temeljno vprašanje torej je, ali veljavna zakonodaja, podzakonski akti in učni načrti šolam in šolnikom omogočajo ustrezno preventivno in vzgojno delovanje ter ukrepanje v primerih, ko zaznajo bodisi nasilje med otroki v šoli bodisi se soočijo s primerom učenke ali učenca, ki kot žrtev »ne šolskega« nasilja obiskuje šolo. In če je tako, ali so učiteljice in učitelji ter svetovalne službe dovolj usposobljeni za ustrezno ravnanje v navedenih primerih?

18.2.1. Učni načrti in preventiva

Pregled veljavnih učnih načrtov za devetletno **osnovno šolo**, ki postopoma nadgrajuje dosedanje osemletno obvezno izobraževanje (v tem šolskem letu so v 1. in 7. razred devetletke vstopile vse slovenske osnovne šole, program osemletne osnovne šole se bo iztekel v šolskem letu 2007/8), prinaša tako imenovane »vzgojne« vsebine, ki se neposredno vežejo na preventivo pred nasiljem, pri vrsti predmetov. Oglejmo si samo obvezne predmete, ki v nasprotju z izbirnimi »zajamejo« celotno osnovnošolsko populacijo.

Predmet **slovenščina** v vseh treh triadah (od 1. do 9. razreda) med splošnimi cilji prinaša naslednje vsebine:

- »Učenci se zavedajo, da je slovenski jezik državni jezik v Republiki Sloveniji; tako si oblikujejo narodno in državljsko zavest, ob tem pa tudi spoštovanje in strpnost do drugih jezikov in narodov.
- Učenci razvijajo pripravljenost za govorjenje - pridobivajo samozaupanje in pogum za izražanje svojih misli, čustev, želja, izkušenj, domišljije in ustvarjalnosti. Z govorno dejavnostjo miroljubno rešujejo napetosti in spore v različnih življenjskih položajih; s tem si krepijo samozavest in zmožnost spoštovanja drugačnega mnenja.
- Učenci razmišljajoče sprejemajo besedila; iz besedil izluščijo temeljne vrednote (npr. resnično/neresnično, prav/narobe, pošteno/nepošteno) ter se tako učijo prepoznati tuja in svoja besedila ...« [2].

Podrobneje se vsebinam, o katerih govorimo, posvečajo naslednji predmeti:

- **spoznavanje okolja** (1., 2. in 3. razred): med operativne cilje predmeta sodijo »pravila družbenega življenja (v družini, v šoli, v kulturnem okolju), pravice in dolžnosti otroka, sporazumi in nesporazumi med ljudmi, različnost družinskih skupnosti, člani družine, odnosi med ljudmi, vloge v družini, enakost med spoloma, moji prijatelji in prijateljice, vsi drugačni, vsi enakopravni, ljudje smo različni, ljudje živimo skupaj z drugimi in drugačnimi, sodelovanje med ljudmi, pomoč in solidarnost med ljudmi« ter v okviru drugega sklopa »moja šola, učitelji - učiteljice, šolska pravila«.
- **Družba** (5. in 6. razred): v okviru operativnih ciljev učenke in učenci »spoznajo in razumejo pomen temeljnih človekovih in otrokovih pravic in odgovornosti; razumejo pomen sodelovanja med ljudmi; spoznajo načine in oblike sodelovanja, tekmovanja, nasprotovanj, konfliktov in premagovanja konfliktov« ter »spoznajo družbene razlike med ljudmi; razumejo in tehtajo okoliščine, ki vplivajo na družbeno vključenost in izključenost posameznih skupin prebivalstva«.
- **Državljska vzgoja in etika** (7. in 8. razred): splošni cilji predmeta so »usvajanje tolikšnega in takšnega znanja o družbi, ki mladostniku omogoča, da razvija samostojne odgovore na družbena in etična vprašanja (usvojitev ključnih informacij, temeljnih pojmov in pojmovnih mrež, spoznavnih postopkov, tehnik in metod); razvijanje etičnih drž in veščin, ki so pogoj za samostojno, svobodno in odgovorno družbeno delovanje in razvijanje sposobnosti za oblikovanje sorazmerno kompleksnih in notranje razčlenjenih državljskih in moralnih presoj in osnov za moralno ravnanje«.

Med drugimi obveznimi predmeti, ki posredno preventivno delujejo glede nasilja, je treba omeniti še

- **športno vzgojo** (1. - 9. razred),
- **gospodinjstvo** (5. razred) in tudi
- **podaljšano bivanje**, v cilje katerega sodi »zagotoviti spodbudno, zdravo in varno psihosocialno in fizično okolje za razvoj in izobraževanje: omogočiti razumevanje pomena kakovostnih odnosov v skupini vrstnikov za dobro počutje in skupne dosežke«.

Na področju **srednjega šolstva** problematiko, povezano z védenjem o svoji družinski in socialni vlogi, premagovanju problemov, toleranco in spoštovanjem drugih, dijakinje in dijaki različnih vrst srednjih šol spoznavao pri različnih predmetih. Ob ciljih, ki jih za vse srednješolce vsebuje učni načrt za **slovenski jezik** (s podobnimi, kajpak nekoliko zahtevnejše zastavljenimi cilji), pomembne vsebine prinašajo še predmeti **družboslovje** (v nižjem in srednjem poklicnem izobraževanju), **psihologija**, **sociologija in zgodovina** (v srednjem strokovnem in gimnazijskem) ter **filozofija** (samo v gimnazijskem izobraževanju). V srednjem šolstvu se obravnava odnosov med ljudmi in nenasilja izrecno posveča tudi dvoje obveznih izbirnih vsebin (**državljska kultura** ter **vzgoja za mir, družino in nenasilje**), med vsebinami, ki jih je šola zavezana ponuditi, dijakinje in dijaki pa se zanje odločajo prostovoljno, pa najdemo še **prostovoljno socialno delo** ter sklop **verstva in etika** [3].

Učiteljice in učitelji na ravni osnovnega in srednjega šolstva imajo torej v učnih načrtih v rokah vrsto vzvodov, da v učencih in dijakih spodbudijo razmislek in globlje razumevanje vrednot njih samih in okolja ter jih seznanijo z njihovimi pravicami in dolžnostmi za razvoj v skupnosti.

18.2.2. Preventivni programi širših razsežnosti

V slovenskem šolskem sistemu že poteka vrsta programov, namenjenih uveljavitvi pozitivne samopodobe učenk in učencev ter nadgraditvi temeljnih vrednot, ki jih v vzgojnem in izobraževalnem pogledu opravlja šola.

Na tem mestu zgolj omenimo konkretno nasilju namenjeni program za zmanjševanje nasilja v šoli Zavoda RS za šolstvo (razvojni projekt, nastal leta 1995 kot odgovor na konkretne probleme šol in je sprva potekal na petih šolah) [4], kot splošnejše projekte pa

- mrežo **Zdravih šol** (pod okriljem Svetovne zdravstvene organizacije, Sveta Evrope in Evropske unije) [5],
- program **Eko šola** (v okviru Evropske fundacije za okoljsko izobraževanje in ozaveščanje) [6] in
- **Unesco šole** (mreža šol pod okriljem Unesca) [7].

Ob vsej različnosti omenjenih programov in tudi različni stopnji vpetosti v slovenski izobraževalni sistem jih pri razpravi o spodbudnem šolskem okolju ne moremo prezreti, saj je namen vseh treh »šol« (za generalizacijo se na tem mestu opravičujem, op. T.V.S.) spodbuditi v učencu in dijaku dejaven odnos do okolja, aktivno sodelovanje v skupnosti ter zavest o potrebi po varovanju in dograjevanju pozitivnih vrednot.

V nekoliko manjšem obsegu ponudniki na šolah izvajajo še vrsto drugih preventivnih programov: omenimo nekaj tistih, katerih učinke bi veljalo natančneje proučiti: program CAP (izvaja ga Društvo center za preventivne dejavnosti) [8], delavnice in seminarji Društva za nenasilno komunikacijo [9], delavnice Inštituta za razvijanje osebne kakovosti [10] in Šolo za starše ter seminarje Svetovalnega centra za otroke, mladostnike in starše [11].

Omeniti pa velja tudi, da je v minulem šolskem letu (2002/2003) na razpisu **Skriti zaklad**, namenjenem sofinanciranju inventivnih in razvojno aplikativnih projektov, na posebnem področju, v razpisu, poimenovanem »Strpnost in mir«, pridobilo sredstva 27 različnih projektov osnovnih in srednjih šol ter dijaških domov. Ker je večina projektov večletnih in so prijavljeni tudi na novi razpis, poteka evalvacija izvajanja prvega leta, ki bo gotovo prinesla zanimive rezultate.

18.2.3. Programi stalnega strokovnega izpopolnjevanja učiteljev

Katalog programov stalnega strokovnega izpopolnjevanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju, ki ga vsako leto izdaja ministrstvo [12], prinaša med »Programi za preprečevanje in razreševanje vzgojne problematike (zasvojenosti, nasilja, siucidalnosti, vedenjske problematike)« v zadnjih nekaj letih v povprečju 25 do 30 različnih izobraževalnih programov (seminarjev, delavnic), namenjenih problematiki nasilja, vzpostavljanju strpnih odnosov, socialnih spretnosti, posredovanju v konfliktih...

Komisija za analizo nasilja je že na prvi seji zaprosila programski svet za obravnavo programov, naj nameni posebno pozornost izobraževanjem za učitelje, namenjenim problematiki nasilja, in programski svet je za prihodnje leto zaprosil komisijo za natančnejša določila, kaj naj takšni programi obsegajo. Komisija je obenem ministrstvu predlagala, naj omenjene programe »prestavi« med naročene programe, kar naj bi prek povečanega obsega finančnih sredstev s strani države omogočilo udeležbo večjega števila učiteljic in učiteljev, obenem pa izboljšalo vpogled v kakovostno izvajanje programov.

18.2.4. Predlogi za spremembo pravilnikov o šolskem redu

Ravnateljski združenji tako na ravni osnovnega kakor srednjega šolstva sta na ministrstvo v zadnjih letih naslovili več pozivov, naj spremeni Pravilnik o šolskem redu v osnovni šoli [13] in Pravilnik o šolskem redu [14], ki velja v gimnazijah, poklicnih in strokovnih srednjih šolah. Ministrstvo je ustanovilo partnerski skupini, sestavljeni iz predstavnikov ravnateljev in ministrstva, ki proučujeta predlagane spremembe.

Na ravni **osnovnega šolstva** Združenje ravnateljev predlaga dopolnitev poglavja o kršitvah šolskih pravil in izrekanju vzgojnih ukrepov. V zvezi s tem omenjajo npr. razširitev nabora lažjih oziroma hujših kršitev in uvedbo nekaterih dodatnih vzgojnih ukrepov (npr. izredni vzgojni ukrepi, uporaba restitucije itd.), navajajo pa tudi, da naj bi se črtala določila, ki predvidevajo izbris vzgojnih ukrepov med šolskim letom in da bi se na novo zapisala določila, ki bi urejala povrnitev namerno povzročene škode.

Dosedanji pogovori so prinesli sklep, da nekatere dosedanje rešitve v pravilnikih morda niso (več) povsem ustrezne in bi jih bilo treba zapisati drugače, vendar pa sprememba normativnih aktov zahteva temeljit razmislek, tudi o spremembi nekaterih konceptualnih rešitev.

Na področju **srednjega šolstva** je ministrstvo po analizi vprašalnikov, ki jih je leta 2000 poslalo vsem slovenskim srednjim šolam in dijaškim domovom, skupaj z ravnatelji pripravilo osnutek novega pravilnika in ga še enkrat poslalo v presojo ravnateljem in strokovnim delavcem srednjih šol. Predlog pravilnika na področju nasilja ohranja vse attribute prejšnjega (med dijakovimi pravicami zagotavlja pravico »do varnosti in zaščite pred vsemi oblikami nasilja na šoli« ter »vse oblike psihičnega in fizičnega nasilja« uvršča med najhujše kršitve), vsebinska sprememba v predlogu je, da predlog variantno dopušča ureditev specifičnih problemov šole z internimi pravili (usklajenimi s pravilnikom).

Morebitne spremembe obeh pravilnikov, ki, kot je navedeno, vsakršno nasilje pojmujeta kot najhujšo kršitev šolskega reda, torej vsebinsko v opredelitev nasilja in ukrepe šole na tem področju ne bodo bistveno posegale.

18.3. OBRAVNAVA ŠOLSKEGA NASILJA V EVROPSKEM OKOLJU

Problematika mladostniškega nasilja v šoli in v povezavi s šolo je v devetdesetih na ravni Evropske unije spodbudila vrsto skupnih aktivnosti. Evropska komisija je septembra 1997 v Bruslju na konferenci, ki je pod naslovom »Varne šole« pod nizozemskim predsedstvom potekala februarja istega leta v Utrechtu, sprejela deklaracijo o varnosti (spletna stran prinaša tudi poročila držav, ki jih povzemam spodaj; op. T.V.S.) [15]. Ob imenovanju strokovne skupine so vse države članice pripravile poročila, kako se s problematiko nasilja v šolah soočajo v svojih okoljih.

Pod pokroviteljstvom Evropske komisije je v Londonu maja 1998 potekala Evropska konferenca o pobudah za boj proti nasilju v šolah [16]. Septembra istega leta je bil v Bordeauxu ustanovljen Evropski observatorij za nasilje v šolah [17], ki je v Parizu leta 2001 pripravil mednarodno konferenco o nasilju v šolah in državnih politikah na tem področju.

Kongres organov lokalnih in regionalnih oblasti v Evropi pri Svetu Evrope je na podlagi konference »Lokalna partnerstva pri preventivi in boju proti nasilju v šolah«, ki je bila decembra 2002 v Strasbourgu, maja letos (2003) sprejel Resolucijo št. 160, ki predvideva nadaljnje sodelovanje in delovanje na področju zmanjševanja nasilja v evropskih šolah [18].

18.3.1. Nacionalne strategije obravnave nasilja v šoli v državah Evropske unije

Poročila posameznih evropskih držav, ki so bila podlaga za nadaljnje ukrepe, so nastajala v letu 1999, zato so podatki nekoliko zastareli, prinašajo pa kar nekaj zanimivih nastavkov za razmislek. Predvsem velja omeniti, da so države pojmovale nasilje v šolah zelo različno: nekatere so v poročilih navedle, da tega pojava v njihovem okolju skoraj ni, zato so se odločile za bolj ali manj aktiven pristop k problematiki. Večina poročil je neugodno šolsko ozračje povezala s problemi večkulturalnosti, priseljenstvom, rasnimi problemi in zagotavljanjem enakih pogojev za otroke priseljencev. Vrsta držav je »rešitev« problema videla v močnejšem povezovanju šol z okoljem, predvsem s policijskimi in pravosodnimi organi, saj se jim je zdela zveza med nasiljem v šoli (ponekod tudi samo s »špricanjem«) in vzponom kriminalitete zelo tesna.

Zanimiv je podatek, da niti ena od evropskih držav ni zaznala bistvenega povečanja šolskega nasilja med mladostniki v primerjavi s prejšnjim obdobjem, v večini pa so utemeljenost natančnejše analize in priprave preventivnih programov povezali z dejansko rastjo nestrpnosti do drugačnosti na ravni celotne družbe (predvsem do priseljencev, jezikovnih in kulturnih manjšin ...).

V poročilih, ki so se problematike lotila dovolj analitično (kar pomeni, da se na državni ravni problema zavedajo in ga tudi skušajo premagati), je zaznati velik poudarek na preventivnem delovanju, zato lahko sklepamo, da države Evropske unije, ki so se soočile s šolskim nasiljem, ob aktivnem reševanju primerov nasilja aktivno skrbijo, da je nasilja ob kakovostnih preventivnih ukrepih manj.

Nekaj »taktik«, navedenih v poročilih, je vsekakor vrednih podrobnejšega razmisleka:

- kot najbolj povezovalna tema poročil se kaže **potreba po tesnejšem sodelovanju med učenci in učitelji** pri postavitvi »pravil obnašanja« v šoli; po vsakokratnem predstavljanju šolskega reda novim generacijam in ustvarjanju ozračja, v katerem učenci lahko partnersko soodločajo o življenju v šoli; nekatere države predstav-

ljajo vsakoletni sprejem skupnega (šola in učenci) letnega načrta, ki je namenjen predvsem ureditvi medsebojnih odnosov,

- močno je poudarjena **potreba po dodatnem izobraževanju učiteljev** o odnosih, komunikaciji z učenci, razreševanju konfliktov (v Veliki Britaniji, ki se je v 90. letih soočila s konkretnimi primeri hudega fizičnega nasilja v šolskih prostorih, so uvedli tudi tečaje samoobrambe za šolsko osebje, predvsem učiteljice),
- večina poročevalk postavlja na pomembno mesto **povezavo šole z lokalnim okoljem** (lokalno skupnostjo, v vrsti držav tudi s policijo in celo pristojnimi pravosodnimi organi). Nekaj držav je posebno pozornost posvetilo »infrastrukturnim« vprašanjem: zagotovitvi igrišč, prostorov za druženje, ponudba šolskih prostorov in igrišč tudi za popoldanske aktivnosti, uporaba šolskih prostorov in osebja tudi ob koncu tedna).

Posebej zanimivi so projekti »mediatorstva« (deloma se pojem prekriva s pojmom »peer support« - vrstniška pomoč) v sporih v Avstriji, Belgiji (francoski skupnosti), Španiji, na Nizozemskem, v Veliki Britaniji ..., ki na različnih ravneh pripravljajo »posrednike« za aktivno posredovanje v sporih med samimi učenci ali med učenci in učitelji. V grobem gre za delitev na »odraslo« posredništvo (dodatno usposobljeni učitelji, posebej izobraženi novozaposleni asistenti (Francija) ali celo zunanji mediatorji (v življenje šole nevpleteni državni uradnik v francoski skupnosti Belgije) ter na »vrstniško« posredništvo - učence in dijake, ki pod mentorstvom usposobljenih učiteljev sami pomagajo reševati zaplete med vrstniki v razredu (Avstrija, Nizozemska ...).

18.4. SKLEP

Vrstniško nasilje in nasilje nad učenci in dijaki v slovenskih šolah je problem, ki kontinuirano sproža vprašanja o zadostnosti organiziranosti tako na državni ravni kot na ravni posameznih šol. Podatki o posameznih primerih ne kažejo splošnega premika šolske klime v področje nereda in tolerance do vsakršnega nasilja v šolah, javno razkriti primeri pa - kljub dejstvu, da so bolj ali manj osamljeni - vznemirjajo javnost ter med starši in šolskimi delavci po vsej verjetnosti zbujaajo mnjenje, da šolska klima v slovenskih šolah ni na primerni ravni.

V referatu sem skušal pokazati, da učni načrti za osnovno in srednjo šolo ponujajo učiteljicam in učiteljem vrsto možnosti, da učence in dijake seznanijo s problematiko nasilja in jim pomagajo privzgojiti vrednote nenasilnega reševanja problemov, spoštovanja in tolerantnosti do drugih in drugačnih. Navedel sem nekaj najizrazitejših programov, ki potekajo na ravni države, navedel možnosti, ki jih imajo učiteljice in učitelji v okviru stalnega strokovnega izpopolnjevanja, ter navedel, kakšnih dilem se lotevata obe skupini, ki na ministrstvu sodelujeta pri spremembi osnovnošolskega in srednješolskega pravilnika o šolskem redu.

V nadaljevanju sem predstavil temeljne značilnosti poročil, ki so jih države članice Evropske unije konec 90. let navajale v svojih poročilih, ki so vplivala na nastanek evropskih pobud o preventivi in reševanju problematike nasilja v šoli. Nekatere ugotovitve navedenih držav bi v prilagojeni obliki vsekakor veljalo umestiti tudi v slovenski šolski sistem, seveda ob upoštevanju konceptualnih rešitev, ki jih ponuja slovenska šolska zakonodaja.

Ustanovitev in delo Komisije za analizo nasilja v slovenskem šolstvu se zdita v tem okviru pomemben korak naprej: osebno jo vidim kot mesto, na katerem se bodo zbrali primeri dobre prakse, ki že potekajo na slovenskih šolah, točko, v kateri se bodi ti primeri soočili z »občim stanjem«, kakršnega omogočajo učni načrti in zakonodaja ter se soočili z dogajanjem v drugih evropskih državah. Temeljno pa bo v slovenskih

šolah ustvariti ozračje, v katerem bo preventivno soočanje s problematiko nasilja postala samoumevna praksa, na podlagi katere bo reševanje konkretnih primerov nasilja med učenkami in učenci in nad njimi podprto s poznavanjem postopkov in rešitev.

Seznam virov in literature

1. besedilo je nastalo za posvet o mladoletniškem nasilju, ki sta ga oktobra 2003 organizirala MNZ in Policija
2. http://www.mszs.si/slo/ministrstvo/organi/solstvo/viprogrami/os/9letna/ucni_nacrti/skupni_predmeti.asp
3. <http://www.mszs.si/slo/solstvo/ss/programi/>
4. Pušnik, M. in sodelavci. 2003. Vloga šole pri zmanjševanju nasilja. Priročnik za učitelje, svetovalne delavce in ravnatelje. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
5. http://www.sigov.si/ivz/vsebine/zdr_sole.htm
6. <http://www.eko-sola.com/>
7. <http://www.asp-mreza.edus.si/>
8. <http://www.center-prev-dej.si/>
9. <http://www.drustvo-dnk.si/>
10. <http://www.insti-rok.si/>
11. <http://www.scoms-lj.si/index2.html>
12. Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport. 2003. Katalog programov stalnega strokovnega spopolnjevanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju 2003/2004. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
13. Pravilnik o pravicah in dolžnostih učencev v osnovni šoli. Uradni list 31/96, 15/98: http://www.mszs.si/slo/solstvo/os/pdf/prav_dolznosti_ucencev_os.pdf
14. Pravilnik o šolskem redu. Uradni list 17/97, 15/98
15. http://europa.eu.int/comm/education/archive/violence/docs_en.html
16. <http://www.gold.ac.uk/euconf/>
17. <http://www.obsviolence.pratique.fr/indexgb.html>
18. http://www.coe.int/T/E/Clrae/_5._Texts/2._Adopted_texts/2._Resolutions/2003/Res_160_2003_E.asp

Dodatne zanimive povezave na svetovnem spletu:

- <http://www.peersupport.co.uk/> (Peersupport - VB stran za »vrstniško pomoč«)
- <http://www.antibullying.net/> (Univerza Edinburgh)
- <http://www.gold.ac.uk/tmr/> (raziskovalni projekt o naravi in preventivi nasilja, VB)
- <http://www.abc.tcd.ie/> (Anti-Bullying Centre, Irska)
- <http://www.dfes.gov.uk/bullying/> (Britansko ministrstvo - program Ne trpi v tišini)
- <http://ojjdp.ncjrs.org/> (pravosodno ministrstvo ZDA, odsek za mladinsko pravo in preventivo pred nasiljem - navaja tudi »modelne« in »obetavne« ameriške programe)
- <http://www.uib.no/psyfa/hemil/ansatte/olweus.html> (Univerza v Bergnu, Norveška: program dr. Olweusa z navedbami virov)

19. OTROCI, ŽRTVE NASILJA V DRUŽINI: PREDLOG ZA IMENOVANJE NACIONALNEGA KOORDINATORJA IN VZPOSTAVITEV SISTEMA SPREMLJANJA ŽRTEV doc. dr. Polona Selič, Varuh človekovih pravic RS

19.1. OPREDELITEV

Najpogostejša oblika nasilja nad ženskami, otroki in starejšimi je nasilje v družini, nasilje s strani njihovih intimnih partnerjev, staršev oziroma bližnjih (praviloma sorodnikov).

To je povsem drugačno od nasilja nad odraslimi moškimi, ki so pretežno žrtve nasilja zunaj meje družinskega sistema.

Žrtve so ponavadi čustveno in ekonomsko povezane s storilcem, kar pomembno določa tako dinamiko zlorabe kot tudi morebitne pristope k tej problematiki. Nasilje v družini nastaja v vseh državah, neodvisno od socialnega, ekonomskega, religioznega ali kulturnega referenčnega okvira. Čeravno so lahko tudi ženske nasilne v partnerskih odnosih in nasilje najdemo tudi v homoseksualnih razmerjih, pa je prevladujoč vzorec družinskega nasilja tisti, ko je nasilnež moški in žrtev ženska oziroma ženska in otroci.

Gre za vedenje, ki pri drugih družinskih članih povzroča telesno, duševno in/ali spolno trpljenje oziroma posledice. Najpogosteje gre za **dejanja telesne agresivnosti** (klofutanje, brcanje, tepež, lasanje, suvanje ipd.), **psihično zlorabljanje** (poniževanje, zastraševanje, pripisovanje odgovornosti/krivde), **siljenje k spolnim aktivnostim in nadzorovanje** (izključitev iz kroga sorodnikov, prijateljev, spremljanje gibanja in ravnanja, omejevanje stikov, informacij, preprečevanje iskanja pomoči ipd.). **Ponavljajoče se zlorabljanjanje ponavadi opisujemo kot trpinčenje.**

Otrok - žrtev nasilja v družini (v nadaljevanju »žrtev« ali »otrok«) je vsaka oseba do dopolnjenega 18. leta starosti.

19.2. TEMELJNA NAČELA

Temeljna načela so podlaga za opredelitev in identifikacijo primerov dobre prakse ter morajo biti upoštevani v celotni obravnavi otrok, ki so žrtve nasilja v družini.

19.2.1. Otrokove pravice

- Vsi postopki morajo upoštevati določila Konvencije o pravicah otroka (1989).
- Žrtve zaslužijo posebno skrb in zaščito, in sicer kot žrtve in kot otroci, pri katerih je treba upoštevati njihove posebne potrebe in pravice.
- Morebitno sodelovanje pri kaznivih dejanjih ne spremeni posebnega statusa otroka/žrtve s pravico do posebne zaščite.

19.2.2. Otrokove koristi

- Vsi postopki in odločitve morajo zagotavljati predvsem otrokovo korist, ne glede na državni organ ali nevladno organizacijo, ki prihaja z otrokom v stik.
- Krajevno pristojni CSD mora takoj po zaznavi/prijavi nasilja v družini sklicati **multidisciplinarni tim** in vanj vključiti tudi starše/skrbnike in/ali spremljevalca

otroka (odvisno od narave primera). Otrokovo korist opredeljuje multidisciplinarni tim s konsenzom, po potrebi lahko za pomoč prosi tudi strokovnjake, ki niso člani tima.

19.2.3. Pravica do enake obravnave

Otroci, žrtve nasilja v družini, morajo biti najprej in predvsem obravnavani kot otroci. Šele sekundarno upoštevamo dejavnike, kot so nacionalna pripadnost, spol, veroizpoved, etnični in socialni izvor ali kakršenkoli drug statusni parameter.

19.2.4. Spoštovanje otrokovega mnenja

- Žrtev ima pravico do lastnega mnenja in do izražanja tega mnenja pri vseh vprašanjih, ki jo* (izraz »žrtev« vključuje oba spola) zadevajo - na primer pri odločanju o vrnitvi v primarno družino oziroma o namestitvi v rejniško družino, krizni center, stanovanjsko skupino ipd.
- Otrokovo** (»otrok« vključuje oba spola) mnenje upoštevamo glede na njegovo starost, zrelost in skladno z njegovo koristjo.
- Otrok ima po dopolnjenem 12. letu starosti pravico sodelovati pri opredeljevanju svoje koristi.

19.2.5. Pravica do obveščnosti

- Žrtve morajo biti seznanjene z vsemi podatki, ki zadevajo konkreten položaj, njihove pravice, razpoložljive oblike pomoči, dolžnosti drugih in morebitne rešitve.
- Razlage morajo biti prilagojene starosti in čustveni zrelosti - žrtev mora biti z vsem seznanjena na način, ki ga je glede na svojo starost/zrelost sposobna razumeti.

19.2.6. Varovanje zasebnosti in zaupnost obravnave

- Podatki o otroku, ki lahko razkrijejo njegovo identiteto ali identiteto njegove družine, morajo ostati tajni.
- Zasebnost in identiteta žrtev mora biti zaščitena. V nobenem primeru javnosti/medijem ne smejo biti posredovani podatki, na podlagi katerih bi bilo mogoče prepoznati otroka ali njegovo družino.
- Otrok, ki dopolni 12. leto se mora strinjati z razkritjem kakršnihkoli podatkov o njem.

19.2.7. Pravica do vsestranske zaščite

- Država ima dolžnost vsestransko pomagati otroku in mu zagotoviti varnost.
- Odločanje o otroku mora biti na vseh ravneh in v vseh državnih organih prednostno.

19.3. POSEBNI UKREPI

19.3.1. Odkrivanje žrtev

19.3.1.1. Vloga države - nacionalni koordinator

- Primere družinskega nasilja je treba čim hitreje odkrivati. Dolžnost države je za to zagotoviti potrebna sredstva (človeški in materialni viri, znanje) ter spodbujati ozaveščenost javnosti.
- **Država mora zagotoviti nacionalnega koordinatorja***** (vključuje ženski in moški spol), ki bo skrbel za usklajeno delovanje in prenos informacij med različnimi državnimi organi in posamezniki (zdravstvo, odkrivanje in pregon, pravosodje, vzgoja in izobraževanje, socialne službe, nevladne organizacije). Nacionalni koordinator mora imeti pooblastila, na podlagi katerih bo lahko zagotavljal učinkovito delo pristojnih služb za čim hitrejšo prepoznavo žrtev in takojšnje nudenje potrebne pomoči.
- Vsi multidisciplinarni timi v okviru CSD, sklicani v primerih nasilja v družini, imajo dolžnost o svojem delu poročati nacionalnemu koordinatorju.
- Nacionalni koordinator skrbi za usklajeno zajemanje podatkov in letno predstavlja epidemiološko sliko na področju nasilja v družini.
- Nacionalni koordinator na podlagi analize enoletnega dela pripravi strokovne usmeritve, ki so jih pristojne službe dolžne upoštevati.

19.3.1.2. Prijavna dolžnost

- Zdravstvena služba (predvsem pa pediatri, družinski zdravniki, specialisti šolske medicine) in nosilci vzgojno-izobraževalnih procesov (vzgojitelji, učitelji v osnovnih in srednjih šolah) morajo ob sumu, da je otrok žrtev nasilja v družini, takoj obvestiti krajevno pristojni CSD. CSD morajo obvestiti tudi, če ocenjujejo, da je otrok ogrožen (še preden se trpinčenje zgodi).
- CSD mora takoj sklicati multidisciplinarni tim.
- Nevladne organizacije morajo obvestiti socialno službo, če imajo podatke, da je otrok žrtev nasilja v družini (ne glede na zaupnost postopka), in o tem obvestiti tudi svoje uporabnike.
- O vsaki prijavi/zaznavi suma kaznivega dejanja je takoj obveščen tudi nacionalni koordinator, ki zagotovi vključevanje vseh pristojnih služb. Nacionalnega koordinatorja obvešča služba, ki je prva sprejela prijavo, oziroma zaznala sum, da gre za nasilje v družini.

19.3.2. Določitev zaupne osebe/spremljevalca

19.3.2.1. Postopek

- Takoj ko je žrtev identificirana, ji mora biti dodeljena zaupna odrasla oseba, ki jo spremlja skozi celoten postopek, dokler ni odkrita najboljša rešitev skladno z otrokovo koristjo in potrebami (v nadaljevanju tudi »spremljevalec« - izraz vključuje oba spola).
- Otroku si lahko sam izbere oziroma predlaga zaupno odraslo osebo. To je lahko starš, sorodnik, učitelj - kdorkoli, za katerega se otrok odloči in mu zaupa.
- Otrokovi odločitev in izbira sta prednostni.
- Če so koristi otroka v nasprotju z interesi staršev, če nastane spor med staršema (dodelitev, skrbništvo, delitev premoženja in podobno), če ni pripravljena

sodelovati zaupna odrasla oseba, ki jo je izbral otrok, je za spremljanje otroka dolžna poskrbeti država.

- Spremljevalce lahko zagotavlja socialna služba, nevladne organizacije ali nacionalni koordinator po vnaprej določenih strokovnih merilih za izbiro teh oseb. Zagotavljanje zaupne odrasle osebe mora biti stalno, žrtev pa naj vseskozi spremlja ena in ista zaupna odrasla oseba.
- Organizacijsko spremljevalci delujejo v Službi za spremljanje žrtev.
- Služba za spremljanje žrtev je disciplinsko, strokovno, moralno in materialno odgovorna za ravnanje spremljevalca.
- Služba za spremljanje žrtve mora biti avtonomna v odločanju. Država mora zagotoviti neodvisnost in ustrezna pooblastila za ukrepanje, skladno z otrokovo koristjo.
- Zaupne odrasle osebe v službi za spremljanje žrtev, ki jih zagotavlja država, morajo imeti ustrezne kvalifikacije (psihologi, specialni pedagogi, socialni delavci), dodatna posebna znanja in potrebne delovne izkušnje, da lahko v polni meri skrbijo za potrebe žrtev in jim zagotavljajo njihove pravice.
- Služba za spremljanje žrtev mora imeti zagotovljena sredstva za stalno izobraževanje spremljevalcev, sistem nadzora nad kakovostjo dela in supervizijo.
- Za oblikovanje mreže spremljevalcev (ne glede na organizacijsko umestitev) je odgovoren nacionalni koordinator.
- Spremljevalci o svojem delu letno poročajo nacionalnemu koordinatorju.
- Nacionalni koordinator je zavezan vzpostaviti sistem letnega podeljevanja in obnavljanja licenc za spremljevalce.
- Nacionalni koordinator zagotavlja tudi podporo tistim zaupnim odraslim osebam, ki so jih izbrali sami otroci. Gre za svetovanje, skupine za samopomoč in podobno.

19.3.2.2. Odgovornosti zaupne osebe

- Zaupna odrasla oseba ima naslednje dolžnosti:
 1. zagotavljati, da so vse odločitve v otrokovem interesu, zato mora biti obvezno vključena v delo multidisciplinarnega tima - če multidisciplinarni tim ni sklican v 48 urah, mora o tem takoj obvestiti nacionalnega koordinatorja
 2. zagotoviti takojšnjo potrebno namestitev in nego za otroka
 3. zagotoviti nadaljevanje izobraževalnega procesa
 4. zagotoviti zagovornika v kazenskih in civilnih zadevah
 5. obveščati otroka o njegovih pravicah in mogočih rešitvah
 6. predstaviti otrokove potrebe pristojnim službam ter poskrbeti za njihovo izpolnitev
 7. sodelovati pri stikih otroka s socialno službo, predstavniki odkrivanja in pregon, pravosodja, zdravstva ipd.
 8. zagotoviti reintegracijo in psihosocialno rehabilitacijo družine, če je to v interesu otroka.
- Po prvem zbiranju obvestil s strani policije/tožilstva mora spremljevalec zagotoviti namestitev otroka. Če nasilnež ni odstranjen iz družine, mora biti otrok nameščen drugje (v rejniški družini, bolnišnici, stanovanjski skupnosti ipd.). O namestitvi odloča multidisciplinarni tim.
- Spremljevalec je odgovoren za varnost in zagotavljanje otrokovih koristi do prenehanja vseh postopkov.
- Spremljevalec lahko prepove otrokovo pričanje na sodišču, če oceni, to ni skladno z otrokovimi koristmi.
- Spremljevalec mora biti prisoten ob vseh stikih policije, tožilstva in sodstva z otrokom. Če oceni, da otrok potrebuje dodaten pravni poduk, mora postopke za-

časno ustaviti in zagotoviti dodatno pravno pomoč. Delavci organov odkrivanja in pregona nimajo pravice zavrniti te zahteve, ne glede na t. i. interes preiskave.

19.3.3. Prvi ukrepi

- Delavci organov odkrivanja in pregona začnejo takojšnje preiskovanje takoj po prijavi in uvodnem pogovoru z otrokom.
- O začetku predkazenskega postopka ali uvedbi preiskave morajo takoj obvestiti nacionalnega koordinatorja.

19.3.3.1. Začetek predkazenskega postopka

- Zbiranje obvestil od otroka mora potekati na način, ki je prilagojen otrokovi starosti in stanju.
- Pogovor z otrokom smejo opravljati samo posebej usposobljeni in specializirani delavci organov odkrivanja in pregona. Specializacijo izkazujejo z ustreznimi dokazili in ni vezana na zasedanje določenega delovnega mesta. Praviloma morajo biti istega spola kot otrok.
- Uvodni pogovor z žrtvijo je namenjen zgolj zbiranju osnovnih podatkov. Spremljevalec mora preprečiti kakršnokoli osvetljevanje trpinčenja v tej fazi.
- Organi odkrivanja in pregona lahko zbirajo obvestila o kaznivem dejanju šele, ko je zagotovljena varna namestitev otroka.

19.3.3.2. Socialna služba

- Spremljevalec skupaj s socialno službo poskrbi za takojšnjo varno namestitev otroka. Ta se ne sme vrniti v družino, če nasilnež ni odstranjen in obstaja sum, da bo svoje ravnanje nadaljeval.
- Socialna služba mora zagotoviti eno ali več rejniških družin in jih ustrezno pripraviti na sprejem žrtev nasilja v družini. V primeru namestitve v rejniško družino mora socialna služba dnevno spremljati bivanje in počutje otroka.
- Če družino zapustijo tudi druge žrtve (na primer drugi starš), jim socialna služba zagotovi ustrezno začasno namestitev in takojšnjo strokovno pomoč.

19.3.3.3. Policija in tožilstvo

- Če za družinsko nasilje prvi izvedo delavci organov odkrivanja in pregona, morajo o tem takoj obvestiti službo za spremljanje žrtev, CSD in nacionalnega koordinatorja.
- Do imenovanja spremljevalca morajo delavci organov odkrivanja in pregona spoštovati otrokovo zasebnost.
- Ministrstvo za notranje zadeve je zavezano vse policijske enote opremiti s podatki o omrežju spremljevalcev (službi za spremljanje žrtev).
- Obveščanje službe za spremljanje žrtev in nacionalnega koordinatorja je dolžnost predstojnika policijske enote.
- Predstojnik policijske enote je odgovoren, da se od otroka ne zbirajo obvestila brez prisotnosti zaupne odrasle osebe.
- Po prihodu spremljevalca morajo policisti spoštovati njegove odločitve v zvezi z otrokom, ne glede na interes preiskave.
- Vrhovno državno tožilstvo je dolžno vsa okrajna in okrožna tožilstva seznaniti s podatki o službi za spremljanje žrtev.

- Ob neposredni prijavi na tožilstvo je to dolžno takoj obvestiti službo za spremljanje žrtev, CSD in nacionalnega koordinatorja. Obveščanje je dolžnost predstojnika.
- Tožilci lahko komunicirajo z otrokom samo v prisotnosti zaupne odrasle osebe.
- Odločitve spremljevalca o otrokovi koristi presegajo interes organov pregona.

19.3.3.4. Nadaljnji pogovori z otrokom

- Vsi pogovori z otrokom o obravnavanem kaznivem dejanju morajo potekati v prisotnosti spremljevalca. Zaželeno je, da se opravi in ustrezno dokumentira samo en temeljit pogovor, v nadaljevanju postopka pa se uporablja ta posnetek.
- Trajanje pogovorov mora biti kratko in ne sme dodatno travmatizirati žrtve.
- Pogovor z otrokom lahko zajema samo podatke/teme, ki jih je treba dobiti neposredno od njega.
- Tako zbrane informacije se v nobenem primeru ne smejo uporabiti proti otroku. Njegov status otroka/žrtve ne sme biti z ničimer ogrožen.
- Morebitni podatki o otrokovem sodelovanju pri obravnavanem ali kakšnem drugem kaznivem dejanju se ne smejo uporabiti proti njemu.
- Starejši mladoletnik ne sme biti obtožen za sosterilstvo pri dejanju/ih, kjer je bil udeležen tudi kot žrtev.

19.3.4. Medresorsko sodelovanje

19.3.4.1. Vključevanje pristojnih služb

- Pristojne službe morajo začeti takojšnjo strokovno obravnavo in pomoč otroku. Otrok mora biti deležen svetovanja in/ali terapevtske obravnave. Takšna pomoč mora biti zagotovljena vsakemu otroku.
- Potek medresorskega sodelovanja spremlja nacionalni koordinator. Dolžnost države je vzpostaviti mehanizme za učinkovito delovanje in sodelovanje med socialno službo, policijo, pravosodjem, nevladnimi organizacijami, zdravstvom, šolstvom in službo za spremljanje žrtev.

19.3.4.2. Povezovanje različnih služb

Policija, pravosodje, socialne službe, zdravstvo in služba za spremljanje žrtev imajo dolžnost izoblikovati protokole o medsebojnem sodelovanju in obveščanju.

Vsako pristojno ministrstvo (MNZ, MDDSZ, MP, MŠZŠ) in služba za spremljanje žrtev imenuje osebo, pooblaščenca za stike z drugimi ministri in z nacionalnim koordinatorjem. Nacionalni koordinator sklicuje mesečna delovna srečanja vseh oficirjev za zvezo.

19.4. URESNIČEVANJE NA RAVNI DRŽAVE

Dolžnost države je skrbeti za uresničevanje vseh otrokovih pravic.

Nacionalni koordinator je lahko imenovan na kateremkoli ministri, ki se ukvarja s problematiko nasilja nad otroci v družini. Če pristojna ministri ocenijo, da za to nimajo potrebnih virov, lahko to vlogo prevzame varuh človekovih pravic in jo opravlja do imenovanja posebnega varuha otrokovih pravic.

20. NASILJE V DRUŽINI - KRŠITEV PRAVIC OTROK: O MOTIVACIJI, MOČI (POOBLASTILIH) IN POTREBNIH VIRIH ZA UKREPANJE

doc. dr. Polona Selič, Varuh človekovih pravic RS

Nobenega dvoma ni, da so otroci, ki so žrtve nasilja v družini, prikrajšani in pogosto močno oškodovani v procesih rasti, razvoja in zorenja.

Naše vedenje o družbeni naravi tega problema in njegovih razsežnostih raste. Soglasni smo v ugotovitvi, da je naša dolžnost vsem in vsakemu otroku kot družba zagotoviti določene standarde bivanja. Ob tem se radi sklicujemo na različne mednarodne dokumente, nastajajoče in/ali že sprejete nacionalne programe in poklicanost (poslanstvo) lastnih strok.

Toda kljub zavedanju, vedenju, zakonskim podlagam in rastočemu številu prizadevanj vedno znova ugotavljamo, da otrok ne zmoremo obvarovati pred nasiljem.

Pogosto se sprašujemo, kaj manjka, kaj še potrebujemo. Ali je to res poseben zakon, doslednejše izpolnjevanje razpoložljivih pooblastil ali kaj drugega?

Namen tega prispevka je pokazati, kako bi lažje prepoznali, razumeli in se učinkovito spoprijeli s pomanjkljivostmi sedanje ureditve - kako bi lahko odpravili »primanjkljaje poklicanih« nosilcev odgovornosti. Slednje je mogoče, ko opredelimo varovalne dejavnike v otrokovem* okolju, otrokove pravice postavimo v središče in jih umestimo na vse ravni, od zasebne do državne, ravnanje nosilcev odgovornosti v otrokovi družini, sistemih in službah in na ravni družbe kot celote pa vrednotimo po merilih motivacije, moči in potrebnih virov. Opisano nam pomaga prestopiti stereotipne ocene in mite o posameznikih in službah, ki »nič ne delajo« ali »ničesar ne uredijo«.

* Otrok je vsaka oseba do dopolnjenega 18. leta starosti – izraz uporabljamo za oba spola.

Ključne besede: nasilje v družini, pravice otrok, odgovornost, motivacija, moč (pooblastila), potrebni viri

20.1. OTROK - NOSILEC PRAVIC

Problem nasilja v družini analiziramo iz zornega kota otrokovih pravic in skozi to optiko opredelimo otrokovo okolje. Analiza tega okolja nam pomaga razložiti vzroke (pomanjkljivosti), dolžnosti in odgovornosti posameznih služb in ključne razloge (in razlage) za nepopolno izpolnjevanje teh dolžnosti in odgovornosti. Opisani več razsežnostni prostor otrokovega okolja je lahko v nadaljevanju podlaga za načrtovanje poti do rešitev.

20.1.1. Otrok in otrokovo okolje

Ko otroka postavimo v središče, se okrog njega razprostre ves preostali svet. Če si zamislimo koncentrične kroge, je otroku najbližje njegova družina in pomembni drugi - starši, sorojenci, razširjena družina.

V naslednjem krogu, lahko ga imenujemo krog služb in družbenih dejavnosti, že nastopajo nosilci javnih pooblastil in funkcij (lokalna samouprava) ter institucij, kot so šola, zdravstveni dom, CSD, policijska postaja in tudi nevladne organizacije.

Naslednji krog je regija, ki ji sledi raven države. V tem, zadnjem krogu nastopajo

tri veje oblasti - zakonodajna, sodna in izvršilna. Tu deluje tudi varuh človekovih pravic.

Najdlje je otroku mednarodna raven z mednarodnimi organizacijami, kot sta na primer UNICEF in Evropska mreža ombudsmanov za otroke (ENOC) ter druge.

Otrokovo okolje tako sestavljajo posamezniki v družini in družbi, vključno s strokovnjaki v različnih službah, strukturah in institucijah.

20.2. ODNOSI MED OTROKOM IN OSEBAMI/SLUŽBAMI, KATERIH DOLŽNOST JE, DA SKRBIJO ZANJ

Otrok, ki smo ga postavili v središče, je nosilec pravic. Med njim in osebami, katerih dolžnost je skrbeti za uresničevanje in varstvo njegovih pravic, prihaja do interakcij. Otroku moramo zagotoviti uresničevanje vseh pravic, torej tudi varstvo pred nasiljem in zlorabami v družinskem krogu. Za varstvo pred nasiljem naj bi skrbeli posamezniki in službe, katerih dolžnost je otroku zagotoviti to pravico.

Strokovnjaki na področju sociale, šolstva, zdravstva, odkrivanja in pregona imajo dolžnosti, ki izhajajo iz področnih zakonov in - ne nazadnje - Konvencije o otrokovih pravicah (KOP). Imenujemo jih nosilce odgovornosti (dolžnosti). Odnos med otrokom - nosilcem pravic - in različnimi strokovnjaki - nosilci odgovornosti - ni linearen ali dvodimenzionalen, saj se razprostira skozi različne ravni družbe.

Tako opredeljen model lahko pokaže, kaj bi kdo moral storiti v zvezi z družinskim nasiljem in na kateri ravni družbenega življenja - *kdo na ravni primarne družine, kdo v družbi, kdo v javnih službah, kdo na ravni sprejemanja političnih odločitev.*

Nasilje, zlorabljanje, trpinčenje v primarni družini je kršitev otrokovih pravic, s katero je povezana veriga, niz neizpoljenih dolžnosti, začeni s staršem, čigar dolžnost je zaščititi otroka pred nasilništvom partnerja, temu sledijo različne institucije - na primer CSD, policija - na lokalni ravni, katerih dolžnost je prepoznati že zgodnje pojavljanje družinskega nasilja, te pojave prijaviti, preganjati, kaznovati in/ali zagotoviti terapevtsko obravnavo in resocializacijo in reintegracijo, če je to strokovno izvedljive in utemeljeno - sledi niz dolžnosti zakonodajne, izvršilne in sodne oblasti na ravni države, na kateri se oblikujejo in sprejemajo usmeritve, zakoni in podzakonski akti.

20.3. ODNOSI MED NOSILCI ODGOVORNOSTI NA RAZLIČNIH RAVNEH

Poznavanje odgovornih je treba dopolniti tudi z odnosi med njimi.

V primeru družinskega nasilja ima na primer mati** dolžnost zaščititi otroka, kar pomeni, da je njena dolžnost ukrepati takoj, ko je otrok izpostavljen nasilnemu ravnanju - ima dolžnost preprečiti nadaljnje trpinčenje, početje prijaviti, poiskati za otroka strokovno pomoč ipd.

Toda mati morda ne bo mogla izpolniti svoje dolžnosti zaščititi otroka, ker v nizu tudi drugi nosilci odgovornosti ne izpolnjujejo svoje vloge - nasilništva ne bo mogla ustaviti - na primer:

- *ker policija le nerada posega v kršitve v zasebnih prostorih, ali ker ji ob prijavi na policijski postaji niso zagotovili potrebne zasebnosti oziroma so ji pojasnili, naj jih pokliče prihodnjič, ko se bo nasilje dogajalo*
- *ali ker je prišla na CSD zunaj uradnih ur in je nihče ni sprejel*
- *ali ker v domačem kraju ni našla strokovne službe za terapevtsko obravnavo in podobno.*

Če si nosilce odgovornosti nazorno predstavljamo kot verigo, je preprosto spoznanje, da je njena trdnost enaka trdnosti najšibkejšega člena v nizu.

** Ko govorimo o materi, s tem ne mislimo, da so nasilneži vedno očetje, žrtve pa otroci in njihove matere.

20.4. ANALIZA VZROKOV

Da bi lažje razumeli dolžnosti tistih, ki morajo ukrepati ob kršitvi otrokovih pravic, kar izpostavljenost družinskemu nasilju nedvomno je, je treba opisati tudi razloge, ZAKAJ je do kršitve sploh prišlo. Odgovori na vprašanje »ZAKAJ« so vzroki same kršitve in zmeraj izvirajo iz otrokovega okolja. Vedenje odraslih - staršev ali skrbnikov, delovanje institucij in strokovnjakov, pa tudi kulturne norme, vrednote in družbene prakse so določujoči dejavniki tega okolja.

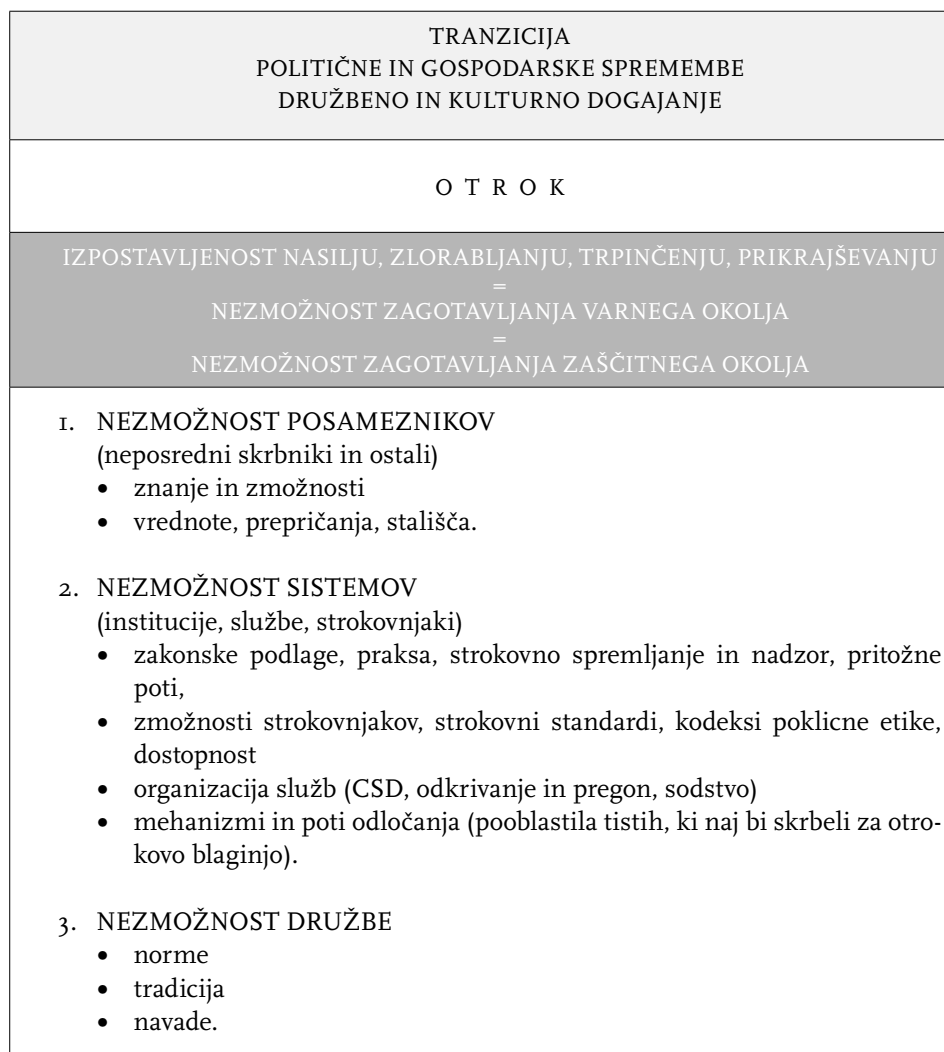
Za vsako kršitev otrokovih pravic je mogoče identificirati številne vzroke, ki sooblikujejo problem. Grafično lahko na primer to prikažemo v t. i. problemskem drevesu. Problemsko drevo pri več razsežnostni problematiki, kakršna je nasilje v družini, deluje praviloma nepregledno, saj številni dejavniki sooblikujejo nastali položaj - od premajhne ozaveščenosti, tradicionalnih spolnih vlog in družinskih modelov do omejene učinkovitosti pregona, policijske subkulture, pešanja standardov socialnega varstva, tranzicijskih učinkov in brezposelnosti.

Spoprijemanje z vzroki in iskanje rešitev je lažje, če takšen problemski prikaz reorganiziramo. Pri tem si lahko pomagamo s konceptom, ki po logiki sledi analizi klaster in v določenem problemskem okviru postavi identificirane vzroke v klastre (skupine) ter jih razvrsti na različne ravni. To izboljša preglednost odnosov med njimi.

Nov pogled na otrokovo okolje (in na otroka, nosilca pravic, v središču) omogoči opredelitev treh skupin dejavnikov (klastrov):

- posamezniki v otrokovem neposrednem okolju,
- sistemi - institucije, službe, strokovnjaki, ki obdajajo otrokovo neposredno okolje,
- družba kot največji sistem.

Slika 1: Nasilje = kršitev otrokovih pravic. Konceptualni okvir

Vse prepoznane vzroke je mogoče razvrstiti v našete skupine, odnose med njimi pa je smiselno hierarhično prikazati na treh ravneh. Govorimo o neposrednih vzrokih, vzrokih ozadja in temeljnih vzrokih. Ustvarili smo tridimenzionalni prostor vsestranskega sovplivanja.

Neposredni vzroki, da je otrok žrtev nasilja v družini, so:

- vedenje nasilneža,
- delovanje sistemov (služb) in
- slaba odzivnost socialnega okolja (odnos družbe).

Gre za preplet neustreznih ravnanj in opustitev potrebnih ukrepov.

Odgovor na vprašanje, ZAKAJ do tega pride, nas privede do vzrokov ozadja,

- povezanih z ravnanjem posameznika (na primer razmerja moči v družini, splošno nespoštovanje otroka kot avtonomnega bitja, naučeno nasilno odzivanje, brezbržnost do posledic, ki jih povzročata dolgotrajno zlorabljanje otroka in podobno);
- ob vzrokih ozadja, vezanih na nasilneža, je mogoče opisati tudi tiste, ki se nanašajo na delovanje sistemov - lahko gre za pomanjkljivo in/ali neustrezno zakonodajo, odsotnost doktrinarnih rešitev ali regulacijskih rešitev, pa tudi za pomanjkanje strokovnega znanja in izkušenj;
- na podoben način lahko izluščimo tudi družbene dejavnike, predsodke, stereoti-

pe in vrednote, ki vplivajo na percepcijo družinskega nasilja kot zasebne, intimne težave, na sprejemanje podrejene vloge otroka, na družbene delitve moči med odraslimi, ki vedo, brez vključevanja otrok in mladostnikov v odločanje o stvareh, ki jih zadevajo.

Takšno razvrščanje vzrokov lahko olajša razumevanje in pojasni, zakaj je do kršitev otrokovih pravic sploh prišlo, saj upošteva sovplovanje med vzroki in identificiranimi nosilci odgovornosti (tistimi, ki morajo ukrepati). Še vedno pa nam pogosto ostaja povsem nerazumljivo, zakaj tisti, ki imajo dolžnost zaščititi otroka, svojih dolžnosti ne izpolnjujejo. Pomagamo si lahko z razlago, ki temelji na prepoznavanju primanjkljajev poklicanih***.

***Poklic (SSKJ, str. 891-2) - delo, dejavnost, za katero je potrebna usposobljenost, navadno za pridobivanje osnovnih materialnih dobrin.

Poklicanec/poklicani - kdor je poklican, usposobljen za kaj.

Poklican - obvezan komu kaj izkazovati, storiti; dolžan.

Slika 2: Nosilci odgovornosti

NOSILCI ODGOVORNOSTI	STARŠ(I)	MOTIVACIJA MOČ - POOBLASTILA VIRI
	OŽJI DRUŽINSKI ČLANI	MOTIVACIJA MOČ - POOBLASTILA VIRI
	SOSESKA	MOTIVACIJA MOČ - POOBLASTILA VIRI
	SLUŽBE - INSTITUCIJE	MOTIVACIJA MOČ - POOBLASTILA VIRI
	OBČINSKA OBLAST	MOTIVACIJA MOČ - POOBLASTILA VIRI
	DRŽAVA	MOTIVACIJA MOČ - POOBLASTILA VIRI
	MEDNARODNE ORGANIZACIJE	MOTIVACIJA MOČ - POOBLASTILA VIRI

20.5. PRIMANJKLJAJI POKLICANIH

Šele analiza, ki upošteva določene razloge za neustrezno odzivanje ali neodzivanje oseb ali služb - nosilcev odgovornosti, katerih dolžnost je zaščititi otroka, lahko ponudi tudi uresničljive rešitve. Razlogov za neustrezno ukrepanje ali neukrepanje je veliko. V osnovi jih lahko razvrstimo v tri skupine (klastre), ki nam pomagajo razložiti MOTIVACIJO nosilcev odgovornosti za ukrepanje, POOBLASTILA (MOČ) in razpoložljive VIRE za to.

Motivacija, moč in viri opredeljujejo zmožnost delovanja. Če je ta zmožnost pomanjkljiva - če katerikoli od naštetih elementov manjka, je velika verjetnost, da nosilec odgovornosti ne bo ukrepal in ne bo izpolnil svojih dolžnosti do otroka.

Zmožnosti in primanjkljaje lahko prepoznamo s pomočjo naslednjih vprašanj:

- Ali se nosilec odgovornosti zaveda svojih dolžnosti in je motiviran za delovanje?
- Ali ima nosilec odgovornosti moč, da izpolni svojo dolžnost?
- Ali ima nosilec odgovornosti potrebne vire za ukrepanje?

Šele odkrivanje razlogov za neukrepanje nosilcev odgovornosti lahko preseže običajno poenostavljeno razlago, ki kot poglobitveni razlog zmeraj prepoznava »pomanjkanje virov«. Razumevanje pomanjkljivosti je ključnega pomena predvsem pri načrtovanju kakršnihkoli sprememb.

V primeru nasilja v družini je mati za otroka prva nosilka odgovornosti. Njena dolžnost je prepoznati problem (otrok je izpostavljen nasilju) in otroka pred nasiljem zaščititi. Okolje lahko ponuja ustrezne službe, ki so dostopne in za problem občutljive, terapevtske možnosti so na voljo. Vendar mati vseeno ne stori ničesar - razlog je lahko v tem, da ji manjka moči. Tudi sama je trpinčena in zlorabljana, izpostavljena grožnjam, nadzorovana in povsem prestrašena.

Ali drug primer - policisti dobijo novo pooblastilo za obravnavo primerov nasilja v družini, udeležijo se predavanj, na katerih poslušajo o ravnanju z žrtvami; policija ima pooblastila (moč) in potrebne vire za ukrepanje, pripadniki policije se bolj ali manj zavedajo svoje dolžnosti pri zagotavljanju varnosti otrok, vendar vse to še ne pomeni, da bo določeni policist tudi ukrepal, saj je njegovo razumevanje nasilja nad intimnim partnerjem takšno, da povsem izključuje podlago za kakršnekoli intervencije državnih organov. Njegov vrednotni sistem ali celo lastna življenjska izkušnja določata motivacijo za ravnanje. Tako lahko ob klicu na pomoč ostane za zaprtimi vrati stanovanja in »strankama« predlaga, naj »se zmenita«.

20.5.1. Primanjkljaji poklicanih - načrtovanje ukrepov

Pogosto domnevamo, da ostaja veliko primerov nasilja v družini neprijavljenih. Menimo, da smo kot družba premalo ozaveščeni, da o dogajanju za štirimi stenami, ki za zmeraj zaznamuje otroke, premalo vemo, da pristojne službe (CSD, policija) ravna okorno, prepočasi. Na podlagi teh domnev potem načrtujemo aktivnosti za ozaveščanje javnosti, telefone za pomoč žrtvam v stiski, preventivne delavnice za šoloobvezne otroke in podobno.

Takšne intervencije so lahko sicer koristne, ne pa nujno ustrezne, saj ne vemo, ali temeljijo na prepoznanih primanjkljajih poklicanih - v primeru matere, ki se zaveda težavnosti položaja, vendar nima moči, da bi zaščitila otroka, se dodatno ozaveščanje pokaže kot neprimerno. Pri policistu, ki je odraščal v razmerah nasilja in se tudi sam podobno odziva, so lahko dodatna pooblastila ob nespremenjeni motivaciji za ukrepanje povsem neučinkovita.

Tako bi pri staršu, ki nima moči, da bi zaščitil otroka pred nasiljem, kazalo spodbujati preoblikovanje odnosa do sebe in lastnih zmožnosti, mu pomagati razviti občutek lastne vrednosti in zavest o nadzoru nad lastnim življenjem v procesu individualne ali skupinske obravnave. Takšen starš lahko zaščiti otroka, če se lahko umakne na varno, pridobi potrebne informacije in podporo, se okrepi in poišče tudi potrebne vire za ukrepanje. Policist bo ukrepal, če ga namesto lastnih predstav, predsodkov in stereotipov vodijo jasna navodila in usmeritve, če je njegovo ravnanje izpostavljeno strokovnemu nadzoru, če je za opustitve disciplinsko odgovoren, za pozitivno ravnanje in lastno iniciativnost pa dodatno nagrajen.

Zato bi vsaka služba morala oblikovati standarde dela, sistem nadzora kakovosti dela, supervizijo in sistem vrednotenja dobre prakse.

Slika 3: Zmožnosti poklicanih

ZMOŽNOSTI	MOTIVACIJA	<p>NOSILEC ODGOVORNOSTI čuti dolžnost ukrepati.</p> <p>NOSILEC ODGOVORNOSTI ne ukrepa - ZAKAJ?</p>
	MOČ POOBLASTILA	<p>NOSILEC ODGOVORNOSTI ima moč/pooblastila, da izpolni svojo dolžnost.</p> <p>NOSILEC ODGOVORNOSTI nima moči/pooblastil - KDO IMA MOČ? KDO IMA POOBLASTILA?</p>
	VIRI	<p>NOSILEC ODGOVORNOSTI ima potrebne človeške, organizacijske in materialne vire, da izpolni svojo dolžnost.</p> <p>NOSILEC ODGOVORNOSTI nima potrebnih virov - KAJ MANJKA?</p> <ul style="list-style-type: none"> • denar? • znanje? • ??????

20.6. SKLEP

20.6.1. Tridelna analiza: ZAKAJ? KDO? ZAKAJ NE?

Uvajanje sprememb, ki bi pomagale sooblikovati za otroka varno okolje, terja, da to okolje najprej razčlenimo z vidika otrokovih pravic ter opredelimo najpogostejše vzroke za kršitev teh pravic - prepoznati moramo, kdo ne izpolnjuje svojih dolžnosti in zakaj tako ravna.

Za to potrebujemo odgovore na vprašanja:

ZAKAJ prihaja do nasilja v slovenskih družinah?

Kateri so neposredni, temeljni vzroki in ozadja?

KDO ima odgovornost za varstvo otrokovih pravic, vendar svoje dolžnosti ne izpolnjuje?

ZAKAJ nosilci odgovornosti ne ukrepajo ali neustrezno ukrepajo?

20.6.2. Učinkovitejše prepoznavanje vzrokov - pomanjkljivosti poklicanih

Rešitve več razsežnostnega prostora družinskega nasilja so povezane s pravilnimi intervencijami in odpravljanjem pomanjkljivosti. Neustrezno delovanje sistemov, ki je posledica pomanjkanja motivacije za ukrepanje, je mogoče premagati z oblikovanjem profesionalnih standardov in doktrinarjih rešitev, z nadzorom in preglednimi pritožnimi potmi. Ukrepi, ki so usmerjeni v pomanjkljivosti oziroma v njihovo odpravljanje, pripomorejo k najboljšemu varstvu pravic otroka.

Pozornost moramo po eni strani usmeriti k pravicam otroka, po drugi pa vseskozi preverjati zmožnosti nosilcev odgovornosti - na področju motivacije, moči (pooblastil) in potrebnih virov za ukrepanje.

20.6.3. Vloga varuha človekovih pravic

Varuh človekovih pravic je zavezan nadzorovati uresničevanje določil KOP v smislu spoštovanja in zaščite. Nadzor nad delom državnih organov, nosilcev javnih pooblastil in lokalne samouprave je mogoč tudi z vidika k pravicam usmerjenega ocenjevanja in analize otrokovega okolja.

Nasilje v družini je nesporna kršitev pravic otrok, na katero so se državni organi zavezani odzvati.

Zato bi kazalo pomanjkljivosti poklicanih odpravljati s pomočjo opredelitve njihove motivacije, moči (pooblastil) in potrebnih virov.

Razumevanje pomanjkljivosti poklicanih lahko usmeri pozornost k ustreznim rešitvam, za katere ni nujno, da jih nosilci odgovornosti tudi prepoznajo kot »potrebne«.

21. STROKOVNI POSVET: NASILJE V DRUŽINI - POTI DO REŠITEV

Špela Veselič in Katja Zabukovec Kerin, Društvo za nenasilno komunikacijo

V Sloveniji še nihče ni izvedel večje raziskave o nasilju v družini in potrebah žrtev. Tako lahko o trenutnem položaju sklepamo le na podlagi ocen organizacij, ki delamo na tem področju, in številnih zgodb, ki jih povedo žrtve in storilci.

Največje težave pri reševanju problematike nasilja, ki jih opažamo v Društvu za nenasilno komunikacijo, so:

- ponudba pomoči žrtvam je koncentrirana v Ljubljani, dostop do pomoči je tako za številne žrtve, ki ne živijo v Ljubljani, težak ali nemogoč
- svetovalni program za storilce obstaja samo v Ljubljani in Mariboru
- premalo je prostora v varnih hišah, materinski domovi opravljajo funkcijo varnih hiš, čeprav stanovalkam ne morejo zagotavljati varnosti
- nimamo specializiranih varnih hiš
- stanovanjskega problema žrtev po odhodu iz varne hiše ne ureja nihče, zato se jih kar pol vrne v nasilne razmere, iz katerih so pobegnile
- v zaporih z obsojenci ne delajo programov, ki bi jim pomagali prenehati uporabljati nasilje po vrnitvi v matično okolje

- posamezne institucije nimajo izdelanih protokolov za primere nasilja v družini, zato je preveč prepuščeno senzibiliziranosti in usposobljenosti posamezne strokovnjakinje ali strokovnjaka
- preredka uporaba prepovedi približanja in drugih zakonskih možnosti za zaščito žrtev
- dolgi sodni postopki, nimamo specializiranih oddelkov na sodiščih
- pomanjkanje znanja in supervizije za področje nasilja v družini na institucijah
- časovno in vsebinsko neusklajeno delovanje različnih akterjev
- pomanjkanje sistematične primarne preventive.

V Društvu za nenasilno komunikacijo smo na podlagi izkušenj, ki smo jih pridobili od nastanka leta 1996, oblikovali predloge za spremembe in jih zapisali v predlog nacionalnega načrta proti nasilju nad ženskami. Način delovanja, ki ga ocenjujemo kot najboljšo možnost, smo poimenovali koordiniran pristop skupnosti proti nasilju nad ženskami.

Koordiniran pristop skupnosti proti nasilju nad ženskami

Koordiniran pristop skupnosti proti nasilju nad ženskami pomeni usklajen pristop skupnosti k reševanju problematike nasilja nad ženskami, katerega osnovna cilja sta obvarovati žrtve nasilja in soočiti povzročitelje nasilja s sankcijami ter odgovornostjo za njihova ravnanja. Breme in odgovornost za posredovanje v primerih nasilja prevzema skupnost in ne posameznica, ki je žrtev nasilja. Naloga skupnosti je torej, da ženski zagotovi varnost, povzročitelja nasilja pa sooči z odgovornostjo za njegova ravnanja.

V Sloveniji je reševanje nasilja večinoma odvisno od same ženske, žrtve nasilja in njene informiranosti. Med institucijami in organizacijami ni sistema medsebojnega informiranja. Pretok informacij v veliki meri onemogoča trenutno veljavni Zakon o varstvu osebnih podatkov. Za koordiniran pristop skupnosti je pomembno, da so informacije med sodelujočimi organizacijami izmenjane pravočasno in pravilno. Zato je treba vzpostaviti in predvideti spremembe Zakona o varstvu osebnih podatkov, ki mora organizacijam nalagati, da v primerih nasilja nad ženskami delajo v skladu z načeli koordiniranega pristopa skupnosti.

Vsaka organizacija, ki deluje na področju dela proti nasilju nad ženskami, se mora zavedati svoje odgovornosti, da nasilje preprečuje in ga ustavlja. Strokovnjakinjam in strokovnjakom pri posredovanju v primerih nasilja nad ženskami pomagajo smernice oz. protokoli, ki natančno predpisujejo postopke ravnanja. Takšen način dela izboljšuje kakovost pomoči ženskam z izkušnjo nasilja in zavezuje akterje, da vsak na svojem področju izdelajo in udeležijo strategije in prakse za boljšo zaščito žrtev nasilja.

Da bi se spremenil odnos skupnosti do nasilja nad ženskami, morajo strokovnjakinje in strokovnjaki med seboj sodelovati. Posamezni koraki morajo biti usklajeni časovno in vsebinsko ter z željami žrtve nasilja. Sodelovanje mora biti vodeno, strokovnjakinje in strokovnjaki se morajo nenehno usposabljeni, naloge morajo biti jasno definirane, prakse dela standardizirane. V ta namen skupnost razvija politike in protokole za delo proti nasilju nad ženskami.

Pomoč žrtvam nasilja torej ne sme biti pomoč ene same organizacije. Med seboj morajo sodelovati vse, ki so pomembne za reševanje problematike nasilja nad ženskami: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za notranje zadeve, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Ministrstvo za zdravje, Ministrstvo za zunanje zadeve, centri za socialno delo in drugi socialno varstveni zavodi, policija, zdravstvene službe, vrtci, šole, sodišča, tožilstva, zapori, nevladne organizacije, varne hiše in druge organizacije.

Dostop žensk do kriznih centrov, ki omogočajo krizno namestitve, do varnih hiš, ki omogočajo začasno namestitve, do zagovorništva, ki ženskam daje potrebno podporo in dostop do informacij o obstoječih oblikah pomoči, je pomemben del koordiniranega pristopa skupnosti proti nasilju nad ženskami. Pogoj, da je lahko multiinstitucionalno sodelovanje uspešno, je zagotovljena varnost za ženske, ki so žrtve nasilja, in njihove otroke. Zato je treba zagotoviti tudi zadostno število mest v varnih hišah.

Cilji koordiniranega pristopa skupnosti so:

- hitrejša in učinkovitejša pomoč in zaščita za ženske, žrtve nasilja,
- izdelava ocene nevarnosti in varnostnega načrta,
- soočenje povzročitelja nasilja z odgovornostjo za njegova ravnanja,
- časovna in vsebinska usklajenost izvajanja ukrepov med posameznimi sodelujočimi organizacijami,
- izmenjava delovnih izkušenj z namenom izdelave boljših in učinkovitejših praks in protokolov,
- medsebojni nadzor.

22. NASILJE V DRUŽINI V LUČI POTREBNIH SPREMENB

Lorena Božac Deležan, Ženska svetovalnica

Ženska svetovalnica je nevladna organizacija, ki se že od leta 1993 ukvarja s problematiko nasilja nad ženskami. V okviru svojih programov pomoči daje ženskam, ki so žrtve nasilja, psihosocialno pomoč, in sicer v obliki telefonskih pogovorov, individualnega svetovanja, podpornih skupin za ženske, ki so žrtve nasilja v družini, zagovorništva in kratkoročne namestitve v Kriznem centru ženske svetovalnice.

V letu 2002 se je na Žensko svetovalnico obrnilo po pomoč 636 žensk, ki so doživljale nasilje v družini.

V prvem polletju leta 2003 se je na Žensko svetovalnico obrnilo 390 žensk.

Ženska svetovalnica se že od začetka svojega delovanja zavzema za uresničevanje človekovih pravic žensk, ki doživljajo nasilje. V letih našega delovanja se je pokazalo, da ženske, ki se na nas obračajo po pomoč, najpogosteje pogosto doživljajo nasilje prav v družinskem krogu, in sicer največkrat s strani partnerjev.

Področje preprečevanja nasilja v družini je treba urediti celovito, saj se kaže, da delne rešitve ne peljejo do tistega, kar bi žrtve najbolj potrebovale - zaščite pred nasilnimi dejanji ter močne podpore in pomoči. Za reševanje te problematike pa se nam zdi najbolj potrebno sodelovanje vseh tistih, ki se pri svojem vsakodnevnem delu srečujejo z žrtvami nasilja v družini, da bi njegovim žrtvam zagotavljali pomoč in podporo.

Spremembe je trebno sprejeti z uskladitvijo zakonov, ki se področja dotikajo in bistveno vplivajo na možnosti pomoči žrtvam, ki doživljajo nasilje.

Številni zakoni žrtvam onemogočajo ureditev položaja in otežujejo njihov odhod od nasilnega partnerja. Spremembe v stanovanjski, kazenski, družinski in drugi zakonodaji naj bi omogočile aktivnejše delovanje in sodelovanje služb za zaščito žrtev nasilja v družini.

Trajanje različnih sodnih in zunajsodnih postopkov, v katerih so udeležene žrtve nasilja v družini, je nujno zmanjšati, saj za žrtve pomenijo dodatno breme in ponovno travmatizacijo.

Žrtve se ob iskanju pomoči in podpore velikokrat srečujejo z nepoznavanjem dinamike nasilja v družini in posledic, ki jih dolgotrajno nasilje pušča na žrtvah, in s pristopi, ki so še vedno obremenjeni s predsodki in stereotipi. Zato se zdi nujna uvedba obveznega izobraževanja vseh strok, ki se srečujejo z nasiljem v družini, glavni cilj izobraževanja bo pridobivanje potrebnih znanj za pravilno komunikacijo z žrtvami in vzpostavitev nične tolerance do nasilja. Prav izobraževanje je nujni pogoj za uspešen multidisciplinaren pristop pri reševanju problematike nasilja v družini.

Nasilje v družini je resen problem družbe, ki ga je mogoče rešiti samo s sodelovanjem različnih strok ter vladnih in nevladnih organizacij, s prilagoditvijo zakonodaje in postopkov, ki bodo žrtvam prijazne in ki jim bodo dajale vse možnosti za rešitev iz sedanjega položaja in za življenje brez nasilja.

23. NASILJE V DRUŽINI - POTI DO REŠITEV: POVZETEK UGOTOVITEV STROKOVNEGA POSVETA

doc. dr. Polona Selič, Varuh človekovih pravic RS

Strokovni posvet NASILJE V DRUŽINI - POTI DO REŠITEV je bil namenjen predstavitvi predvsem praktičnih izkušenj, potreb in predlogov tistih strokovnjakinj in strokovnjakov, ki se vsak dan srečujejo in ukvarjajo s problematiko družinskega nasilja. S pripravljenimi referati so nastopili Maja Rus Makovec (Psihiatrična klinika Ljubljana), Vesna Pavlič Pivk (Okrajno sodišče v Ljubljani), Katja Filipčič (Pravna fakulteta Ljubljana), Lea Kostanjevec, Špela Majcen, Živa Štiglic in Anžej Dežman (I. gimnazija v Celju), Janko Kersnik (Zdravstvena postaja Kranjska Gora - Zdravstveni dom Jesenice), Branko Lobnikar (Fakulteta za policijsko varnostne vede, Univerza Maribor), Polona Brcar (Inštitut za varovanje zdravja), Irena Planinšek s sodelavci (Zbornica zdravstvene nege), Vlasta Nussdorfer (Okrožno državno tožilstvo v Ljubljani), Lorena Božac (Ženska svetovalnica), Katja Zabukovec Kerin (Društvo za nenasilno komunikacijo), Tone Vrhovnik Straka (Urad za šolstvo), Sonja Robnik (Urad za enake možnosti), Irena Velič (Center za socialno delo Lj. Šiška) in Polona Selič (Urad varuha človekovih pravic).

Na strokovni posvet je varuh človekovih pravic povabil nevladne organizacije, centre za socialno delo, policijo, sodišča in tožilstva, ministrstva, predstavnike medijev in poslance. V razpravi so sodelovali tudi dijaki I. gimnazije v Celju, kar je opozorilo tudi na obletnico sprejetja Konvencije o pravicah otrok, ki je bila dan pozneje. O težavah in izkušnjah s policijo, sodstvom in centrom za socialno delo je udeležencem spregovorila tudi žrtev nasilja v družini.

23.1. TEŽAVE, S KATERIMI SE SREČUJEJO STROKOVNJAKI V PRAKSI

- Stereotipno gledanje na družinsko nasilje.
- Pomanjkanje sistematične primarne preventive.
- Ponudba pomoči žrtvam je skoncentrirana v Ljubljani, dostop do pomoči je tako za številne žrtve, ki ne živijo v Ljubljani, težak ali nemogoč.
- Ni skupin za samopomoč oziroma so le v Ljubljani in Mariboru.

- Premalo učinkovitega sodelovanja vseh pristojnih in odgovornih služb.
- Posamezne institucije nimajo izdelanih protokolov za primere nasilja v družini, zato je preveč prepuščeno (ne)senzibiliziranosti in (ne)usposobljenosti posamezne strokovnjakinje ali strokovnjaka.
- Premalo se uporabljajo prepoved približanja in druge zakonske možnosti za zaščito žrtev.
- Predolgi sodni postopki, nimamo specializiranih oddelkov na sodiščih.
- Problem plačila za izvedeniška mnenja v sodnih postopkih.
- Pomanjkanje znanja in supervizije za področje nasilja v družini v institucijah, kot so policija, tožilstvo in centri za socialno delo.
- Časovno in vsebinsko neusklajeno delovanje različnih udeležencev.
- Pomanjkanje terapevtov, dolgo čakanje, finančna nedostopnost.
- V zdravstvu: neustrezna anamneza, ki ne vsebuje poizvedb o družinskem nasilju; veliko poškodovancev na urgenci in čas medicinske obravnave časovno omejen na minimum; neusposobljenost zdravstvenih delavcev za prepoznavanje žrtev družinskega nasilja; neustrezni prostori za zaupne pogovore z žrtvami nasilja; ukrepanje je prepuščeno osebi, ki je odkrila družinsko nasilje.
- Premalo prostora v varnih hišah - materinski domovi opravljajo funkcijo varnih hiš, čeprav stanovalkam ne morejo zagotavljati varnosti.
- Problem namestitve otroka, starejšega od 15 let, ki ne more biti v varni hiši.
- Nimamo specializiranih varnih hiš - žrtve nasilja s posebnimi potrebami (gibalno omejene, psihiatrične bolnišnice) so diskriminirane.
- Ni namestitvenih možnosti za tujce, ki so žrtve nasilja.
- Stanovanjskega problema žrtev po odhodu iz varne hiše ne ureja nihče, zato se jih kar pol vrne v nasilne razmere, iz katerih so ušle.
- Svetovalni program za storilce obstaja samo v Ljubljani in Mariboru.
- V zaporih z obsojenci ne delajo programov, ki bi jim pomagali prenehati z uporabo nasilja po vrnitvi v matično okolje.
- Pomanjkanje finančnih sredstev za delo nevladnih organizacij.
- Neuporaba ali nedosledna raba obstoječe zakonodaje.
- Senzacionalistično poročanje medijev.

23.2. POVZETEK PREDLOGOV STROKOVNJAKOV

23.2.1. Družbeni okvir

Za zmanjšanje nasilnosti v družinah bi bile potrebne širše družbene spremembe. Izločiti bi morali norme, ki dajejo nasilju v družini in družbi legitimnost ali ga celo povečujejo. Ljudje dobijo presenetljivo malo spodbude pri vzgoji otrok za opuščanje **telesnega kaznovanja** ali drugih oblik poniževanja. Prav tako so starši zelo slabo pripravljene in opremljene za postavljanje meja otrokom, ne da bi pri tem uporabljali katero od nasilnih ravnanj.

Pomembna je vloga **medijev**, filmske industrije in televizije - vseskozi je treba opozarjati, da nekateri otroci tako nasilje, ki ga težko gledamo v filmu, konkretno doživljajo.

Zmanjšati bi morali stres, ki izzove nasilje in ga družba generira zaradi svojih **neenakosti**. Če je v družbi manj **revščine**, brezposelnosti, rasne, spolne in narodnostne neenakosti, z dobro dostopnostjo do zdravstvene nege in izobraževanja, je s tem zmanjšan ta del stresa v družinah, za katerega je odgovorna družba.

Pomembno je tudi zmanjševanje **socialne izločenosti družin** - bolj ko je neka družina izolirana od okolja, več je možnosti, da se bo v njej dogajala katera od zlorab. Dobra povezava z neposrednim okoljem družini pomaga zmanjševati stres.

Končno je nujno tudi spreminjanje **patriarhalne usmerjenosti** družbe. Ravno socialno višji položaj moškega olajšuje domače nasilje nad ženskami.

23.2.2. Medinstitucionalno sodelovanje

Skupna je potreba po interdisciplinarni - medinstitucionalni povezavi, ki naj ne bi temeljila na osebnih stikih profesionalcev, ampak bi relativno gladko tekla (da bi bil znan **algoritem pomoči** - morda je varuhov posvet srečanje začetek takega algoritma). Ob tem je treba opozoriti, da travme nasilja razdiralno delujejo tudi na priče nasilja, na primer na strokovnjake (policiste, kriminaliste, socialne delavce, terapevte, strokovne delavke in delavce v nevladnih organizacijah). Torej je treba izoblikovati takšno medinstitucionalno (so)delovanje, da bo mogoče izpeljevati algoritem odločanja ob ugotovljenem nasilju, hkrati pa zagotoviti izobraževanje - ozaveščanje (skoraj pričakovanih) razdiralnih duševnih procesov, ki jih sproži dinamika nasilja in zadenejo tudi vključene strokovnjake.

23.2.3. Zakonodaja

Za učinkovito spoprijemanje z nasiljem v družini bi bilo treba prilagoditi, spremeniti ali dopolniti predvsem Kazenski zakonik, Zakon o kazenskem postopku, Zakon o pravnem postopku, Zakon o policiji, Zakon o prekrških, Zakon o prekrških zoper javni red in mir, Zakon o nepravdnem postopku in Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih.

Dobra zakonodaja še ne zagotavlja ustreznega obravnavanja določenega družbenega pojava, enako pomembno je **kakovostno izvajanje zakonov**. Institucije bodo morale poskrbeti za morebitne **organizacijske spremembe, kadrovske okrepitve** in kar je najpomembnejše, skrbeti bodo morale za **stalno izobraževanje** tistih, ki bodo s spremembami zakonodaje dobili določena pooblastila. Za vse to je potrebno zagotoviti namenska **proračunska sredstva**.

23.2.4. Pregon in sodstvo

Glede na problematiko bi bila potrebna specializirana sodišča, pri čemer so lahko družinska ali pa le zgolj oddelki sedanjih sodišč. **Specializirani oddelki** bi morali obravnavati celotno tematiko mladoletniške, družinske in spolne kriminalitete. Kazalo bi razmisliti, ali bi jim priključili tudi civilne oddelke - torej razveze, dodelitve otrok.

23.2.4.1. Pregon

Potrebna je **specializacija** vseh, ki se srečajo z družinskim nasiljem, od socialnih delavcev do kriminalistov, tožilcev, sodnikov in odvetnikov, pa tudi pooblaščenec mladoletnih oškodovancev.

Povezovanje vseh služb in **pretok informacij** sta nujna, predvsem pa bi morali Centri za socialno delo uvesti 24-urno dežurstvo, saj se nemalokrat zgodi, da težave nastajajo

nejo v dela prostih dnevih in med prazniki, ko na centrih ni nikogar in ostaja skrb za žrtve prepuščena policiji. Prav tako bi bilo nujno obveščanje centrov o obsodbah storilcev, vendar šele o pravnomočnih zadevah.

Ukrepi za odstranitev nasilneža iz družine (spremembe policijske zakonodaje) in dosledno izvrševanje kazenske zakonodaje, zlasti gre za sedanji ukrep prepovedi približanja žrtvi, v najhujših primerih pripor. Možnosti obstajajo in prav v minulem letu so tožilci pri preiskovalnih sodnikih v primerih pridržanj dosegli veliko takih ukrepov.

Dosledna pomoč nevladnih organizacij žrtvam, pa tudi medijsko ozaveščanje oškodovancev, ki morajo vedeti, da pomoč je in da jo bodo tudi dobili.

Družinsko nasilje bi lahko bilo **ново kaznivo dejanje**, ločeno od nasilništva po 299. členu KZ in predstavljeno v XXI. poglavju KZ, torej med kazniva dejanja zoper zakonsko zvezo, družino in mladino.

Uporaba alternativnih metod - poravnave in odloženega pregona - pri nasilju v družini praviloma ni mogoča. Poravnalec kot tretja oseba nima posebnih možnosti za uspeh v dogovoru med nasilnim zakoncem in žrtvijo. Tudi tožilec kot organ pregona je v tej vlogi v večini primerov neuspešen. Primernejše bi bilo novo določilo o **odloženem pregonu**, kjer bi tožilec pri 162. členu ZKP imel poleg dosedanjih tudi možnost, da osumljenca napoti na zdravljenje v zdravstveno ustanovo, psihološko posvetovalnico.

Zaradi določila 65. členu ZKP, ki je namenjeno mladoletnim oškodovancem, bi bilo treba **pooblaščenca** dodatno izobraževati in pripraviti njihov seznam, iz katerega bi jih sodniki postavljali po vrstnem redu, žrtve pa bi morali zastopati ves čas, že od predkazenskega postopka pa do uveljavitve odškodninskega zahtevka. Dodeljeni bi morali biti tudi polnoletnim osebam, če se je kaznivo dejanje zgodilo v času njihove mladoletnosti. Prav tako bi bila potrebna uvedba **zaupnih oseb**.

23.2.4.2. Sodstvo

V dokaznem postopku je pogosto predlagano zaslišanje mladoletnih oškodovancev v zadevah zaradi kaznivih dejanj po 201. členu KZ, katerih neposredno zaslišanje na glavni obravnavi ni dopustno. Obstoječe stanje bi bilo mogoče izboljšati s tem, da se za taka zaslišanja zagotovijo **primerni prostori**, ki bi bili otrokom prijaznejši in po možnosti zunaj sodne stavbe, opravljali pa bi jih posebej za to usposobljeni ljudje.

Izobraževanje sodnikov na področjih psihologije družine, klinične psihologije, socialne psihologije, psihologije otrok in mladostnikov in sorodnih področij je nujno za razumevanje problematike ter učinkovito in hitro sojenje. Večji krog **izvedencev** z naštetih področij, ki bi bili pripravljeni postopati hitro, in bi svoja izvedenska mnenja izdelali ne samo na podlagi pisne dokumentacije, ampak tudi na podlagi pogovorov z otroki, s čimer bi bilo zasliševanje otrok v kazenskih postopkih omejeno le na izjemne primere.

Dostop kazenskih sodnikov do centralnega registra prebivalstva sicer ne bi povsem odpravili težav pri zagotovitvi navzočnosti strank na glavnih obravnavah, zagotovo pa bi jih bistveno zmanjšali.

Ob ugotovljeni časovni projekciji reševanja zadev bi predlagana sprememba, da bi bilo treba v zadevah s področja nasilja v družini **glavno obravnavo razpisati v enem**

mesecu od vložitve obtožnega predloga na sodišče, zagotovo pomenila prednostno obravnavo teh zadev v pravem pomenu besede.

Oškodovanci in tudi obdolženci v zadevah s področja nasilja v družini težavne razmere v svojih družinah rešujejo v različnih postopkih na sodišču. Poleg kazenskih gre še za razvezne postopke, postopke za določitev preživnine, delitev premoženja in druge civilne postopke. Stranke se v kopici sodnih postopkov težko znajdejo in bi potrebovale **pomoč** z najosnovnejšimi informacijami, kot na primer kje in kako poiskati pravno pomoč, kje lahko pridejo do informacij v zvezi s sodnimi postopki, kaj je predmet posameznega postopka, kdaj in kje lahko predlagajo in predložijo dokaze in podobno. Pomoč v tej smeri, organizirana v okviru sodne uprave, bi pripomogla tudi k hitrejšemu in učinkovitejšemu sojenju v kazenskih zadevah s področja specializacije.

23.2.4. Zdravstvo

Za obravnavanje žrtev nasilja je treba v zdravstvu oblikovati **klinično pot**, kar vključuje sistematično obravnavo vseh žrtev nasilja v zdravstvenih ustanovah v Sloveniji, z opredeljenimi navodili in protokoli, z določeno odgovornostjo za izvajanje poizvedb, vodenje statistike, dokumentacije (zaupnost podatkov, komu je dostopna in posredovana), za timsko obravnavanje znotraj zdravstva in sodelovanje z drugimi organizacijami in državnimi organi.

Vse različne profile v zdravstvu, ki se ukvarjajo z družinskim nasiljem, je treba:

- ustrezno seznaniti s problemom
- ustrezno seznaniti s strokovno mrežo, ki je na voljo za reševanje tovrstne problematike
- predstaviti veljavne predpise, ki to omogočajo
- posredovati možnosti, kako se da tovrstne probleme reševati in rešiti (predstaviteljev primerov dobre prakse in algoritma pomoči v medinstitucionalnem sodelovanju)
- zdravnikom družinske medicine posredovati ustanove in naslove strokovnih služb na lokalni ravni, ki se ukvarjajo z družinskim nasiljem, skupaj z vsemi nalogami, ki jih lahko opravijo te ustanove
- zagotoviti ustrezno izobraževanje zdravnikom družinske medicine, ambulantnim in patronažnim sestram s tega področja
- izdelati navodila za ustrezno zdravniško obravnavo žrtev družinskega nasilja
- izdelati navodila za ustrezno zdravniško obravnavo povzročiteljev družinskega nasilja
- izdati pisna navodila in pripraviti enotne obrazce za prijavo suma družinskega nasilja
- zagotoviti povratne podatke o obravnavi družinskih članov zaradi družinskega nasilja vsem zdravnikom, ki imajo registrirane družinske člane iz take družine.

Organizacija zdravstvenega varstva otrok in mladostnikov glede na dobro dostopnost službe in strokovno usposobljenost zdravnikov, ki so praviloma specialisti pediatrije in šolske medicine, ali dodatno usposobljeni za delo z otroki in mladostniki, daje temeljne možnosti za učinkovito in pravočasno prepoznavanje družinskega nasilja. Opisano organizacijo zdravstvenega varstva otrok in mladostnikov bi bilo treba zagotoviti tudi otrokom in mladostnikom v **vaških okoljih**.

Dosedanje **programe izobraževanja** bo treba dopolniti, ker zdravnikom ne dajejo dovolj znanj in veščin na področju komunikacije z žrtvijo in družino, na področju

sodelovanja s policisti, kriminalisti in tožilci. Potrebujejo več konkretnih informacij o njihovi vlogi pri obravnavi na sodišču in verjetno tudi o njihovi vlogi v kriznem timu.

Treba bo opredeliti **obseg dela zdravnika**, ker ne gre samo za pregled žrtve, temveč vključitev zdravnika v celoten postopek, kar pa v programu zdravstvenega varstva niti časovno niti finančno ni opredeljeno. Te aktivnosti morajo zdravniki opravljati zunaj rednega ambulantnega dela, pogosto v prostem času. Zato bo treba tudi na tem področju ustvariti pravno-finančni red.

Etične dileme še vedno ostajajo predmet razprav med zdravniki. Zato bo treba v okviru izobraževanja zdravnikov te dvome razrešiti tako z vidika kodeksa kot z vidika različnih zakonov, ki zdravnike v različnih položajih različno zavezujejo in zato vnašajo zmedo in očitano zadržanost v trenutku, ko bi bilo hitro ukrepanje nujno tako zaradi pravočasne pomoči žrtvi kot tudi zaradi uspešnosti kazenskega postopka.

Za nadaljnje izboljšanje kakovosti dela zdravnikov je nedvomno treba pripraviti **strokovne smernice za obravnavo otrok žrtev družinskega nasilja**, ki bi natančno določale postopek obravnave, sodelovanje s strokovnjaki drugih sektorjev, postopek zavarovanja dokazov in sodelovanje v kriznem timu. Verjetno bi strokovne smernice drugih sektorjev pripomogle k izboljšanju sodelovanja med posameznimi strokovnjaki, saj bi jasno razmejile vlogo posameznikov v postopku. Pripomogle pa bi tudi k večjemu zaupanju v pravilnost in uspešnost postopka.

23.2.5. Centri za socialno delo

Potrebe in predlogi:

Znanje za prepoznavo in odkrivanje nasilja, obravnavo nasilja, potreba po **specializaciji** za delo pri obravnavi nasilja.

Obvezno sodelovanje vseh strokovnjakov za učinkovito pomoč žrtvam nasilja (obvezno obveščanje). Zakon o socialnem varstvu v 91. členu to opredeljuje, vendar se še vedno dogaja, da centri za socialno delo niso obveščeni o ogroženosti otroka ali pa ne sodelujejo v zadostni meri (skrivanje za Zakonom o varstvu osebnih podatkov). Vsem strokovnjakom bi bilo treba naložiti **obveznost prijave in obveznost sodelovanja** v multidisciplinarnem timu.

Mreža informacij o razpoložljivih pomočeh, možnosti za odstranitev nasilnežev iz družine in prostor, kamor se lahko zatečejo žrtve (najnujnejši stanovanjski prostori, Varne hiše, materinski domovi) in sredstva za njihovo nemotene delovanje.

Mreža strokovnjakov terapevtov, ki bil obravnavali družine in otroke žrtve nasilje (terapevtov za otroke žrtev spolnega nasilja skoraj ni). Tako bi bila terapevtska pomoč dostopna vsem, ki jo potrebujejo.

Urejeno **sodelovanje** centrov za socialno delo z nevladnimi organizacijami.

Razpoložljiva sredstva in **sistem denarne socialne pomoči za žrtve nasilja**, saj sedanje ne omogočajo najema stanovanja in preživetja, in določene nujne oblike pomoči družini.

Možnost umika otroka v primeru utemeljenega suma, da gre za zanemarjanje, trpinčenje, zlorabljanje, in natančno opredeljeni potrebni ukrepi za varstvo koristi otrok.

Protokoliran postopek od prijave nasilja do konca obravnave.

Uzakonjena dolžnost vodenja enotnih evidenc, **registra ogroženih otrok**.

23.2.6. Nevladne organizacije in Urad vlade RS za enake možnosti

Ključna področja v sistemski rešitvi:

Medinstitucionalno usklajeno in primerljivo **računalniško vodenje podatkov** o nasilju v družini (vključno s številom primerov, vrsto kaznivega dejanja, trajanjem postopkov na sodiščih, izrečenimi kaznimi, stroški nasilja, prilagoditvijo nekaterih obrazcev, npr. zdravstvenih).

Uzakonjen pretok informacij z določilom, da policija lahko posreduje podatke o žrtvi CSD ali pooblaščenim NVO, ki bodo z njo nato vzpostavili stik (proaktivni pristop).

Vzpostavitev **24-urnih dežurnih služb**, ki bodo sodelovale pri policijskih intervencijah (na območju policijskih uprav - strokovna delavka/delavec CSD ali pooblaščen NVO).

Odstranitev povzročitelja nasilja za 10 dni z možnostjo podaljšanja do 60 dni (preped približanja).

Obvezno izobraževanje in strokovno izpopolnjevanje za delo z osebami z izkušnjo nasilja in povzročitelji nasilja za delavce v organih odkrivanja, pregona in razsojanja. Obvezno strokovno izpopolnjevanje in izobraževanje strokovnih delavk/delavcev na CSD

Proaktiven pristop do oseb z izkušnjo nasilja (CSD, pooblaščen NVO).

Na vsaki policijski upravi zagotovljeno 24-urno dežurstvo vsaj ene policistke/kriminalistke, usposobljene za obravnavo oseb z izkušnjo nasilja (da imajo možnost izbirati, ali se bodo pogovarjale z žensko ali moškim).

Obvezna napotitev storilcev na organizacije, ki se ukvarjajo s svetovanjem storilcem, kjer jim bodo predstavili programe (ali bo storilec nato obiskoval svetovanje ali ne, bo njegova odločitev).

Obveznost, da ima vsak CSD vsaj eno strokovno delavko/delavca, usposobljeno za obravnavo oseb, ki so doživele (doživljajo) nasilje.

Vključitev vsebin s področja nasilja v družini (dinamika nasilja, specifičnost obravnave itd.) v vse zdravstvene **izobraževalne programe** na srednje- in visokošolski ravni.

Obvezna vključenost vsebin s področja nasilja v družini ter delavnic o nenasilnem načinu reševanja konfliktov v vse **izobraževalne programe** na osnovno- in srednješolski ravni. Obvezno izobraževanje ter strokovno izpopolnjevanje zaposlenih v vzgoji in izobraževanju, da bodo znali prepoznavati znake oziroma posledice nasilja pri otrocih in mladostnikih.

Splošna obveznost vsem ministrstvom in drugim državnim organom ter organom v lokalnih skupnostih, da so pri ustvarjanju politike na svojem področju zavezani zagotavljati takšne razmere, ki ne bodo povzročale, opravičevale ali ohranjale nasilja v družini.

**»NASILJE V DRUŽINI - POTI DO REŠITEV«
POSEBNO POROČILO**

Založil: RS Varuh človekovih pravic

Korektor: Jože Marovt
Kreativna direkcija: Miroslav Nune Popović
Oblikovalska zasnova: Aleš Bratina
Urejanje besedil-DTP: Tadej Bregar

Tisk: Tiskarna Cicero Begunje d.o.o.
Naklada: 800 izvodov

Letna in posebna poročila Varuha človekovih pravic
so objavljena tudi na spletnih straneh
<http://www.varuh-rs.si>

Posebno poročilo je uredila:

doc. dr. Polona Selič

Slovenija, Ljubljana, junij 2004

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
343.62(497.4)
NASILJE v družini - poti do rešitev / [posebno poročilo je
uredila Polona Selič]. - Ljubljana : Varuh človekovih pravic,
2004. - (Posebno poročilo / Varuh človekovih pravic)

ISBN 961-91394-1-0
I. Selič, Polona
214194176

VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC